

Poldens ansikter

En analyse av Knut Hamsuns roman *Landstrykere* (1927)

NOR-3910

Andreas Lødemel

*Mastergradsoppgave i nordisk litteratur
Fakultet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning
Universitetet i Tromsø
Høsten 2010*

Forord

Arbeidet med oppgaven har vært utrolig lærerikt. Jeg er mer overbevist enn noen gang om at vi skriver for lite på universitetet.

Takk til min veileder, professor Henning H. Wærp, som har gitt gode råd og innsiktsfulle kommentarer, og som har vært positiv og oppmuntrende.

Videre vil jeg takke Nanna Jensen og mamma, som begge har kommet med gode innspill både språklig og innholdsmessig. Takk også til Hamsun-entusiast Torbjørn Thomassen, som har lest oppgaven og oppdaget noen sjenerende unøyaktigheter.

Fotografiet på forsiden er fra Straumvatnet på Hamarøy. Til venstre ser vi Røykfjellet, som her minner påfallende om Knut Hamsuns ansikt i liggende profil. I bakgrunnen ser vi Lofotveggen. Knut Hamsuns barndomshjem på Hamsund ligger omtrent fire kilometer øst (til høyre) for utkanten av bildet. Takk til førsteamanuensis Even Arntzen, som tipset meg om fotografiet, og til Caroline Nilssen Moss, som har tatt det og tillatt meg å bruke det.

Innholdsfortegnelse:

1 Innledning	7
1.1 Problemstilling, tekstvalg og metode.....	7
1.2 Resepsjon.....	10
1.3 Handlingsreferat.....	12
2 Narratologiske betraktninger	14
2.1. Konsekvent fortellerperspektiv?.....	14
2.2. Polden og illusjonen om kollektiv bevissthet	22
2.2.1 Polden – en kollektiv bevissthet?.....	22
2.2.2 Konene på bergene.....	25
3 Hoveddel	29
3.1 Kvinnelig erotikk og mannlig impotens	29
3.1.1 Utmarken og naturen.....	30
3.1.2 Polden-samfunnets egalitet	35
3.2 August og Polden	39
3.2.1 Augusts tragedie?.....	40
3.2.2 Et lydhørt publikum	48
3.3 Edevart og Polden	55
3.3.1 Polden eller Doppen.....	55
3.3.2. Tragedien ved et ufullstendig stedstap.....	63
3.3.3 Å lengte tilbake	75
4 Avslutning	86
Litteraturliste	88
Appendiks	92

1 Innledning

1.1 Problemstilling, tekstvalg og metode

Denne oppgaven utforsker Poldens funksjon i *Landstrykere* (1927), med særlig fokus på stedets betydning for de to hovedpersonene Edevart og August. Med Polden mener jeg ikke bare et geografisk sted, men også et samfunn og en idé i de ulike karakterenes bevisstheter. Det siste perspektivet er spesielt interessant i forhold til Edevart. Selv om reise er et viktig motiv i *Landstrykere*, og selv om romanen har mange ulike settinger, er det ikke tvil om at Polden er i en særstilling. Blant annet foregår 41 % av handlingen i Polden og omegn, målt i antall ord.¹

Landstrykere inngår i en trilogi med *August* (1930) og *Men livet lever* (1933). Likevel har det etter hvert oppstått en betydelig tradisjon for å lese *Landstrykere* som enkeltstående verk. De andre romanene i Landstryker-trilogien har aldri blitt like populære forskningsobjekt som den første.

Min problemstilling tatt i betraktning, har det vært en enkel avgjørelse å utelate *Men livet lever* fra oppgaven. Romanen er ikke satt i Polden, men på Segelfoss, den lille nordlandsbyen som var scene for handlingen i *Børn av tiden* (1913) og *Segelfoss by* (1915). Når en eldet og svekket August dessuten er den eneste karakteren fra *Landstrykere* som er til stede, i tillegg til en liten gjesteopptreden fra Pauline, er det ikke mye som skiller *Men livet lever* fra å være like nært knyttet til Segelfoss-bøkene som til *Landstrykere* og *August*.

Avgjørelsen om å ikke ha med *August*, har ikke vært like enkel. *Landstrykere* og *August* henger nøye sammen både i forhold til karakterer og plot, og Polden er minst like sentralt i *August* som i *Landstrykere*. Det er i hovedsak to grunner til at trilogiens andre roman er utelatt fra problemstillingen. For det første er Poldens funksjon på flere måter annerledes i *August* enn i *Landstrykere*. Blant annet er Polden så godt som den eneste settingen i *August*, dermed sammenlignes og kontrasteres ikke tilværelsen i bygden med andre mulige tilværelser like mye og på samme måte som i *Landstrykere*. Dessuten forskyves aksenten i *August* fra Poldens betydning for August og for Edevarts utvikling, til Augusts stort sett negativt vurderte betydning for Poldens utvikling. Jeg ønsker ikke at det skal være et sentralt poeng i denne oppgaven å beskrive hvordan August forandrer Polden i *August* – det er etter min mening allerede tilfredsstillende beskrevet av andre. For det andre er denne oppgaven basert på nærlesning, og

¹ Se appendiks for en fullstendig kvantitativ oversikt over settingene i *Landstrykere*.

nærlesning som metode fungerer best med et begrenset tekstgrunnlag.

Min metodiske tilnærming er først og fremst nærlesninger av nøye utvalgte passasjer fra *Landstrykere*. Likevel kommer jeg også til å sammenligne med og dra paralleller til både resten av Landstryker-trilogien og andre tekster fra Knut Hamsuns forfatterskap. Jeg leser altså ikke *Landstrykere* med skylapper, som om *August* og *Men livet lever* ikke eksisterer. Dette fører med seg en fallgrube: Den som nøyer seg med å trekke inn *August* og *Men livet lever* der han mener det er nødvendig for forståelsen av aspektene ved *Landstrykere* han vil belyse, og ellers lar de andre romanene i trilogien ligge, risikerer å bare finne de elementene som støtter hypotesen han vil ha bekreftet – og å fortie eller overse motstridende stemmer. Det behøver ikke å være noen bevisst strategi; problemet er vanskelig å unngå så lenge *August* og *Men livet lever* får stå i en mellomstilling, halvt i skyggen og halvt belyst.

Utfordringen kan illustreres gjennom uenigheten mellom Allen Simpson og Øystein Rottem. Sistnevnte skjeler hyppig til *August* i sin ideologikritiske analyse av *Landstrykere* fra 1978. Det er han nesten tvunget til å gjøre ettersom han ønsker å tilbakevise tesen fra Simpsons ti år eldre doktorgradsavhandling, om at temaet i *Landstrykere* er menneskelig og samfunnsmessig endring generelt, ikke de spesifikke endringene som foregikk i Nord-Norge på andre halvdel av 1800-tallet. Denne agendaen fører til at blant annet motivet industri blir sentralt i Rottems analyse, og hverken industri eller andre betydelige spor av samfunnsomveltninger finnes i *Landstrykere* isolert sett, dette kommer først i *August*.² Kanskje av samme grunn trekker Simpson sjelden linjer til *August* i sin analyse av *Landstrykere*, og når han gjør det kommer han til en annen konklusjon enn Rottem:

Om vi ikke ser hvorledes aksenten har forskjøvet seg, fra slike tidligere romaner som *Segelfoss by*, fra en ofte bitter satire over samfunnet dramatisert i tingene det løper i møte i sin hodekulls ferd mot avgrunnen, til de underliggende årsaker, til lengselen etter forandring – vil vi måtte forkaste *Landstrykere* og *August* som seriøse sosiale romaner fordi de sosiale forandringer er så groteskt karikert: En fabrikk uten maskineri, en bank uten kapital [...] og en by uten noe synlig eksistensgrunnlag. (Simpson 1973:56)

Eksemplene Simpson her presenterer som forsvar for sin lesning av *Landstrykere*, er utelukkende hentet fra *August*. Vi ser altså at uenigheten mellom Simpson og Rottem om helt grunnleggende trekk ved *Landstrykere*, henger sammen med ulik forståelse av *August*, en roman som ingen av

² Rottem innrømmer også at kapitalismen og den nye tiden ikke viser seg før i *August* (Rottem 1978:28).

dem fokuserer på.

Egentlig dreier dette seg om et av hovedproblemene ved all litteraturanalyse. Hvilke elementer utenfor analyseobjektet, hvis noen, er så viktige at de fortjener plass og innflytelse i analysen? Å gi tilfredsstillende svar, krever både oversikt over det aktuelle emnet (i dette tilfellet Hamsuns forfatterskap/Landstryker-trilogien), godt skjønn og intellektuell ærlighet. Det er imidlertid illusorisk å tro at slike subjektive vurderinger unngås ved å holde seg strengt til tekstimmanent analyse. For hvilke elementer *innenfor* analyseobjektet skal det legges vekt på? Hva i *Landstrykere* er viktig og relevant, hva er mindre viktig og relevant? Spørsmålet krever samme type skjønn som for å vurdere verdien av kontekstuelle referanser. Derfor avskjærer jeg meg ikke fra å lese *Landstrykere* i lys av *August* og *Men livet lever*, men jeg kommer til å være varsom i forhold til hvilke elementer i tekstene jeg vektlegger og hvilke slutninger jeg trekker om betydningen for *Landstrykere*.

Jeg bruker mye plass på å gå i dialog med og posisjonere meg i forhold til tidligere forskning. Jeg innleder hvert kapittel og underkapittel med å referere til andre forskeres bidrag, deretter utreder og begrunner jeg mitt eget standpunkt. Dette er naturlig ettersom jeg arbeider med spørsmål mange har sagt mye om allerede.

Atle Kittang bruker begrepet *ironi* om de budskapsundergravende brytningene mellom motsetninger i Hamsuns tekster, som så ofte unndrar seg bestemmelse. Ironi er et mangetydig begrep, og andre enn Kittang bruker det i en lignende, men snevrere forstand, om effekten av at fortelleren og leseren vet noe om en karakters situasjon som karakteren ikke vet selv. Jeg holder fast ved Kittangs vide bruk av begrepet, slik at det omfatter alle motsetninger i teksten med budskapsundergravende effekt. Knut Hamsuns tekster er fulle av spenninger mellom for eksempel satire og varm humor, naivitet og kynisme, håp og pessimisme, og så videre. Alternativet til ironi-begrepet ville være Mikhail Bakhtins, og i denne sammenhengen Atle Skaftuns, *dialogisme*-begrep, slik han utvikler det i sin doktorgradsavhandling om Hamsun fra 2003. Både ironi og dialogisme har vid og i stor grad overlappende betydning.³ Jeg bruker ironi-begrepet først og fremst fordi det kan virke forvirrende å importere for mye av Bakhtins begrepsapparat uten å anlegge et gjennomgående bakhtinsk perspektiv, særlig ettersom Bakhtin har vært brukt så mye om Hamsun – spesielt ved Universitetet i Tromsø. Én viktig type motsetning i teksten får likevel nøyere behandling med henblikk på Skaftuns Bakhtin-inspirerte

³ Se Skaftun 2003:119 for en kortfattet sammenligning av begrepene.

drøftinger. Fortellerens veksling mellom tilsynelatende allvitenhet og uvitenhet er et spesielt innslag i Hamsuns sene forfatterskap, som også er framtrædende i *Landstrykere*.

Selv om det meste av moderne Hamsun-forskning har beveget seg bort fra å lete etter enkle, entydige budskap, er det ikke slik at det er umulig å finne mening og til en viss grad tekstnorm under de motstridende og ironiske (eller dialogiske) elementene i Hamsuns romaner. Tekstene er tross alt ikke så fulle av ironisk undergravende strukturer at de er meningsløse eller utelukkende refererer til eksistensielt tomrom, eller så polyfone at de kan forklares fullt ut som uavsluttet og fri dialogisk diskurs mellom likeverdige stemmer. Når jeg skriver om slik mening eller tekstnorm i *Landstrykere*, refererer jeg til *teksten* som det ytrende subjekt, slik det er vanlig innenfor nærlesningsfokuseret litteraturanalyse. Det andre alternativet, å henvise til forfatternavnet, virker forvirrende på grunn av konnotasjoner både til intensjonalitet og til den biografiske forfatteren i andre sammenhenger enn som skaper av akkurat denne teksten. Dette er spesielt tydelig i forhold til Knut Hamsun, ettersom han ofte behandler samme tematikk i den offentlige debatten og i sin skjønnlitterære produksjon – på en betydelig mindre nyansert måte i avisinnleggene enn i romanene.

1.2 Resepsjon

Landstrykere er, sammen med 1890-årsverkene og *Markens grøde*, en av de Hamsun-romanene som har fått mest oppmerksomhet fra kritikere og forskere. Det er utgitt to større analyser viet utelukkende til *Landstrykere*: Allen Simpsons reviderte doktorgradsavhandling *Knut Hamsuns Landstrykere* (opprinnelig utgitt i 1968, utgitt på norsk i 1973) og Øystein Rottens reviderte hovedfagsoppgave *Knut Hamsuns Landstrykere – En ideologikritisk analyse* (1978). I tillegg er det skrevet en rekke artikler og kapitler i avhandlinger om romanen. De mest toneangivende har vært Atle Kittangs “Form og begjær i romanen. Om Marthe Robert, Peter Brooks og Knut Hamsuns *Landstrykere*” (1988), Øystein Rottens “‘Havets grøde’ og ‘Norges jord’: Den ambivalente fortellerholdningen i *Landstryker*-trilogien” (2002)⁴, kapittel III i Ståle Dingstads reviderte doktorgradsavhandling *Hamsuns strategier: Realisme, humor og kynisme* (2002): “Landstrykere: Et lite stykke Norge”, og kapittel 5 i Linda Nesbys doktorgradsavhandling *En analyse av Knut Hamsuns romaner Pan, Markens grøde og Landstrykere med utgangspunkt i*

⁴ Artikkelen har også vært trykket tidligere. Jeg forholder meg til den siste utgaven, fra *Hamsun og fantasiens triumf* (2002), ettersom den der framstår som revidert.

kronotopbegrepet (2008): “Pikaresken og idyllen”. I tillegg er Henning Howlid Wærps “‘Aspene i utmarken’. Om stedstap i Knut Hamsuns *Landstrykere* (1927) og *August* (1930)” (2003) og Nils M. Knutsens “Veien hjem til Polden” (2006), relevante i forhold til kapitlet om Edevart og Polden i denne oppgaven.

Både Allen Simpsons avhandling og min oppgave tar utgangspunkt i narratologi, nærlesning og karakteranalyse for å avdekke gjensidig betydning og påvirkning mellom Polden, Edevart og August. En av de konkrete forskjellene mellom mitt og Simpsons perspektiv, er imidlertid at hans prosjekt er uttalt apologetisk: “Jeg ville være tilfreds hvis dette arbeidet kunne bidra til å redde *Landstrykere* fra en tolkning som ser den som en gammel forfatters reaksjonære syn på vårt moderne samfunn og på forandring i alminnelighet” (Simpson 1973:7). Dessuten er Simpsons hovedanliggende, som dette sitatet også viser, knyttet til det som oppfattes som romanens overordnede budskap – noe jeg bare behandler der det er relevant for min problemstilling. Likevel vil Simpson ofte ha berørt spørsmål jeg tar opp, og hans avhandling er det forskningsbidraget jeg hyppigst kommer til å både bygge videre på og problematisere i denne oppgaven.

Øystein Rottem er i begge sine arbeider om *Landstrykere* først og fremst opptatt av ideologi, hvorvidt romanen har et overordnet budskap, hva det i så fall går ut på og hvordan det kommer til uttrykk. Han kommer til at teksten handler om konflikten mellom den gamle og den nye tiden, mellom agrar-patriarkatet og kapitalismen, og at selv om tekstholdningen er ambivalent, er *Landstrykere* når alt kommer til alt utviklingskritisk. Også hos Rottem finnes det klare berøringspunkter med mitt perspektiv: Han er interessert både i Edevarts utvikling og Augusts funksjon som dikterskikkelse i Polden. Rottem er for øvrig i klar opposisjon til Simpson i den reviderte hovedfagsoppgaven fra 1978, mens han senere, i artikkelen fra 2002, imøtegår Simpson og andre på noen punkter. I slike tilfeller forholder jeg meg til hans seneste synspunkter.

Ståle Dingstad leser bare det første kapitlet i *Landstrykere* i sin reviderte doktorgradsavhandling. Han argumenterer for at kapitlet skal leses allegorisk og mener derved å avsløre en skjult metapoetisk betydning. I tillegg kritiserer han tendensen i nyere Hamsun-forskning til å lete etter ironiske elementer som oppløser åpenbare overflatebudskap i romanene. Ettersom Dingstads refleksjoner i liten grad kan knyttes til Poldens funksjon i romanen som helhet, kommer hans analyse ikke til å være sentral i denne oppgaven.

Linda Nesbys doktorgradsavhandling er inspirert av Bakhtins kronotop-begrep, som hun anvender som redskap for eksistensielt ladet karakteranalyse (Nesby 2008:227). Hun beskriver hovedspenningen i *Landstrykere* som forårsaket av at en pikaresk kronotop og en idyllkronotop eksisterer samtidig og konkurrerer i teksten. August og Polden er først og fremst bærere av den pikareske kronotopen, mens Edevart, Lovise Magrete og Doppen først og fremst er bærere av idyllkronotopen. Særlig i forhold til Edevart og hans utvikling kommer jeg til å drøfte og stille spørsmål ved noe av dette. Da bruker jeg kronotopbegrepet på samme måte som Nesby: En karakters kronotopiske tilknytning er et slags sammendrag av hans måte å oppleve tid og rom på. Jeg vil likevel understreke at mitt ærend ikke er å utføre en kronotopisk analyse.

For øvrig kommer jeg til å presentere synspunkter fra sekundærlitteraturen etter hvert som det blir nødvendig og relevant.

1.3 Handlingsreferat

Vi befinner oss omtrent midt på 1860-tallet, og en ung, bereist mann ved navn August kommer tilbake til bygden Polden, der han har vokst opp. Geografisk minner stedet mye om Hamsund på Hamarøy.⁵ August er et oppkomme av ideer og historier, og han utvikler et nært vennskap med den noen år yngre og nykonfirmerte Edevart. August tar med seg Edevart ut i verden, blant annet på markedsferd til Stokmarknes og med klippfisklastet jakt til Bergen. Mens August er hovedpersonen i *Landstryker-trilogien*, er Edevart hovedpersonen i *Landstrykere*.

På den andre reisen Edevart og August foretar sammen, møter de Lovise Magrete Doppen på en gård i en avsidesliggende vik i Trøndelag. Edevart forelsker seg; hun overstråler lille Ragna, hans barndomsforelskelse hjemme i Polden. På reisen nordover igjen stanser han på Doppen og tilbringer noen, i alle fall for ham, idylliske dager med Lovise Magrete. Hun er omtrent ti år eldre enn ham, gift og mor til to barn. Ektemannen, Håkon Doppen, er angivelig i Amerika, men idyllen blir brutt idet Håkon varsler at han har sonet ferdig en fengselsstraff i Trondheim og er på vei hjem. Lovise Magrete og Edevart fullbyrder det erotiske forholdet, deretter sender hun ham bort. Han glemmer henne aldri.

Edevarts tilknytning til Polden endres i løpet av romanen. Til å begynne med er han tvers igjennom poldværing, men han utvikler snart et forhold til verden utenfor som forstyrrer hans

⁵ Se Knutsen 2006:174-175 om den geografiske likheten.

stedstilhørighet. Gjennom hele *Landstrykere* lengter Edevart tilbake både til opplevelsen på Doppen – selv etter at Håkon faktisk forsvinner i Amerika og Edevart og Lovise Magrete gifter seg, og til tilværelsen i Polden fra før han begynte reisene med August. På romanens siste side, ni år etter at August seilte inn i Polden og tolv år etter at vi møtte Edevart og Polden for første gang i prologen, seiler Edevart ut av barndomsbygden, etter Lovise Magrete (og August) til Amerika.

Blant de stedfaste poldværingene utspiller det seg et annet drama. Polden følger en fast syklisk rytme, og vi får inntrykk av at levesettet har vært uforandret gjennom flere generasjoner. Sommeren er i utgangspunktet dødtid i bygden, og menneskene vet ikke hva de skal ta seg til. Ved hjelp av å overraske med sine musikalske evner, overtaler August poldværingene til å flette bergene for torv slik at sommeren kan utnyttes til å tjene penger på klippfisktørking. Det bringer skipper Skåro til Polden med sin fiskelast. Han blir ettertraktet blant stedets kvinner og begir seg inn i et erotisk spill med Ane Maria som får fatale konsekvenser. Ane Maria er gift med impotente og litt stakkarslige Karolus, som er båteier, landeier, eier av den største stuen i Polden og etter hvert ordfører. Når skipperen gir opp forførbingsprosjektet rettet mot Ane Maria etter første avvisning og heller nedlegger et par andre kvinner, lurer hun ham ut i en farlig myr i Poldens utmark og lar ham drukne. Ane Maria tilstår senere drapet, hun blir sendt på straff til Trondheim og kommer religiøs og mer eller mindre temmet tilbake til Polden mot slutten av romanen.

Flekkingen av bergene er det første eksemplet av mange på at Augusts ideer forandrer Polden eller bringer verden utenfor til bygden. Gjennom hele *Landstrykere* holdes likevel prosjektene innenfor rammene av Poldens tradisjonelle økonomi.

2 Narratologiske betraktninger

2.1. Konsekvent fortellerperspektiv?

Landstrykere forteller to historier: Edevarts og Poldens. Denne todelingen er gjennomført konsekvent som begrensning i forhold til hvilke episoder Hamsun lar fortelleren skildre. Det vi får høre om i *Landstrykere* som ikke foregår enten rundt Edevart eller i Polden, blir ikke skildret av fortelleren, men av romankarakterer – enten i direkte tale eller fri indirekte diskurs.

Polden-mennene er for eksempel utenfor fortellerens rekkevidde når de er på lofotfiske. Faktisk er Joakims første sildesteng den eneste ordentlige fiske-episoden i *Landstrykere*, tross havets sentrale plass i teksten og den meget store betydningen fiskeri har for Polden. Det kan leses som en av mange indikasjoner på at sildefiske, med sin usikre spiller-karakter og mulighet for øyeblikkelig rikdom, interesserer og fenger poldværingene, mens det trauste lofotfisket ikke gjør det. Denne tolkningen underbygges av at beskrivelsen inneholder innslag av overdrivelse og kystdialekt, som understreker at den er farget av notlagets egen fortelling om stenget: “[Joakim] ropte til Karolus om å stoppe en hal’! [...] Fugl var allerede over hoderne på dem, sild omringet dem på alle kanter. Ro! kommanderte Joakim, og alle mand la sig på årene. De rodde i sild, den gik tørr, den væltet” (s. 113⁶). Dette er neppe troverdig som realistisk beskrivelse av et sildesteng, men det er absolutt troverdig som gjengivelse av fattige fiskeres lykkelige og uskyldige skryt til lydhøre sambygdinge. Likevel tar også fortellerens stemme del i beskrivelsen, markert med en distanse som vanskelig kan tilskrives noen i notlaget: “Karolus var i begynnelsen uvillig, han hastet hjem til Ane Maria; men hvalbuk og fugl er jo enhver nordlænding interesseret i. Karolus gav efter” (ibid.). Når dette ikke bryter med et fortellerperspektiv som ellers er konsekvent gjennomført i romanen, er det fordi stenget skjer praktisk talt hjemme i Polden.

Ved et annet tilfelle får vi et lite innblikk i tilværelsen til Polden-mennenes båtlag under lofotfisket, fordi Edevart er med. Beretningen ender da så snart han forsvinner: “Det kunde ikke være anderledes, da fisket var slut og båten skulde hjem var Edevart borte. Han hadde stelt pent med Karolus sin børnskap og lagt den tilrette for å sendes hjem, sit eget oljehyr hadde han hængt igjen, men han selv var borte. Han hadde ingen avsked tat” (s. 170). Dette siste avsnittet av *Landstrykeres* første del inneholder ingen fri indirekte stil, bare en nøktern og avmålt tone som

⁶ Alle henvisninger med bare sidetall er til *Knut Hamsun samlede verker 10* (Gyldendal Norsk Forlag 1976). Alle referanser til andre romaner av Hamsun er sitert fra *Knut Hamsun samlede verker 1-15* med henvisning til romantittel og sidetall.

bryter med den fargerike fortellermåten i resten av romanen. Edevart er borte, og det gjenværende båtlaget reduseres straks til et stillbilde av tilstanden han forlot dem i. Og når Edevart på aller siste side i *Landstrykere* seiler ut av historien, er romanen slutt: “Han kom ikke igjen – på længe” (s. 334). Fortelleren i *Landstrykere* skildrer ingenting som ikke skjer enten i Polden eller i Edevarts nærhet; her er Hamsun så å si konsekvent.⁷ Det betyr ikke at fortelleren er begrenset til Edevarts perspektiv når han skildrer noe annet enn Polden. Det hender at vi følger en annen karakter, men altså bare så lenge Edevart befinner seg på samme sted eller i samme by.

I den grad det var snakk om en todelt historie i den tidlige resepsjonen av *Landstrykere*, ble den oppfattet som delt mellom de to hovedpersonene, Edevart og August. Allen Simpson opererer med en lignende todeling, men har oppdaget at Polden spiller en spesiell og viktig rolle i forhold til romanens fortellerperspektiv. Han argumenterer overbevisende for en todeling mellom (1) Poldens og Augusts historie og (2) Edevarts historie.⁸ Simpson later videre til å mene at *Landstrykere* ikke bare er delt i to historier, men i to *perspektiv*:

Hadde [Hamsun] ensidig identifisert seg med Edevart og Edevarts livsholdning til siste slutt, hadde *Landstrykere* ikke blitt stort annet enn en ny variasjon over *Segelfoss*-bøkene eller *Konerne ved vandposten*, bittert ensidige portretter av en verden som ikke hadde bruk for drømmeren, og ikke ville la ham leve i fred i nær kontakt med jorden sammen med den kvinne han elsker.

Men Hamsun har ikke lenger bare Edevart: han har også samfunnet Polden og dets historie og synsvinkel. Og i sammenstøtet mellom disse to motsatte synsvinkler blir det faktisk mulig for første gang i Hamsuns forfatterskap å vurdere verdien av outsidersen, drømmeren, tilmed veie ham – etter romanens egne mål – og finne ham for lett. (Simpson 1973:11)

Slik jeg ser det, må vi tilbake til verkene med selvbiografisk snitt, som vandrer-trilogien (1906-1912), *I Æventyrland* (1903) eller *Sult* (1890), for i det hele tatt å kunne diskutere hvorvidt Knut Hamsun identifiserer seg med en romankarakter og hans livsholdning til siste slutt. For å besvare spørsmålet bekreftende, må vi kanskje tilbake til Knud Sonnenfield/Rolf Andersen fra *Den Gaadefulde* (1877). At løytnant Willatz Holmsen, telegrafist Bårdsen eller Oliver Andersen er

⁷ Ett lite unntak bekrefter regelen: Fortelleren beskriver i en kort analepse Augusts tilværelse som vandrende kramkar mellom Frosta og Trondheim (s. 189).

⁸ Videre hevder Simpson at de to grenene av romanen ikke inngår i en tilstrekkelig balansert og harmonisk sammenheng og at Hamsun gjerne kunne ha gjort to romaner av *Landstrykere* (Simpson 1973:80, 183). Flere kritikere har forsvart romanen på dette punktet, blant andre Øystein Rottem (1978:66-67), Atle Kittang (1988:327) og Linda Nesby (2008:222-223).

den typen helter, er det ikke nødvendig å bruke plass på å dementere her.⁹ Det interessante i Simpsons resonnement er at “Poldens synsvinkel” angivelig er det eneste som skaper avstand mellom tekstnormen og Edevarts livsholdning.¹⁰ Forutsetningen er at Edevart og Polden er romanens eneste fokaliseringsinstanser, og at fortelleren ikke har noe eget perspektiv. Dermed får kollektivet Polden en svært sentral rolle i den narratologiske delen av Simpsons lesning.

Fortelleren i *Landstrykere* undrer og spekulerer like mye som han forteller, og Simpson hevder Hamsun for første gang bruker denne teknikken på en konsekvent måte. Ifølge Simpson er det henholdsvis Poldens og Edevarts interesser som styrer hva som slipper til i *Landstrykeres* narrative overflate, og det blir alltid sett utenfra med like begrenset kunnskap som Edevart eller en karakter i Polden ville ha hatt. “[Hamsun] vet mer enn en hvilken som helst *enkelt* poldværing, men ikke mer enn poldværingene til sammen” (Simpson 1973:82). Edevart selv er den eneste som ifølge Simpson unnslipper dette perspektivet: “I Edevarts tilfelle bruker Hamsun en annen beretterteknikk som minner meget om den teknikk vi har antydnet for romanene umiddelbart forut for *Landstrykere*, en tilsynelatende vilkårlig blanding av allvitenskap og spekulasjon” (1973:11). Øystein Rottem er kritisk til dette punktet hos Simpson, og han har etter mitt syn rett i at “[n]år Simpson påstår at Hamsun konsekvent legger synsvinkelen hos Polden, er det en sannhet med vesentlige modifikasjoner” (Rottem 1978:24). Det er imidlertid også alt Rottem skriver om spørsmålet; i selve analysen ser han stort sett ut til å akseptere Simpsons narratologiske funn. Ståle Dingstad kritiserer også Simpsons tese om at fortelleren ikke har noen egen synsvinkel. Dingstad argumenterer for at fortelleren etablerer et eget, i snever forstand ironisk, perspektiv i åpningsscenen med lirekassemennene som bryter inn i Poldens vinterdvale (Dingstad 2003:82-84). Han observerer at leseren får noen hint som gir grunnlag for å forstå sammenhenger som poldværingene ikke forstår. Dermed kan ikke synsvinkelen ligge bare hos Polden, hevder Dingstad, og fortelleren har etablert et eget perspektiv. Jeg er enig i at sett i lys av hele romanen, er det rimelig å si at fortelleren begynner å etablere et eget perspektiv i forhold til Polden allerede i prologen. Likevel kan det ikke være riktig, slik Dingstad hevder, at idet vi forstår noe om situasjonen som ikke poldværingene forstår, er det *bevist* at fortelleren har et eget

⁹ Bårdsen kommer nok nærmere enn de andre to, men han er likevel ikke særlig nær. Det har i tiårene siden Simpsons avhandling blitt reist betydelig tvil om entydigheten i romanene han her sammenligner *Landstrykere* med. Se særlig Kittang 1984 om *Konerne ved vandposten* og Skaftun 2003 om Segelfoss-bøkene, spesielt *Børn av tiden*. Jeg har også selv skrevet en artikkel i Hamsun-Selskapets utgivelse fra Hamsun-dagene på Hamarøy i 2010 om budskapsundergravende elementer i *Segelfoss by*.

¹⁰ Edevarts livsholdning kommer jeg tilbake til i kapittel 3.3.

perspektiv. Det er ikke prinsipielt umulig for en tekst å invitere til å forstå sammenhenger som fortelleren ikke kjenner til. At veivspillernes humbug avsløres for leseren, beviser kanskje at *teksten* (eller om man vil Hamsun) har et eget perspektiv i forhold til Polden, men det er ikke derved sagt at fortelleren nødvendigvis har noe slikt overblikk. Vi skal imidlertid se at fortellerens perspektiv vises betydelig klarere senere i romanen.

Simpson er kategorisk når han hevder at det utvendige perspektivet er fullstendig gjennomført i forhold til August:

Bare ytterst sjelden snakker Hamsun om August, men han bevarer hele tiden Edevarts og de forskjellige samfunns synsvinkler som ellers ser ham.¹¹ Ikke et eneste sted får vi noen pålitelig uttalelse om Augusts karakter, eller et blikk inn i [August], som kunne fortelle oss hva han tenker og føler. (Simpson 1973:156)

Øystein Rottem er av samme oppfatning: “August blir konsekvent sett utenfra. På det viset bygges det opp under den usikkerhet som er knyttet til personen” (Rottem 2002:222). Dette perspektivet gjennomføres, hevder Simpson, ved at spekulerende småord alltid blokkerer leseren fra direkte informasjon om August som ikke også karakterer i romanen har tilgang til. Ett tekststed i *Landstrykere* som strider mot denne generaliseringen, er alt som skal til for å motbevise påstanden – det finnes to:

Gruv ikke for mig! pleiet [August] å si. Neivel, han stod ikke fast, han høvde til mange ting. Han var ingen opdager og lærd professor, men han kunde ta fat på næsten hvadsomhelst, og da han aldrig var lat gjorde han god fylde for sig. Løs fugl, flyvende fugl, på nye steder kunde han altid begynde forfra. (s. 222)

Simpson kommenterer dette avsnittet, og han avfeier det som ikke-autoritativt fordi det er basert på Augusts tilståelser under stormen i romanens første kapittel (Simpson 1973:168). Det finnes det neppe dekning i teksten for å anta, særlig ikke fra og med “og da han aldrig var lat [...]”. Simpsons argument svekkes ytterligere av at fortellerkommentaren ligner nokså mye på fortellerens kommentarer om August i *August* og *Men livet lever*, og der blir August sett fra en langt mer intern synsvinkel enn i trilogiens første roman. Det andre avsnittet i *Landstrykere* der fortelleren uttaler seg om Augusts karakter, nevner Simpson ikke: “Den August var og blev en merkelig figur, flink og fuld av tiltak, løgnaktig til det største misbruk av løgn, vel likt av alle,

¹¹ Her åpner Simpson for andre samfunns synsvinkler enn Poldens. Den muligheten utdyper han aldri, og jeg kan ikke umiddelbart se at noe slikt som “Fosenlandets synsvinkel” er en meningsfull støtelse i *Landstrykere*.

trofast og hjelpsom mangel gang til egen skade, men i et kniptak samvittighetsløs til forbrytelse” (s. 284-285). I tillegg til å mangle spekulerende småord, peker beskrivelsen fram mot gravrøveriet som skal finne sted fem sider senere. Fortelleren gjør inntrykk av å være allvitende.

Av og til får vi også tilsynelatende direkte innblikk i Augusts tanker eller motivasjon. Når Joakim er sint fordi Edevart og August har bygget stall til ham, presenteres scenen uten at Hamsun kiler inn spekulerende småord mellom August og leseren: “August tok ordet, og *han fant det klokt* å tale søtt og indsmigrende [...] Å, men i det øyeblikk hadde Joakim fått luret hysen av honken og drev nu Edevart en herlig gang over truten med den rå fisk. Da August så hvad som skedde steg han litt tilside *for i tilfælde å ha frit sprang* [...]” (s. 323, mine uthevninger). Ord som “vel” eller “kanske” kunne ha vært plassert i de uthevede setningene, men er det ikke.

Beskrivelsen av August som roter rundt i Skåros grav, inneholder eksempel på det samme:

Ingen av kameraterne glemte denne nat endda intet ulykkelig hændte dem. Men de var begge klare over at de var på gudløse veier, og selv August som slog sig så kjæk hadde urolige nætter i lang tid etterpå. Han hadde vel heller ingen øvelse i gravplyndring og var ophisset. Han visste at han måtte arbeide fort og fare stille frem, ingen høirøstet snak så ruterne i kirken klirret, heller ikke hørde det i denne stund å bande tæt om han rispet sig på en spiker, han måtte bare ha en fast vilje og ikke tåle kameratens indvendinger.

Det var ikke gjort med å åpne kisten, han hadde tilbake å finde ringen i nattens mørke, det vanskeligste av alt. [...]

[...] Han indså at det nyttet ikke længer å gripe hist og her, han måtte begynde ved en ende og forfare hver tomme – å, et pinsomt arbeide å klemme på alt han fik mellem fingrene, for det meste klær, ofte et ben, flere ganger en knap, nu og da noget ufyselig som klistret sig for ham. Knapperne narret ham ofte fordi de var små og runde, liket lå i kisten i fulde klær, der var trøieknapper og bukseknapper. August holdt ut. Da han endelig fandt ringen kunde han ikke bare sig for å hviske høit over til kameraten: Jeg har den! (s. 289-290)

Linda Nesby har sett på denne likskjendingsepisoden, som hun sorterer under “kroppens kronotop” i *Landstrykere*. Hun framhever det makabre motivet og misforholdet mellom den drastiske handlingen og den beskjedne graden av nød kameratene befinner seg i, og hun peker på at effekten av dette forsterkes fordi hendelsen formidles av en annen instans av August selv (Nesby 2008: 197-198). At et slikt perspektiv er uvanlig i *Landstrykere*, er underforstått.

August er heller ikke den eneste karakteren fortelleren tidvis gir inntrykk av å plutselig se rett gjennom. Det gjelder også skipper Skåro (s. 48-49), Knoff (s. 79), Joakim (s. 110, 163-164, 194), handelsmann Gabrielsen (s. 115, 292), skipperen som er far til Ragnas “dødfødte” barn (s.

125), Mattea (s. 182), Josefine fra Kleiva (s. 195), Ezra (s. 207, 213-214, 216, 287), Edevarts far (s. 211), Håbjørg (s. 234), Pauline (s. 293), Ragna og Teodor (s. 299) og Karolus (s. 325, 333). I *Landstrykere* må vi stort sett nøye oss med å se alle andre enn Edevart utenfra, mens fortelleren spekulerer over hva de kanskje tenker og føler – men dette perspektivet er *ikke* konsekvent fastholdt.

Perspektivbruddene har konsekvenser for hvordan romanen kan leses. Så vidt jeg kan se, finnes det to muligheter. Enten er fortellerperspektivet flytende, eller så er det feil å anta at motsetningen “spekulerende småord/mangel på slike” direkte speiler forutsetningen “allvitende/uvitende forteller”. I sistnevnte tilfelle kan det enten være slik at fortelleren kjenner karakterenes tanker på tross av spekulerende småord, eller slik at vi ikke kan stole på at fortelleren kjenner karakterenes tanker selv om han formidler dem uten slike småord. Simpson poengterer at ingen har klart å finne noe troverdig mønster bak den tilsynelatende vekslingen mellom spekulasjon og allvitenskap i Hamsuns tredjepersonsromaner (Simpson 1973:10). Det har han rett i, og jeg kan heller ikke lansere noe slikt mønster. Men Simpson tar feil når han hevder at Edevart er den eneste karakteren i *Landstrykere* som blir underlagt Hamsuns tilsynelatende vilkårlige blanding av allvitenskap og spekulasjon – selv om blandingsforholdet er et helt annet enn i Augusts (og alle andre karakterers) tilfelle. I trilogiens neste bind, *August*, er det for øvrig omvendt. Der er det Augusts tanker vi ofte får innblikk i, og Edevart som ofte blir sett utenfra.

Jeg heller mot den siste av de to lesemåtene jeg har skissert ovenfor. De beste argumentene taler etter mitt syn for ikke å lese fortellerens veksling mellom allvitenskap og spekulasjon som reell – altså slik at det ikke er noe én til én-forhold mellom tilsynelatende spekulasjon eller ikke spekulasjon og uvitenskap eller allvitenskap. Hvis vi ser på gravrøverpassasjen, skifter perspektivet tilsynelatende fra setning til setning: “Han hadde vel heller ingen øvelse i gravplyndring og var ophisset. Han visste at han måtte arbeide fort og fare stille frem [...]”. Hvis dette var uttrykk for et oppriktig flytende fortellerperspektiv, måtte det være meget volatil. Det er heller ikke slik at det fortelleren sier, alltid er til å stole på – selv om ingen markører er skutt inn for å signalisere usikkerhet: “Edevart vendte atter tilbake til Fosenlandet, han droges dit, han hadde sin sæk der” (s. 95), skriver fortelleren om den kjærlighetssyke gutten, som i virkeligheten drar til Fosenlandet for å være i Lovise Magretes nærhet. Dette gir akkurat samme type ironisk eller upålitelig virkning som Allen Simpson viser til i fortellerens beskrivelse av lirekassemennene:

“Det gik en rød Strek nedover hans ene Kind, en merkelig blaalig Farve på Blod, men det var vel fordi han var fra fremmed Land og var saa mørk i Huden.(7)”

[...] I [...] avsnittet ovenfor får vi også den første antydning om at beretterperspektivet er upålitelig, forsåvidt som Hamsun og vi – i motsetning til poldværingene – vet at det ikke *er* noen forbindelse mellom blodfarve og nasjonalitet. (Simpson 1973:18, jf. *Landstrykere*, s. 8)

Akkurat som med Edevart og sekken, er fortelleren her enten uvitende eller (mer sannsynlig) ironisk. Ordet “vel” utelukker ingen av mulighetene.

Atle Skaftun drøfter betydning av fortellerens tilsynelatende undring og usikkerhet i *Børn av tiden* i sin doktoravhandling (Skaftun 2003:107-109), senere har han utviklet han drøftingen og utvidet perspektivet til resten av Hamsuns forfatterskap i artikkelen “‘Shadows of time’ Tidsrepresentasjon og dialektisk åpenhet i Hamsuns prosa” (Skaftun 2008). Skaftun definerer sitt ståsted ut fra en “interesse for en mer genuint undrende autor” (Skaftun 2003:109). Videre mener Skaftun at fortelleren i Segelfoss-bøkene ikke skaper noen illusjon om at han har vært med på begivenhetene han skildrer, slik andre kritikere har hevdet. Et slikt perspektiv er ifølge Skaftun uforenelig med den temporale forskjellen mellom fortellerens nåtid og historiens tid i romanen (ibid.). En av forutsetningene som gjør innvendingen gyldig, men som også medfører at den bare for *Børn av tiden* og *Segelfoss by* er gyldig uten forbehold, er at Skaftun har påvist et kildegranskingsperspektiv i Segelfoss-bøkene. Det finnes tekstelement som tyder på at fortelleren i disse bøkene er en fremmed som kommer til Segelfoss etter at det meste av handlingen har utspilt seg. En slik homodiegetisk og kildegranskende forteller kan neppe skape en troverdig illusjon om å ha vært med på handlingene han beskriver.¹² Jeg skal undersøke og kommentere hvordan Skaftuns perspektiv også kan fungere i forhold til *Landstrykere*.

Som i *Børn av tiden* virker det som handlingens tid er forholdsvis fjern fortid for fortelleren i *Landstrykere*. Ved to tilfeller avslører han tilsynelatende at han kjenner framtiden. Det første frampeket er kjent: Fortelleren leser opp Norems dødsdom og viser derved til hva som skal skje rundt ett år fram i tid: “Norem selv sat lodden av gråt uldhår rundt hele hodet og så syndig og veltilfreds ut som alltid – hverken han eller familien visste om at en liten hvit flek på hans tungespiss var meget farlig. Det var døden. Men det visste de ikke om” (s. 177). Det andre

¹² Atle Skaftun ville kanskje ha protestert og hevdet at Genettes begrepspar homo- / heterodiegetisk ikke er nyansert nok til å beskrive fortellerposisjonen i Segelfoss-bøkene. Han bruker selv Bakhtins autor-begrep, som blant annet skiller seg fra det tradisjonelle fortellerbegrepet ved å være nærere knyttet til (i ikke-biografisk forstand) forfatteren av teksten.

frampekete er kanskje mindre påaktet, og det viser at fortelleren kanskje kan se langt inn i neste roman i trilogien: “Det var på Augusts djerpe råd og forestillinger at nybygget i utmarken var blitt til det storstedet det var - og med tiden skulde bli hele grændens under og mirakels [...]” (s. 285). Idet fortelleren ytrer dette, er det mer enn 20 år til Ezra, i *August*, skal redde Polden fra hungersnød.

Dette andre frampekete kan tjene som innfallsvinkel til Skaftuns artikkel. Vi kan ikke være sikre på om utsagnet virkelig formuleres av fortelleren, eller om det vi leser for eksempel er Ezras drøm om framtiden gjengitt i fri indirekte diskurs. Eller, for å snakke med Skaftun: Det ikke er mulig å avgjøre definitivt om formuleringen er et eksempel på foreshadowing eller på *pseudo-foreshadowing*. Pseudo-foreshadowing inngår i en større fortellerteknisk strategi, som Skaftun kaller *sideshadowing*,¹³ og innebærer i motsetning til foreshadowing ikke noen virkelig autoritativ avsløring av en hendelse som skal inntreffe. I stedet fokuseres det på *muligheten* for at noe kan skje, slik den framstår i øyeblikket. Pseudo-foreshadowing og andre former for sideshadowing bidrar til å holde leseren fast i fortellingens nåtid, og det fokuseres på muligheter heller enn årsakssammenheng og nødvendighet. “Forbehold, tentative konklusjoner, tilbaketrekning av slike konklusjoner og fortellerens eksplisitte usikkerhet i forhold til informasjonens status (Morson 1994:122) – alt dette bidrar til sideshadowing [...]” (Skaftun 2006:202). Usikkerheten markerer at handlingen ikke er underlagt fortellerens helhetsskapende bevissthet, dermed beredes grunnen for at romankarakterene kan besitte den typen frihet i forhold til fortelleren og forfatteren som inngår i Bakhtins ideer om polyfoni og dialogisme. Skaftun forklarer videre: “Retrospeksjonen er der som igangsetter, men dette tidspunktet etter handlingens slutt rommer ingen oversikt som strukturerer framstillingen av de fortidige hendelsene. [...] Fortelleren [...] er i situasjonen og vurderer kun situasjonen” (Skaftun 2006:207). Selv om vi har sett at fortelleren i *Landstrykere* ved minst ett tilfelle bryter dette perspektivet, er ikke Skaftuns observasjoner uten relevans. Det er karakteristisk at det eneste ubestridelige frampekete i *Landstrykere* ikke avdekker siste ledd i en lang kjede av årsakssammenhenger som karakterene kunne ha avverget. Det fortelleren varsler, er noe som skjer tilnærmet uavhengig av karakterenes valg: Skipper Norem har en kreftsvulst som utvikler

¹³ Begrepene stammer fra Bakhtin-kritikeren Gary Saul Morsons bok *Narrative and Freedom. The Shadows of Time* (1994). Skaftun beholder Morsons engelske begrep “foreshadowing” og “pseudo-foreshadowing” i stedet for å oversette til “frampekete” og “pseudo-fampekete”, sannsynligvis fordi han vil markere sammenhengen med sideshadowing, som ikke kan oversettes like enkelt.

seg, og han dør. Denne informasjonen rokker i liten grad ved nåtidens “potensialitet” og karakterenes relative frihet. Den som vet at den hvite flekken på Norems tunge er en kreftsvulst, kan med rimelig stor sikkerhet fastslå at “det var døden” – uten at vi egentlig derved rykkes ut av fortellingens nåtid.

Jeg vil understreke at det heller ikke ville innebærer et paradoks å holde fast ved tanken om en heterodiegetisk forteller som vet mer enn karakterene i *Landstrykere*, og samtidig forstå fortellerens undring og usikkerhet som virkemiddel for å *tilsynelatende* plassere seg selv og leseren i landskapet sammen med karakterene. Det er ikke noe som tilsier at det er umulig for en forteller å skape en (midlertidig) illusjon om noe som realistisk sett er usammenhengende – å spille på de strengene som blir tilgjengelige for ham gjennom å fortelle *som om* han var en homodiegetisk forteller som befant seg nær fortellingens tid, selv om han ikke er det. Dette innebærer å forstå romanens diskurs i lys av den typen “liksom-preg” som Skaftun formulerer et alternativ til (Skaftun 2006:205). Slik jeg ser det, er *Landstrykere* åpen for begge forståelsesmodellene.

Uansett er én virkning av spekulasjon og usikkerhet i *Landstrykere* at fortelleren og fortellingssituasjonen dramatiseres. Teksten skaper en følelse av at vi er til stede i landskapet med karakterene. Fortelleren er altså ikke så usynlig og Poldens perspektiv ikke fullt så sentralt i *Landstrykere* som Allen Simpson hevder. Men hva menes med “Poldens perspektiv”?

2.2. Polden og illusjonen om kollektiv bevissthet

2.2.1 Polden – en kollektiv bevissthet?

Allen Simpson omtaler konsekvent stedet Polden som om det var en romankarakter. Han henviser til “Poldens kollektive bevissthet”, “Poldens stemme” og han skriver om “samfunnet Polden” at det kanskje er den viktigste personen i *Landstrykere* (Simpson 1973:13). Denne metonymien er en bærebjelke gjennom hele Simpsons avhandling, uten at den noen gang blir klargjort eller problematisert. Ifølge Simpson tar fortellerstemmen opp i seg Poldens kollektive tanker. Gjennom fri indirekte diskurs¹⁴ får samfunnet en stemme og muligheten til å uttrykke sine erfaringer direkte i fortellerens diskurs, hevder Simpson, selv om romanen i utgangspunktet fortelles retrospektivt fra en utenforstående tredjeperson. Og ifølge Simpson brukes fri indirekte

¹⁴ Simpson bruker begrepet *erlebte Rede*. Jeg kommer, i tråd med det som er mest vanlig på norsk, til å snakke om fri indirekte stil og fri indirekte diskurs.

stil for første gang i Hamsuns forfatterskap på en ærlig måte – for å synliggjøre samfunnets egne holdninger, ikke outsiderheltens eller fortellerens nedlatende, bitre eller sarkastiske holdning til samfunnet (Simpson 1973:10). Jeg er enig i at *Landstrykere* er mer enn et nedlatende, bittert og sarkastisk angrep på samfunnet. Likevel er det problematisk å snakke om *samfunnets kollektive stemme* – tilsynelatende uten å ha et bevisst forhold til at det er et begrep som bare gir mening i overført betydning.

Fri indirekte stil har to former i *Landstrykere*. I noen tilfeller er det knyttet til enkeltkarakterer og fungerer som en slags indre monolog, som for eksempel når skipper Skåro står fast i myren og Ane Maria nekter å redde ham fordi han ikke har bedt henne om det: “Han tenkte sig om: Nå, han skulde bede hende!” (s. 48). Ofte er det imidlertid slik at en passasje i fri indirekte stil ikke er knyttet til og formulert av noen spesifikk karakter eller tydelig adskilt fra fortellerens egen stemme. Slike passasjer framstår som flertydige og er beslektet med de bakhtinske begrepene polyfoni og dialogisme, som har blitt knyttet til flere Hamsun-romaner de siste ti årene. I sin tidligere nevnte doktorgradsavhandling om blant annet *Børn av tiden*, sier Atle Skaftun seg i noen grad enig med Simpsons narratologiske observasjoner. Skaftun kommenterer en passasje hos Simpson som inneholder den ovenfor nevnte typen metonymisk konstruksjon, men Skaftun problematiserer den ikke:

I sammenheng med dette, er det interessant at Allen Simpson formulerer seg nokså tett på mitt perspektiv i sin analyse av *Landstrykere* (Simpson 1973), uten at det her dreier seg om en konsekvent dialogisk tilnærming. Han mener at “forfatterens forhold til diktverdenen endrer seg dramatisk” i og med *Landstrykere*; “Hamsun svever ikke lenger over sin verden og forteller om den, han er nede i den, tilskuer med den, snapper opp brokker og biter av tanker og samtaler, men fremfor alt forblir han lojal mot denne teknikken og lar samfunnet fortelle sin historie” (Simpson 1973:26). [...] Forankringen i et Henry James-inspirert *point of view*-begrep, slik den kan spores i uttalelsen om at samfunnet forteller sin egen historie, indikerer tydelig nok at [Simpson] ikke kan håndtere det mer eksplisitte autornærværet i eksempelvis *Børn av tiden*. (Skaftun 2003:31)

Slik Skaftun ser det, er altså problemet med å hevde at “samfunnet forteller sin egen historie” knyttet til en implisitt forankring i et *point of view*-begrep, som er dårligere egnet til å beskrive Hamsuns kompliserte narrative strukturer enn Bakhtins dialogisme-begrep. Det er kanskje riktig, men jeg ser ingen grunn til at begrepet fri indirekte stil ikke skal ha betydelig rom for nyanser og kompliserte narrative strukturer. Det problematiske ved å hevde at samfunnet forteller sin egen

historie, ligger etter mitt syn ikke først og fremst i det litteraturvitenskapelige begrepsapparatet, men i det uavklarte spørsmålet om hva som menes med “samfunnet”.

Linda Nesby gjør oppmerksom på denne svakheten i en kommentar til Skaftuns syn på Simpsons avhandling:

Ved å hevde at fortelleren og samfunnets blick sammen danner én kompleks størrelse, peker Simpson og Skaftun på et vesentlig trekk ved fremstillingsmåten i *Landstrykere*. Den vage betegnelsen *samfunnets blick*¹⁵ er likevel utfordrende. Uttrykket forutsetter en type homogenitet i samfunnsskildringen som romanens store og mangslungne karaktergalleri¹⁶ motsetter seg. Som et kompromiss foreslår jeg derfor å rette oppmerksomheten mot en av samfunnets observatører, nemlig August. (Nesby 2008, s. 172. Nesbys utheving.)

Nesby har rett i at Simpsons idé om Polden som kollektiv bevissthet, forutsetter en homogenitet som innbyggerne i bygden ikke besitter. Det er tilstrekkelig å nevne de mest sentrale poldværingene i romanen: Joakim, Pauline, Hosea, Ezra, Ane Maria, Karolus, Teodor, Ragna og Martinus halskar. Dette er langt fra noen ensartet gruppe; det finnes til dels store personlighets- og verdimeslige motsetninger innad blant poldværingene. Nesby går imidlertid ikke inn i og greier ikke ut problemet hun påpeker, og senere later hun til å støtte Simpsons syn på Polden som først og fremst et kollektiv (Nesby 2008:192).

I den virkelige verden tildekker og tåkelegger konsepter som *kollektiv bevissthet* gjerne like mye som de klargjør, og agendaen bak selve konstruksjonen av konseptet er ofte det eneste som avdekkes. Slik må det ikke nødvendigvis være i et litterært verk, men i et realistisk fiksjonsunivers der ikke karakterene i det aktuelle kollektivet besitter en helt eksepsjonell ensartethet, er slike konstruksjoner alltid mistenkelige. Jeg tror vi uten videre kan anta at det overnaturlige fenomenet en virkelig kollektiv bevissthet ville være, ikke eksisterer i *Landstrykeres* Polden. Å akseptere Simpsons “Poldens stemme” som noe mer enn og annet enn en metonymi, ville innebære å forkaste forventningen om realisme som all tilsynelatende realistisk litteratur skaper – i dette tilfellet uten dekning i teksten.

Simpsons forsikrer oss om at fri indirekte stil i *Landstrykere* bare lar samfunnet selv få

¹⁵ Skaftun bruker aldri betegnelsen *samfunnets blick* eller noen lignende vage metonymier i forhold til *Landstrykere*, men ettersom han går så tett inn på og problematiserer en av Simpsons metonymiske konstruksjoner (samfunnet som forteller sin egen historie) uten å nevne problemet Nesby påpeker, er det kanskje rimelig å inkludere ham slik hun gjør her.

¹⁶ *Samfunnet* Simpson refererer til i slike sammenhenger, er nesten alltid Polden – ikke *Landstrykeres* verden som helhet. Det hadde derfor vært mer presist å henviser til *Poldens* store og mangslungne karaktergalleri.

vise hva det er opptatt av. Men fortellerskapte konstruksjoner av typen jeg har diskutert i dette kapitlet, fører nesten alltid til noe annet og mer enn en ærlig framstilling. Dette er virkemidler, og de oppnår mer enn bare å vise til seg selv. For eksempel er det påfallende at Poldens tilsynelatende enhet forsterker leserens opplevelse av Edevarts tap av tilknytning til hjembygden, idet poldværingenes tilknytning til hverandre blir overdrevet.

Et interessant spørsmål oppstår: Hva *er* egentlig det som framstår som Poldens stemme? Hvem er opphav til formuleringene fortelleren tar opp i sin diskurs? Det enkle svaret er kanskje at ulike personer slipper til på ulike tidspunkt, og at det ikke nødvendigvis lar seg gjøre å si hvem en gitt formulering stammer fra – eller at fortelleren konstruerer en stemme som skal ligne Poldens, men ikke virkelig tar sine formuleringer fra noen i bygden. I neste kapittel skal jeg likevel se på muligheten for at det finnes en gruppe som dominerer fortellingen om Polden.

2.2.2 Konene på bergene

Det er mulig å tenke seg at det ofte er “konerne på bergene”, Poldens voksne kvinner unntatt Ane Maria, som får komme til orde i fortellerens diskurs. De framstår muligens som en tilstrekkelig homogen gruppe, selv om også den homogeniteten selvsagt til en viss grad er en illusjon skapt av fortellerens fokus. Disse kvinnene gjemmes bak ord som *konerne/konerne på bergene/de andre koner*, betegnelser hvis umiddelbare funksjon er å stadfeste Ane Marias outsiderposisjon i Polden. Ordene “konerne” og “de andre koner” brukes til sammen 13 ganger i *Landstrykere*, og konene opptrer i direkte konflikt med eller kontrast til Ane Maria i 12 av tilfellene (s. 8, 9, 10, 39, 44, 45, 51, 52, 128, 129). Hver gang er det konene som initierer kontakt eller er den aggressive part, og hver gang er enten en mann eller Ane Marias generelle forhold til menn involvert. Slik framstår interesse for Ane Marias seksualitet som gruppens tydeligste karaktertrekk.

Allen Simpson legger vekt på flere av disse episodene i underkapitlet “*Polden og mordet på Skipper Skaaro*” (Simpson 1973:41-52). Her har han et våkent blikk for konflikten mellom Ane Maria og de andre konene. Likevel kommer han bare én enkelt gang til at en passasje i fri indirekte stil som angår Ane Maria og mordet, stammer fra Poldens koner heller enn fra hele samfunnet: “Året etter, etter Ane Marias tilståelse, hører vi igjen Polden-konenes stemmer, dypt rystet over Ane Marias oppførsel: ‘Hvem skulde trod om visse aktverdige Mennesker at de gik og bar paa de mørkeste Ugjerninger like til Død og dom!’” (Simpson 1973: 44, jf. *Landstrykere*,

s. 156). Det gis ingen forklaring om hvordan Simpson mener å kunne spore opphavet til formuleringen mer presist her enn ellers. Like er det på nytt “Polden” og “samfunnet” som spekulerer og dømmer om mordet (Simpson 1973:46-47), og Simpson konkluderer med at skildringen av episoden med Ane Maria og Skåro gir oss et unikt innblikk i “*Poldens sinn*” (1973:48, Simpsons utheving). Den metonymiske generaliseringen fra Polden-konenes tanker til Poldens sinn synes unødvendig og tilslørende.

De fleste kvinnene i Polden er ikke navngitt eller i det hele tatt gjort til individer i *Landstrykere*. Foruten Ane Maria lar Hamsun bare tre andre koner i Polden ta direkte del i handlingen: Edevarts mor, Ragnas bestemor og Beret.¹⁷ Av disse passer Edevarts mor dårlig inn i Polden-kvinnenes sladrende og litt ondsinnede klikk idet hun er “bare et støv, alle dager stille og religiøs” (s. 8). Og hvis Ragnas bestemor noen gang har vært inkludert, er hun det neppe nå: “Den gamle bedstemor var ikke noget å ha i arbeidet [på bergene], og hun hadde heller ikke været med ifjor [...]” (s. 119). Beret står dermed igjen som den eneste håndfaste karakteren som kanskje er del av denne gruppen, og hun plasseres i utkanten på grunn av ung alder og angivelig aggressiv seksualitet (se f.eks. s. 118, 156). Alle de “fullverdige” konene deltar altså i romanen utelukkende som kollektivet de er del av. Beret er ingen sentral karakter i *Landstrykere*, men hun inngår i en interessant scene under plattingen av Skåros fiskelast:

Imidlertid steg sandelig endog unge Ragna op av lasterummet en ettermiddag og tilkjendegav at hun holdt ikke længer lukten ut dernede. [...] *En av pikerne som gik tilhånde og var lemper besøkte ham igår, nu vilde vel ikke Ragna længer bli forbigåt, hehehe!* kunde Beret si og le overlegent.

[...] *Beret var kanskje ikke overlegen, men derimot dygtig gal og skinsyk, Gud vet, hun skrek ialfald op gjennom luken: Skal jeg bli snoft alene om å platte lasten?* (s. 45-46, mine uthevinger)

Den første uthevede setningen minner om fri indirekte diskurs slik det framstår overalt i romanen, men satirikeren Hamsun kommer fram i større grad enn når ordene ikke er knyttet eksplisitt til en spesifikk karakter, jamfør det avsluttende “hehehe!”. Deretter avslører kanskje Beret seg selv, men mye tyder på at konene på bergene infiltrerer fortellerens diskurs i den andre uthevede setningen og retter fokus mot den seksuelle spenningen ved platting framfor for

¹⁷ Jeg regner ikke med Josefine fra Kleiva ettersom hun ikke bor i Polden (og ikke er kone, men ung enke). Dette utvalget suppleres for øvrig med Ragna mot slutten av *Landstrykere*, idet hun blir voksen og gift. Ragna deltar da i konflikten med Ane Maria som kjennetegner “konene”, men blir likevel aldri beskrevet som del av kollektivet.

eksempel arbeidet, lukten, statusen eller betalingen. Det kan gjerne være at Beret er skinnsyk, men det er først og fremst Ane Maria og konene på bergene, ikke Beret, som avslører seg her. Hvis den andre uthevede setningen ovenfor er fri indirekte diskurs og ikke en ren fortellerkommentar, er det liten tvil om hvem som er opphav til den: Konene er til stede og kan sikkert høre hva som foregår ombord, og de (og Ane Maria) er de eneste poldværingene som oppfatter plutting først og fremst som arena for kvinners seksualitet og kvinners sjalusi.¹⁸ I tillegg viser det seg at Ane Marias antakelser blir gjort til skamme. Hun sier: “Lat gå med Josefine fra Kleiva, hun var ung enke og kunde gjøre med sig selv det hun vilde, men Beret hun hadde sin mand i en av båtene her og et to års barn hjemme, hvad skulde hun plutte for!” (s. 44). Men når Beret får sjansen, legger hun seg ikke i Skåros kahytt.

Allen Simpsons nærleser to konkrete eksempler på det han kaller “kollektiv erlebte Rede” i *Landstrykere*: Innledningen med lirekassemennene i prologen (Simpson 1973: 18, jf. *Landstrykere* s. 7-8) og passasjen der Ezra klatrer opp i mastetoppen under klippfiskarbeidet (Simpson 1973:15, jf. *Landstrykere*, s. 130). I prologen er alle bygdens voksne menn ute på lofotfiske og dermed fraværende. Selv om barn er til stede, er det mest sannsynlig at formuleringene som infiltrerer fortellerens diskurs først og fremst stammer fra de voksne kvinnene i bygden. Ved nærmere ettersyn blir det samme tydelig også i Simpsons andre eksempel. Hele Polden *er* ikke vitner til Ezras bragd; de som er til stede er barn og halv voksing, Edevart, Teodor og konene på bergene. Bygdens menn vil ikke ta del i fisketørkingen – til det er de for late og for fornøyde med å ha penger i lommen etter et sildesteng. Simpson sammenfatter formuleringene som med stor sannsynlighet formes av tilskuerne: “Galningen, aa han skulde hat Juling”, “Bare han nu var vel nede igjen” og “han fristet Gud den syndige Pokkers Unge, han skulde hat herlig Pisk, og det skulde han faa! Hvad nu, tænkte han at gaa til Himmels?” (Simpson 1973, s. 15). Dette stammer neppe fra Edevart, hans milde reaksjon når Ezra er vel nede tatt i betraktning. Han er i tillegg ombord i båten, og vi får inntrykk av at tankene eller uttalelsene formes blant tilskuerne på land. Teodors språk og manér minner det overhodet ikke om, og barna/halv voksingene kan det vanskelig være. Dermed er konene på bergene muligheten som gjenstår.

Simpson oppsummerer sin oppfatning om den radikale forskjellen mellom samfunnets

¹⁸ Edevart er for så vidt også til stede og opplever pluttingen som arena for sin egen sjalusi, men han gir ingen tegn til noen dypere forståelse av situasjonen.

stemme i *Landstrykere* og resten av Hamsuns sene forfatterskap slik:

Samfunnet er ikke lenger bare stemmen til de smålige og giftige konene ved vannposten eller lønsslavene i *Segelfoss by*. Som vi vil se, kan samfunnet under trykk brytes opp i stemmer som vi gjenkjenner fra disse tidligere romanene, men dette er nå bare en del av beretningen, som også omfatter beretningen om hvorledes hele samfunnet strømmer ut av sitt triste vinterhi for å hilse på de to omstreifende lirekassemennene, eller står stive av skrekk mens Ezra klatrer til topps i masten, eller reagerer på Augusts eventyrlige spill og historier. (Simpson 1973:26)

I to av disse tre eksemplene, har vi sett at det er konene på bergene, en betegnelse som ikke minner så lite om konene ved vannposten, som gjemmer seg bak det Simpson kaller samfunnets stemme. Hverken lirekassemennene i prologen eller Ezra i mastetoppen har “hele samfunnet” som tilskuere.¹⁹

Det er altså mulig å med nokså stor sikkerhet spore opphavet til tilsynelatende kollektive fri indirekte diskurs-formuleringer mer presist enn til “Polden” eller “samfunnet”. Likevel ser vi at det *er* et kollektiv som uttrykker seg, og følgene av det kan ikke overses.²⁰ Forutsatt at kollektivet er konstruert av fortelleren og ikke faktisk eksisterer som overnaturlig fenomen i romanen, er det idet fortelleren tar opp i seg formuleringer fra “Polden-konenes kollektive bevissthet”, ikke lenger mulig at fri indirekte stil ikke har noen annen funksjon i romanen enn å vise hva karakterene interesserer seg for. Etersom det i dette tilfellet dreier seg om et kvinnekollektiv, kan neppe konstruksjonen forsterke leserens opplevelse av Edevarts stedstep, slik jeg antydte ovenfor at Simpsons lese måte må gjøre. Men i alle fall påvirkes to aspekter: For det første forsterker illusjonen om konenes unisone blikk inntrykket av hvor vanskelig det er å være, som Ane Maria og til en viss grad Beret, en kvinnelig outsider i Polden, alltid utsatt for granskende øyne og spydige kommentarer. For det andre framstår kvinnelig seksualitet, i kraft av å være kone-kollektivets hovedinteresse, ikke bare som fenomen på individnivå i romanen. Aggressiv kvinnelig seksualitet gjennomsyrrer framstillingen av Polden.

¹⁹ Det Polden som reagerer på Augusts historier (og som Augusts historier er en reaksjon på), kommer jeg tilbake til i kapittel 3.2.2.

²⁰ Det er ikke noe i veien for at stemmen som bryter den narrative overflaten kan tilhøre en (tilfeldig) kone i mengden, ikke bokstavelig talt alle samtidig. Like fullt opprettholdes illusjonen om en kollektiv bevissthet fordi vi aldri får se konene som enkeltkarakterer.

3 Hoveddel

3.1 Kvinnelig erotikk og mannlig impotens

De fleste som har befattet seg med *Landstrykere*, har kommentert betydningen av kvinnelig seksualitet i Polden, særlig i forhold til Ane Maria.²¹ Samtidig hevder Linda Nesby at Polden-samfunnet er underlagt en patriarkalsk kronotop, som frigjort kvinnelig seksualitet blir stående i opposisjon og kontrast til (Nesby 2008:220-221). Øystein Rottem gir også patriarkat-begrepet en meget sentral plass i sin reviderte hovedoppgave. Han hevder at verdikonflikten mellom fastboende og landstrykere, som Simpson og alle andre tidligere kritikere mente var hovedtemaet i *Landstrykere*, bare er den mest iøynefallende motsetningen i romanens overflatestruktur. I virkeligheten, hevder Rottem, er motsetningen vandrerliv/stavnsbånd et symptom på og underlagt den mer omfattende motsetningen kapitalisme/agrar-patriarkat (Rottem 1978:28-31). Hva mener Øystein Rottem med agrar-patriarkat? Det besvares aldri i hans analyse. Og hva mener Linda Nesby når hun omtaler Poldens småbykronotop som patriarkalsk?

Patriarkat er definert i bokmålsordboken som “familie- og samfunnsform der eldste familiefar har høyeste myndighet; sterkt mannsdominert samfunnsform”. Patriarkatet som sosialt system kjennetegnes altså ved en hierarkisk struktur der unge menn og kvinner er underordnet eldre menn. En patriark kan regjere over sin familie, som Isak på Sellanrå, eller en større gruppe mennesker, som Mack på Sirilund eller løytnant Willatz Holmsen III på Segelfoss.

Jeg skal forsøke å vise at det er nokså vanskelig å få øye på noe patriarkat av betydning i *Landstrykere*. For eksempel er alle de sentrale og varige konstellasjonene mellom menn og kvinner i romanen enten forholdsvis likestilte: Ezra og Hosea, Teodor og Ragna, Joakim og Pauline, Håkon og Lovise Magrete – eller kvinnene er de sterkeste: Lovise Magrete og Edevart, Ane Maria og Karolus, Mattea og Nils kramkar, jomfru Ellingsen og Magnus krambodgutt. Knoff på Fosenlandet er en slags patriark, men han påvirker ikke normene i Polden, og han representerer ikke noe agrar-patriarkat som stilles opp som positiv mulighet sammenlignet med den nye, kapitalistiske tid.

Det er problematisk å hevde at det er patriarkalske maktstrukturer som styrer samfunnet og karakterene i *Landstrykere* og Polden. Ane Maria er langt fra alene som sterk kvinnefigur i

²¹ Se f.eks. Rottem 1978:74-75, Kittang 1988:318-319 og 1997:100-101, Jenssen 2004 og Nesby 2008:195-196, 199-201, 220-221 og 225-226.

romanen, og samtidig er påfallende mange mannlige poldværingene i større eller mindre grad impotente. Karolus “vinn ikke mere end han gjør, og det blir aldrig til barn” (*August*, s. 97). Teodor har brokk og blir gjort til hanrei av Edevart. Joakim forblir enslig hele livet fordi han ikke makter å forhindre sin forlovede fra å emigrere til Amerika. Berets navnløse ektemann må tåle at hun angivelig er mer seksuelt aggressiv i forhold til andre menn enn det sømmer seg for en gift kvinne. August har fått en skade til sjøs som kanskje kan tolkes som kastrasjonssymbol (se Kittang 1988:324), og han mislykkes med alle sine frieri og forlovelser. Senere, i *August*, forsøker han å forføre Ane Maria gjennom å spille på hennes sterke ønske om å få barn. Han lykkes, og det avsløres at hele forføringsprosjektet var en maske: “[...] August må kanskje ha kjendt med sig selv at han hadde lovet Ane Maria formeget, altfor meget, han undgik hende i nogen dager, og da han tilslut mente sig noget etterspurt og jaget av hende gik han ret ind på Indrebygden og lette efter to børn” (*August*, s. 99). De eneste mennene i Polden med sterk og troverdig erotisk drift og evne, er Ezra og Edevart. På hver sin måte kan de sammenlignes med henholdsvis Sellanrå og Sirilunds former for patriarkat. Vi kommer til å se at i de sammenligningene er forskjellene vel så sentrale som likhetene.

3.1.1 Utmarken og naturen

For å se nærmere på et eventuelt agrar-patriarkat i *Landstrykere*, må vi se på familiene i romanen med sterk tilknytning til jordbruk. Det vil si Edevarts familie i Polden, Lovise Magrete og Håkon på Doppen, og Ezra og Hosea i utmarken.²² Det er åpenbart at det ikke er noe patriarkalsk over forholdet Edevart, Joakim og Pauline har til sin far; heller ikke mellom søsknene kan det sies å eksistere noen slik maktstruktur. Videre får vi inntrykk av at Lovise Magrete er mer mor for Håkon enn han er far for henne. Det mulige agrar-patriarkatet som gjenstår, er Ezras gård i utmarken. I dette kapitlet ser jeg nærmere på utmarkens betydning for forholdet mellom kjønnene i Polden og *Landstrykere*.

Ezra blir gjerne sammenlignet med Isak fra *Markens grøde* (1917), og kritikere legger vekt på ulike likheter og forskjeller mellom de to.²³ Så vidt jeg vet, har ingen pekt på hvordan Hosea tilkjennes en annen og mer likeverdig rolle i Poldens utmark enn Inger har på Sellanrå. For hva skjer når Ezra ønsker seg hest, mens Hosea vil at de først skal få flere kyr? Ektefolkene

²² Karel med familie hører hjemme i denne kategorien, men vi får aldri nok informasjon til å kunne si noe bestemt om maktforholdene på Karels gård.

²³ Se f.eks. Simpson 1973:65-70, Rottem 1978:40, 82 og Kittang 1988:332.

lar August være oppmann og avgjøre saken:

Ezra: Det er nu det at konen vil ha mange kjer, men manden vil ha hest. Jeg vet ikke hvad vi skal gjøre for som først.

Hosea mumlet hvad hun kanskje hadde mumlet hundrede ganger før: Det blir ingen budrot av en hest.

August tænkte på det. Om han ikke netop rådet for fiskenes vei i havet og himmellegemernes gang så var det jo ikke hans make til å finde på råd. Ezra måtte ha hest. (s. 286)

Rett nok får Ezra det som han vil, men en uenighet som denne, eventuelt med Geissler som oppmann, ville være utenkelig mellom Isak og Inger Sellanrå. Når Isak vil ha hest, spør han ikke Inger til råds: “Såsnart det blev føre drog Isak ned i bygderne og var hemmelighetsfuld som sædvanlig og vilde ikke forklare sit ærend for Inger. Han kom tilbage som den største overraskelse – med hest og slæde” (*Markens grøde*, s. 156). Og Inger oppfyller kvinnens rolle, hun slår hendene sammen i overveldet forundring og mumler ingenting om at det ikke blir noen budrøtt²⁴ av en hest. Slik jeg ser det, er det patriarkalske aspektet ved den agrare idyllen i *Landstrykere* kraftig tonet ned sammenlignet med *Markens grøde*.

Ett av elementene som har ansporet indignasjon i feministiske analyser av *Markens grøde*,²⁵ er likevel også representert i Ezra og Hoseas lille jordbruksidyll. Isak Sellanrå legger naturen under seg, og naturen i *Markens grøde* har tydelig feminint fortegn. Også Ezra bryter nytt land idet han tar i bruk utmarken, og selv om naturen i *Landstrykere* i utgangspunktet mer kjønnsnøytral enn i *Markens grøde*, er det interessant i denne sammenhengen at Ezra tørker ut den farlige myren der skipper Skåro og Martinus halskars ku har druknet tidligere i romanen. En farlig myr kan i seg selv ligne et symbol på utemmet kvinnelig seksualitet, og i *Landstrykere* er koblingen ikke til å komme utenom på grunn av myrens rolle i den fatale relasjonen mellom Ane Maria og skipper Skåro. Det første møtet av erotisk karakter mellom de to, som ender med at skipperen må sette “sig til å bake det ene øiet sit med koldt vand” (s. 39), finner sted i myren; og når Ane Maria skal hevne seg fordi skipperen mer eller mindre lot det bli med det ene framstøtet, tar hun ham med tilbake til moltemyren i utmarken. Linda Nesby har skrevet om myren som arena for Ane Marias seksualitet:

²⁴ Bokmålsordboken om *budrøtt*: avkastning av fedrift, særlig om melkeprodukter ved seterdrift.

²⁵ Se Žagar 1999 og Andersen 2002.

Når Ane Maria skal realisere sitt erotisk funderte hevnprosjekt overfor skipperen, bringer hun skipperen ut av Poldens trygge og maskuline småbykronotop og ut på myra. [...] Ute på myra reverseres maktforholdet dem i mellom, og Ane Maria oppnår den makt i forhold til skipperen som hun har søkt hele tiden. [...] Ane Marias mobilitet er kjønnsmessig begrenset, og myra utenfor Polden blir hennes arena for det destruktive selvrealiseringsprosjektet hun iscenesetter. [...] [S]amtidig sier denne terskelkronotopiske opplevelsen noe om det desperate og håpløse som ligger i å være en erotisk kvinneskikkelse innenfor en maskulin og konservativ småbykronotop. (Nesby 2008:220)

Nesby hevder at det er rammen skapt av “småbykronotopens konservative og patriarkalske monotoni” (ibid.) som gjør det umulig for Ane Maria å leve ut sin erotiske natur i Polden. Jeg kommer til å trekke den årsakssammenhengen i tvil i neste kapittel (3.1.2), men jeg er enig i at det *er* vanskelig for Ane Maria å være en sterk erotisk kvinneskikkelse i Polden og at myren i utmarken er et sted hun flykter til fra problemene det medfører.²⁶ Mordet på Skåro og dreneringen av myren knyttes tett sammen i romanen – både gjennom den døde skipperens betydning for å få i gang dugnaden, og gjennom at kapitlet om mordet på Skåro og kapitlet der liket tas opp igjen, hører sammen innenfor den strenge parvise komposisjonen Atle Kittang har påvist i *Landstrykere* (Kittang 1988:318). Slik jeg ser det, får dreneringen av gormyren symbolsk betydning. Nesby fortsetter:

Fengselsoppholdet gjenoppretter det tradisjonelle kjønnsrollemønsteret, og Ane Maria kommer tilbake mer temmet og kjønnsmessig veltilpasset enn noen gang før. [...] Myra, på sin side, dreneres og gjøres om til åkerland innenfor Hosea og Ezras jordbruksidyll. Dermed forandres denne destruktive, kvinnelige frigjøringsarenaen fra romanens univers til et nyttig, kjønnsnøytralt åkerland. (Nesby 2008:221)

Muligheten antydes for at demonisk kvinnelig seksualitet temmes idet Ezra og poldværingene kultiverer gormyren. I tillegg til Ane Marias forandring, som riktig nok ikke er fullendt før August skaffer henne adoptivbarn i *August*, er det påfallende at Hosea er den eneste kvinnelige karakteren som blir gravid med sin egen ektemann i løpet av *Landstrykere*.²⁷

²⁶ Linda Nesby har for øvrig pekt på at bærmarken fungerer som erotisk fristed for Inger i *Markens grøde* (Nesby 2008:201). Og også i *Markens grøde* er den aktuelle bærmarken en moltemyr: “Det gamle menneske, hun var blit så tullet og forelsket, det lidde til høst og vinter, men hun kjendte varme i sig igjen, blomster i sig igjen. Kom og vis mig hvor det er multer, sa Gustaf, hjortron! sa han. Hvem kunde stå for slikt!” (*Markens grøde*, s. 322).

²⁷ Heller ikke i *August* eller i tiden mellom *Landstrykere* og *August* kan vi med sikkerhet si at noen annen sentral karakter enn Hosea får barn med sin egen ektemann. De eneste tilsynelatende innenforekteskapelige barnefødsleene i perioden representeres av Ragnas (og eventuelt Teodors) døtre, Johanna og Ester. I artikkelen “Augusts draging mot stupet: Naturen som tragisk kraft i Hamsuns August-trilogi” hevder Ellen Mortensen at Edevart er far til disse (Mortensen 2010:32). Det er neppe riktig; Ragnas eldste sønn, Roderik, er Edevarts, men

Parallellen til *Markens grøde* er imidlertid ikke gyldig uten forbehold. For Isak er ikke naturen farlig eller demonisk, den må kultiveres, men den må ikke temmes.²⁸ Geissler oppsummerer Sellanrå-menneskenes fredelige forhold til naturen i sin berømte tale til Sivert mot slutten av *Markens grøde*:

Dere behøver ikke sværd i hånden, dere går livet barhændt og barhodet midt i en stor venlighet. Se, der ligger naturen, den er din og dines! Mennesket og naturen bombarderer ikke hverandre, de gir hverandre ret, de konkurrerer ikke, kapløper ikke etter noget, de følges ad. Midt i dette går dere Sellanråfolk og er til. [...] Dere ligger ved en barm og leker med en varm morshånd og patter. (*Markens grøde*, s. 392-393)

I *Landstrykere* er naturen ikke like fredelig. Gormyren er allerede nevnt, og på Doppen har fossen en lignende funksjon: Den er både erotisk ladet symbol og farlig naturfenomen som Edevart og Lovise Magrete frykter at Håbjørg skal komme for nær. Aller mest truende er naturen ved kombinasjonen havreise og uvær. Edevart og August befinner seg i fare på Vestfjorden allerede i romanens første kapittel, senere forliser August med barken Soleglad på Østersjøen, og Martinus halskar omkommer på lofotfiske. I *August* forliser Teodor med postbåten, den meget vel ansette noteier Ottesen omkommer i en storm han selv har spådd, og til slutt sluker havet også Edevart Andreassen. Det er for øvrig heller ikke fritt for at storm og uvær kan være uhyggelig på land:

I Polden kunde folk fortælle mørke og uhyggelige ting fra uveirsdagene, de hadde hørt en dur fra himlen som aldrig før og oplevet en storm så overhændig at ingen mindtes maken: en kone hadde kjørt ved i skogen, men både hun og hesten blev revet overende, et tak her og et hus der hadde fløiet på sjøen – intet under da at folk gråt og holdt sig fast i hverandre og bad til Gud. Og intet under at Ane Maria, som jo i forveien var tåpen av sig, nu blev næsten knust og gik tilsengs med et bind om munden som om hun vilde hindre sig fra å skrike om noget. (*Landstrykere*, s. 113-114)

Frykten for uværet knyttes sammen med Ane Marias seksuelt motiverte mord og hennes trang til å tilstå. Passasjen framstår dermed som en parallell til Edevart og Augusts reise over Vestfjorden, der August for første gang avslører at han har deltatt i voldekt og drap på en ung “negerpike”.

døtrene kan han vanskelig være ansvarlig for ettersom han er i Amerika når de blir unnfanget. At det likevel er grunn til å tvile på Teodors farskap, henger blant annet sammen med en uttalelse fra August til Ragna i *August*: “Du har en vakker datter hos doktoren. Makeløs. Det er da ikke med han Teodor du har fått hende?” (*August*, s. 32). Spørsmålet er farget av at August misliker Teodor, men vi får likevel følelsen av at noe mer stikker under.

²⁸ Se også Henning Howlid Wærp om dette i artikkelen “Isak Sellanrå, igjen dagens mann? *Markens grøde* i et økokritisk perspektiv” i *Norsk litterær årbok 2010*.

Skildringen av uværetts effekt på Polden har et komisk aspekt ved seg som ikke kan overses, men nettopp gjennom det styrkes parallellen til Augusts tilståelse ytterligere. Begge episodene representerer samme blanding av redsel, komikk og demonisk seksualitet. Denne mørke, demoniske siden har naturen i *Markens grøde* ikke,²⁹ men bærmarken representerer like fullt også der en trussel mot monogamiet både til ektemann og sted. Og etter at Isak har løftet Inger opp fra gulvet og satt henne på plass, går hun dit ikke igjen.

Det er å gå for langt å hevde at Ezra og Hoseas jordbruksidyll representerer et “agrar-patriarkat”. Det finnes ingen indikatorer i teksten om at Ezra fyller den rollen. Dette er ikke dermed et apologetisk punkt i min lesning av Hamsuns roman. Den negativt vurderte, demoniske kvinnelige seksualiteten, som slik jeg ser det er et sentralt tekstelement i *Landstrykere*, har enda mer misogyn sprengkraft enn det positivt vurderte patriarkatet, som jeg mener det er vanskelig å finne. Atle Kittang har allerede vært inne på det demoniske aspektet: “Som i dei fleste av Hamsuns romanar er det ein demonisk erotikk som blir skildra i *Landstrykere*; ein erotikk der seksualitet, aggressivitet og død er samanfiltra, slik som i hendinga med skipper Skåro og Ane Maria, og i skildringa av Ragna” (Kittang 1988:325). Og Kittang skriver pregnant om implikasjonene for tolkning av romanen:

[S]kipper Skåro, idealisert Farsfigur så god som nokon, [...] blir det mest utprega offeret for den (kastrende) kvinnelege seksualiteten

Eg skal ikkje nekte for at vi her rører ved eit gjennomgåande mønster i Hamsuns erotiske fantasier: ein slags misogyni som for så vidt legg seg open for både ideologikritiske og psykokritiske analysar. Men andsynes eit så pass komplisert forfattarskap som Hamsuns, er det alltid ein fære for at slik kritikk plasserer seg på eit innsiktsnivå som ikkje er på høgde med dei problema romanane tumlar med, fordi den ikkje har tolmod og vidsyn nok til å sjå dei motseiingsfulle samanhengane som dei misogyne fantasiane er vovne inn i. (Kittang 1988:323)

Jeg slutter meg uforbeholdent til Kittangs resonnement og til hans forbehold. Ett av elementene som bidrar til å komplisere og undergrave misogynien i *Landstrykere*, er sympatien og forståelsen karakterer som Ane Maria, Ragna og Lovise Magrete ofte blir skildret med. Et annet er at Ane Marias demoniske seksualitet og forbrytelse har en parallell i Augusts fortid.

²⁹ Kanskje med ett unntak: Isak tror han møter djevelen i marken i en passasje som er komisk for leseren, men ikke for Isak. Det er en episode som det er vanskelig å avgjøre betydningen av i *Markens grøde*. Fredrik Christian Brøgger har lest den som en av flere religiøse opplevelser i tilknytning til naturen, som viser at menneskene i *Markens grøde* projiserer “sine kulturelle overbevisninger på naturen omkring seg” (Brøgger 2008:185).

3.1.2 Polden-samfunnets egalitet

Polden er kanskje det mest egalitære samfunnet i Knut Hamsuns forfatterskap. Fortelleren oppsummerer bygdens stabilt horisontale status- og maktforhold mot slutten av *Landstrykere*:

Så gik livet i Polden, et yterst jevnt og almindelig dagligliv, og så gik livet i hele sognet. Ingen stor skikkelse raget op, den største var kanskje allikevel Karolus som var plent alene i sit familjeliv og hadde fåt rund mave, han eiet desuten sin gård og skyldte intet. Hadde der været doktor vilde han været den største, for en doktor han studerer i syv år før han er utlært i sin troldom, og det gjør hverken poståpneren eller organisten. (s. 329)

Det er tydelig at bygden ikke har noen samlende patriark. Atle Kittang har gjort et poeng av det i artikkelen "Hamsun og småbyen". Her hevder han at Landstryker-trilogien er kulminasjonen av et forfall i mannlig erotikk i Hamsuns romaner, som hender parallelt med at settingen endres fra handelssted eller gods til småbyer. Kittang foreslår at karakterene i Hamsuns småbyskildringer framstår i negativt lys fordi samfunnene mangler et "potent sentrum", en farsfigur å se opp til som kan være modell, forbilde og norm (Kittang 1997:98). Den manglende farsfiguren er Sirilunds Ferdinand Mack fra *Pan*, *Benoni* og *Rosa*, og forfallet representeres av en rekke menn som er økonomiske senter i småbyene, men i stadig mindre grad kan fungere som erotisk senter og idealisert farsfigur: "Såleis går det ei linje gjennom Hamsuns bøker frå Mack, via løytnant Holmsen og Holmengrå, og heilt fram til den mest tvetydige av alle dei mytiske sosiale heltane i Hamsuns romanverden – ja faktisk: heilt fram til August" (Kittang 1996:95). Kittang sikter her sannsynligvis først og fremst til August i *August*. Der holder han seg i Polden og blir et slags økonomisk senter for bygden. I *Landstrykeres* Polden er imidlertid *Edevart* den karakteren som kommer nærmest å fylle rollen som patriark. I det korte tidsrommet han driver kramboden sin selv, nyter Edevart respekt fra sine sambygdingar. Alle som er hjemme mens mennene er på lofotfiske, vet at han har et seksuelt forhold til Ragna, som er gift med Teodor, "men han trængte ingen undskyldning, han hadde middel, han var rik; måtte de ikke allesammen gå til Edevart og bli hjulpne med en vog mel og en mark kaffe!" (s. 211). Med det stanser imidlertid likhetene mellom Edevart Andreassen og Ferdinand Mack. Selv om Edevart på ett tidspunkt nyter en posisjon som velstående handelsmann, og selv om han stadig ligger med andre menns koner, kan han aldri bli noe potent, patriarkalsk senter i romanen á la Mack på Sirilund. For det første mangler han skruppelløsheten, selvsikkerheten, handlekraften og innsikten i sosiale strukturer og spill som en slik rolle forutsetter, for det andre er han underdanig i forholdet til Lovise Magrete.

Som nevnt i forrige kapittel, mener Linda Nesby at Ane Maria får problemer i Polden fordi hun ikke passer inn i den patriarkalske småbykronotopen. Hun viser til at “Simpson gjør et poeng av at det er poldenværingene som både tvinger frem Ane Marias forbrytelse og tilståelse” (Nesby 2008:200). På dette punktet er imidlertid Simpson for en gangs skyld presis angående hvilke poldværing han sikter til: “I denne episoden får en helt spesiell gruppe i Poldensamfunnet lov til å dominere beretningen, de sladrende ‘Konerne paa Bergene’” (Simpson 1973:43). Og han fortsetter:

Konenes spørsmål gjør Ane Marias situasjon desperat, så desperat at hun tvinges til å kontakte Skaaro. Hun finner et påskudd og ror ut til skipet. [...]

Ombord i båten ber Skaaro Ane Maria om å bli med blant platterne, men heller ikke nå ber han henne nok etter hennes sinn, og med uforrettet sak blir hun så tvunget til å ro tilbake alene og gå i land med alle kvinneøynene på seg. [...]

Ironien blir ikke mindre ved at konene som har spilt en rolle i mordet på Skaaro, også setter Ane Maria på tanken at Skaaro er hvileløs i graven, en tanke som til slutt gjør henne halvveis vanvittig og fører til at hun tilstår. (Simpson 1973:44)

Poldværingene som jager Ane Maria ut på moltemyren, er det tidligere omtalte kone-kollektivet, som liker dårlig at Ane Maria alltid skal være “så meget grommere” enn dem (s. 52). Og å være erotisk kvinneskikkelse i Polden, er ikke i seg selv nødvendigvis umulig: Før Ane Maria ror ut til Skåro, kommer Josefine fra Kleiva i land før plattingen er fullført, etter at Skåro har tatt henne med til kahytten og “lagt henne ned”. Hun sier “med åpent ansikt til alle på bergene at hun tålte ikke lukten ombord” (s. 44). Det ligger en viss fordømming eller sjalusi i Ane Marias eller konenes formulering gjengitt i fri indirekte diskurs, idet det insinueres at Josefine fra Kleiva gjerne kunne ha unnsett seg fra å snakke så direkte; men det hindrer ikke Josefine fra å leve ut sin seksualitet. Hun blir i noen grad uglesett av konene, men ikke mer enn Beret, som aldri går i kahytten med Skåro, og ikke mer enn Ane Maria.

Det må ligge en mer personlig psykologisk forklaring bak Ane Marias tragedie enn at hun er en erotisk kvinneskikkelse innenfor en patriarkalsk kronotop. Ane Rørtveit Jenssen har tatt utgangspunkt i Ane Marias ulykkelige barnløshet for å forstå handlingene hennes, heller enn seksualiteten primært (Jenssen 2004). Dette er Linda Nesby skeptisk til: “Når Ane Marias seksualitet etter hvert avtar og hennes morslykke og generelle handlekraft kulminerer i bind to av trilogien, er det mulig å lese dette som et kompensatorisk uttrykk for erotikkens betydning for henne, heller enn som argument for at hennes erotiske vesen er overdrevet” (Nesby 2008:200).

Selv om forsvaret for Ane Maria nok går litt langt i Rørtveit Jenssens artikkel, er det ikke tvil om at barnløsheten kombinert med Karolus' impotens, har en betydelig del av skylden for Ane Marias problemer. Den ideologikritiske tradisjonen innenfor Hamsun-forskningen har vist hvordan kvinnelig seksualitet ofte er knyttet til et bevisst eller ubevisst ønske om å bli mor. Selv om ideologikritikkens forenklinger av og til kan være uinteressante, er koblingen i Hamsuns romaner mellom kvinnelig seksualitet og driften mot å oppfylle sin biologiske bestemmelse som mor, for sterk og for utbredt til å kunne overses eller bortforklares fullstendig.

Ane Maria, som i en situasjon er sjalu på Ragna, kommer med følgende framstøt overfor Edevart: "Nei, sa hun og gav ham et eget blik, nei jeg har ingen små hat – og jeg får ingen. Skulde det være et vink til ham, en indbydelse? Mente hun å fremstille sig farefri? Ane Maria var rød i kammen nu, hun gråt ikke mere, men grovt pågåelig var hun" (s. 127). I *August* får vi vite at det neppe er sant at Ane Maria ikke kan få barn (*August*, s. 97-99), men fortellerens kommentar (eller kanskje Edevarts tanker i fri indirekte diskurs), "[s]kulde det være et vink [...]", er uttrykk for et fokus på frykt for graviditet eller mangel på slik frykt, som nesten alltid følger med fokus på kvinnelig seksualitet i *Landstrykere*. Ragna er for eksempel aldri redd for følgene, men fokus på følgene blir det like fullt, både gjennom at hun blir gravid med Edevart mens Teodor er på lofotfiske, og gjennom barnet Ragnas bestemor sannsynligvis tar livet av ved fødselen, som Ragna fikk med skipperen fra Bergen.³⁰ Om den seksuelt aggressive jomfru Ellingsen sier bødkerens kone til Edevart: "De sier hun kan ikke få børn - hvad som nu kan være sandt eller ikke" (s. 224). Og etter at Lovise Magrete har dratt til Amerika for annen gang, tenker Edevart om den seksuelle forandringen han har opplevd hos henne: "Og hvorledes var det å forstå at hun slet ikke viste sig ræd for følgerne? Hun måtte derute i det fremmede ha lært kunster med sig selv som han bare hadde hørt sagn om og som støtte ham" (s. 279). Det vanlige fokuset på ønsket om å bli mor er på sett og vis snudd til sin motsetning i *Landstrykere*, idet det fokuseres på *frykten* for å få barn. Samtidig viser Ane Maria i *August* at det fokuset neppe stemmer overens med hennes virkelighet. Hun ønsker å bli mor.

Det er ikke sikkert at kvinnedominansen i Polden må forstås som noe negativt. Sirilund under Ferdinand Mack er slett ikke skildret som noe idealsamfunn.³¹ Atle Kittang har antydnet

³⁰ Den offisielle versjonen er at barnet var dødfødt, men det går et rykte i blant konene på bergene om at oldemoren har kvalt det. Ryktet får troverdighet gjennom Ragnas inkriminerende reaksjon når Edevart konfronterer henne: "[Ragna]: Nei nei nei det er ikke – det vet jeg ikke noget om –" (s. 166).

³¹ Se Nils M. Knutsens trykte hovedfagsoppgave *Makt – avmakt. En studie av Hamsuns Benoni og Rosa* (1975) for

muligheten av å lese forskyvingen fra mannlig til kvinnelig erotikk med positivt fortegn:

Ironien i Hamsuns småbyskildringar er som oftest bister og sarkastisk. Men ein sjeldan gong glimtar det til med noko anna – små utopiske eller nostalgiske bilete av ein annan slags by. Eg trur ikkje det er tilfeldig at denne lengselen etter ein annan slags by er kopla til den erotiske perspektivforsyvinga som eg såvidt nemnde for litt sidan – ei forskyving der forfallet i den mannlige erotikken så å seie blir erstatta av ein frigjort kvinneleg seksualitet og – eg hadde så nær sagt: ein kvinneleg potens i utfalding. (Kittang 1996:100)

Dette perspektivet knytter Kittang til Florø i *Landstrykere*. August, Edevart og Teodor er innom Florø på reisen til Bergen med Skåros jakt – et besøk som fyller mindre enn to sider i romanen. Ifølge Kittang er Florø den eneste rene “kvinnebyen” i Hamsuns forfatterskap, det vil si at alle menneskene vi får vite at Edevart og August møter, er kvinner. Florø blir framstilt positivt, hevder Kittang, blant annet fordi August der “finn eit lydhøyrte kvinneleg publikum for dei eventyrlege historiene sine” (Kittang 1996:101). Og Kittang fortsetter: “La gå at August nok ein gong opplever kor dårleg drag han har på damene, i motsetnad til Edevart som får husjomfrua sitt lystige blick på seg. Poenget er at Florø er det glimtet vi får i *Landstrykere* av ein heilt spesiell småby, gjennomsyra av kvinneleg erotikk” (ibid.).³² I virkeligheten er det nettopp gjennom at den fysiske mer attraktive Edevart blir foretrukket selv om han er uinteressert og passiv (se *Landstrykere*, s. 63), at forskyvningen fra mannlig til kvinnelig erotikk blir så tydelig i *Landstrykeres* Florø.

Men hva med Polden? Det er ikke urimelig at Kittang unnlater å nevne Polden eksplisitt i en artikkel om småbyen hos Hamsun, for bygden er strengt tatt for liten til å regnes som småby, i alle fall i *Landstrykere*. Like fullt er den litt spissformulerte ideen om en “kvinnelig potens i utfalding” interessant og relevant i forhold til Polden. Før August tar over styringen i *August* og endrer Polden til nettopp den type småby med et ikke-fungerende patriarkalsk senter som Kittang beskriver, klarer poldværingene seg slett ikke verst.

Jeg hevder selvsagt ikke at Polden er et likestilt samfunn i noen moderne betydning av ordet. “[D]en største var kanskje allikevel Karolus”, heter det i sitatet fra innledningen av dette kapitlet. At en kvinne skulle være “den største”, for eksempel Pauline, faller ikke poldværingene inn. Udugelige og late Karolus blir også ordfører, og ingen av byens driftige kvinner kommer på

mer om dette.

³² Det kan være verdt å nevne at Atle Kittangs interesse for Florø kanskje henger sammen med at han er født og oppvokst der.

tale i forhold til det vervet. I *August* er Joakim ordfører; han er selvsagt langt bedre egnet enn Karolus, men Pauline hadde kanskje i virkeligheten vært det aller beste ordføreremnet i Polden. Samtidig har Pauline ansvar for kramboden i *Landstrykere*, og i *August* er hun i tillegg forsikringsagent, poståpner og i praksis bankbestyrer. Derved får hun langt mer ansvar av denne typen enn noen annen kvinne i Hamsuns forfatterskap, og hun bærer det bedre enn noen annen karakter i *Landstrykere* kunne ha båret det. Dessuten er det påfallende at å være ugift og barnløs er en like ubetydelig skavank for Pauline som det er for Joakim. Få kvinner i Hamsuns forfatterskap slipper så lett fra den skjebnen. Paulines vellykkethet viser hvordan det er problematisk å redusere Polden til et patriarkalsk definert handlingsrom. I *Landstrykere* er det kanskje ingen kvinne, men jordomseileren August, som lider aller mest fordi han aldri blir gift.

3.2 August og Polden

“Kva skulle Polden ha gjort utan August? Kva skulle menneskeslekta ha gjort utan fantasi? Kva skulle småbymenneske ha gjort utan Hamsun og diktekunsten?” Slik avslutter Atle Kittang sin artikkel om “Hamsun og småbyen” (Kittang 1996:105). Allen Simpson har imidlertid vist at Polden også er viktig for August. Både Augusts historier og prosjekter er påvirket og til dels bestemt av samfunnets behov og forventninger. Simpsons analyse når sitt høyeste innsiktsnivå i den nyanserte forståelse av August-karakteren, på tross av at analysen, som jeg har vist, bygger på generaliseringer om fortellerperspektivet som ikke har dekning i teksten – *særlig* i forhold til August. Dette paradokset har sammenheng med at en gruppe individer i visse sammenhenger vil framstå som et kollektiv *for en enkeltperson*. Derfor kan det være nyttig å betrakte en gruppe, i dette tilfellet Polden, som én ukomplisert enhet når det vi ønsker å forstå ikke er gruppen selv, men hvordan en person påvirkes av den. Simpsons konklusjoner om hva Polden *er*, svekkes altså av hans generaliseringer, mens hans iakttagelser om effekten Polden-samfunnet har på enkeltkarakterer, kan være gyldige og innsiktsfulle. I tillegg fører den feilaktige forutsetningen om at August utelukkende blir beskrevet fra et ytre perspektiv, til at Simpson legger vekt på og får mye ut av interaksjonen mellom August og samfunnet. Tidligere kritikere hadde stort sett gått til den motsatte ytterlighet og utelukkende sett på fortellerens og “talerørenes” holdning til August. Det førte til at de så “August som symbol før de [så] ham som en person av kjøtt og blod” (Simpson 1973:31) – noe Øystein Rotttem, slik jeg ser det, også i noen grad gjorde i sin

reviderte hovedfagsoppgave fra 1978, men ikke i artikkelen fra 2002.

Selv om jeg i dette kapitlet bygger videre på Simpsons analyse, går han etter mitt syn for langt når han hevder at “August synes å ha et like utviklet følelsesliv som Edevart” (Simpson 1973:167), at vi “kan se at det bak masken er ‘et sygt Sted, hvor det gjør meget ondt’” (1973:173), og at vi forstår “at August ikke bare er summen av sine fakter, løgner og prosjekter, men at disse er et resultat av hans tragedie, er de våpen han bruker i en verden som ikke lar ham få være seg selv” (1973:40). August er ikke så ulykkelig som Simpson forutsetter, og mens Edevart går under, klarer August seg påfallende godt gjennom alle sine nederlag. Som alle mennesker er August mer enn summen av sine fakter, løgner og prosjekter, men alt dette inngår likevel i én helhet – August *er* seg selv. Her er jeg på linje med Øystein Rottem, som skriver at August er “ett med sine handlinger. Han er ikke splittet mellom refleksjon og handling. Han er den han er, selv om han unndrar seg bestemmelse” (Rottem 2002:205). Dette har betydning for hvordan August kan dømmes innenfor romanens normsystem, og dermed også til en viss grad for hvordan landstrykerlivet blir vurdert i romanen.

Polden-samfunnet spiller to viktige roller i historien om August. For det første er Polden et fellesskap som August plasseres utenfor. For det andre er poldværingene publikum for Augusts historier. I begge disse rollene møter August noe som for ham framstår som et kollektiv. Jeg undersøker den førstnevnte først.³³

3.2.1 Augusts tragedie?

Slik får vi høre om August for første gang: “En vidtfarende ung mand kom hjem til bygden, August hette han, en forældreløs. Han var egentlig fra et andet distrikt, men opvokset her [...]” (s. 12). Han er altså ikke opprinnelig fra Polden, men likevel omtales dette som en hjemkomst. Sett i sammenheng med romanens tematikk, virker paradokset ironisk. Allerede i den første setningen om August blir det signalisert at han har et spesielt forhold til stedstilknytning. Det er for øvrig verdt å merke seg at August ikke straks går i gang med å sette Polden på hodet. Det er riktignok “under og mirakels hvad han [kan] fortelle fra sit liv” (ibid.), men han gjør foreløpig ingen forsøk på å forandre hjembygden. Som en hvilken som helst poldværing ror August hjemmefiske med Edevart, og han konkurrerer om pikenes gunst med de andre guttene på stedet. Først etter at

³³ Se for øvrig Simpson 1973:30-41 for en grundigere gjennomgang av hvordan Polden-samfunnet stenger August ute.

disse guttene, som er “skinsyke og arge på denne August som kom her og samlet pikerne om sig” (ibid.), får snudd stemningen mot ham og ekskludert ham fra det fellesskapet han (i alle fall tilsynelatende) forsøker å få innpass i, framstår August slik vi kjenner ham i resten av romanen.

Augusts første uvanlige prosjekt i Polden er skinnhandel. Mens alle andre voksne menn i bygden drar til Lofoten om vinteren, blir August og Edevart igjen i Polden og kjøper skinn på gårdene. Men August har ikke valgt helt frivillig å utebli fra lofotfisket:

Da tiden kom at de skulde ruste sig til Lofoten spurte Edevart en dag: Er du skipa?
Nei, sa August. Det er ingen som har ordet det.
Vil du ikke selv høre med nogen?
Nei. Ikke eftersom karene er mot mig. (s. 14)

August later til å gjerne skulle ha vært i Lofoten, men ingen har invitert ham med i et båtlag. Hans første innfall er da å reise fra Polden: “Jeg skal gi mig til sjøs igjen, svarte August” (ibid.). Likevel blir han værende, og derved avsløres det at Polden kanskje ikke er uten betydning for ham ved romanens begynnelse. Flere har hevdet at August er uten tilknytning til hjemstedet allerede før historien i *Landstrykere* tar til, men det er altså ikke nødvendigvis riktig. Han kommer hjem og gir inntrykk av å være interessert i et liv som vanlig poldværing.

Jeg er enig med Allen Simpson, som medgir at “[r]iktignok har vi ikke tilstrekkelig materiale til å si at den ‘virkelige’ August var den beskjedne unge sjøgutten fra de første dagene i Polden: vi kan ikke si om August ville ha vært i stand til å bli en ganske alminnelig poldværing om han hadde fått lov å prøve” (Simpson 1973:35). Og jeg er til dels enig med Simpson som fortsetter: “Men vi *kan* si at August ikke *fikk* lov å prøve å arbeide seg fram til noen egen identitet, finne seg selv, innenfor samfunnets ramme” (ibid.). Allen Simpson hevder imidlertid videre at Augusts tragedie er like betydelig som Edevarts, men at fortelleren skjuler det faktum gjennom fortielse og latterliggjøring. Det kan jeg ikke se at det er dekning i teksten for å si. August forsøker å bli poldværing (igjen) og mislykkes, og vi skal se i neste kapittel hvordan Edevart gjør det samme. Men i *motsetning* til Edevart, som gir opp og stikker av eller gjemmer seg når han møter motgang, omfavner August outsider-rollen han blir presset inn i. Det mener Simpson er hans endelige nederlag, og slik kommenterer han episoden der August narrer Karolus til å leie ut Lofot-åtringen:

Først gleder vi oss over hvor lett August beseirer Polden, etter måten samfunnet har

behandlet ham på: episoden er ren komedie. Men den blir noe annet igjen så snart vi innser at dette i virkeligheten ikke er en seier i det hele tatt, det er et nederlag. For menneskene i Polden har ikke latt August få vende tilbake til Polden og leve der på sine egne nokså beskjedne premisser. Hvis den tidligere Polden-gutten, nå outsider, ønsker å bli, må han finne seg en identitet som svarer til noe inne i poldværingene, et eller annet behov de har, akkurat som lierkassemennene måtte det om de ønsket å lykkes i det *de* ville. (Simpson 1973:34-35)

Hvorfor er det nødvendigvis et nederlag når August mestrer outsider-rollen og “beseirer” Polden? Holdningen avslører et snevert syn på verdinormene i romanen, som svarer omtrent til Joakims forståelse av virkeligheten. Joakim ville ha sluttet seg helhjertet til dette resonnementet fra Allen Simpson. Senere i dette kapitlet viser jeg hvordan Joakims dom over landstrykerne ikke er særlig treffende.³⁴ At August i liten grad besitter en tragisk dimensjon, er ikke bare en illusjon skapt av fortellerens tone og utelatelser. Ved å heve blikket til de neste to romanene i trilogien, kan det gjøres klart. Tragedie er et begrep som i stor grad viser til hvordan det går til slutt; et forbigående problem kan ikke godt kalles for en tragedie. Derfor er det viktig å undersøke om forholdet til Polden framstår som problematisk senere i Augusts liv, spesielt til slutt – i *Men livet lever*.

Hvis den første hjemkomsten er et oppriktig forsøk på å bli poldværing, gjennomgår faktisk August en forandring i løpet av *Landstrykere* – selv om han gjerne, stort sett med god grunn, betraktes som en statisk karakter. For hvis August ennå har et snev av hjemmefølelse ved *Landstrykeres* begynnelse, mister han det fullstendig i løpet av sitt liv. Etter den første reisen med Edevart til Stokmarknes marked får vi aldri et nytt tegn i *Landstrykere* om at Polden er spesielt viktig for August. Det er kanskje påfallende at han holder seg i Polden gjennom hele *August*, men i *Men livet lever* finner vi at Augusts tap av tilknytning til Polden er fullstendig og at tapet neppe representerer noen tragedie. Når doktorfruen Ester, Ragnas datter, hører den aldrende August snakke Polden-dialekt på Segelfoss, blir hun grepet av hjemlengsel. “Doktorfruen sat og var Ester, en omløpende unge, sulten og barføtt og fillet, men lykkelig som aldrig senere” (*Men livet lever*, s. 53). Slike følelser er fremmede for August, og det lar fortelleren oss få vite i fordømmende ordelag:

Fruen var meget uheldig med sin tilhører. Var det hjemve hun vilde uttrykke og kanskje få

³⁴ Flere har pekt på andre elementer og mekanismer i teksten enn de jeg kommer til å peke på, som svekker entydigheten i teksten støtte til Joakims uttalelser. Se f.eks. Simpson 1973:70-75 og Kittang 1988:332-334.

litt trøst for, kunde hun ikke ha støtt på en værre skapning end August som jo aldri hadde hat et hjem i denne verden, ja som endog manglet sansen for å savne det. Han, en gold løskar og landstryker som slæpte røtterne efter sig fra land til land og visste ikke av noget andet. Aldrig mor og far, aldrig et bord å samle sine om, aldrig en grav å hegne, aldrig fædrelandets Gudsrøst gennem sindet. En maskine konstruert til utvendigheter, til industri og handel og mekanik og penger. Et liv, men ikke en sjæl. (*Men livet lever*, s. 53)

Med det fratas August også det tragiske elementet ved landstrykerskjebnen. Fortelleren kan ha meget imot at August ikke savner Polden, men *tragisk* er hans manglende hjemmefølelse bare i den grad vi aksepterer fortellerens verdivurdering. Det gjør ikke August, og det later ikke til å ha betydelige negative konsekvenser for ham. August blir riktignok aldri gift, og det er til en viss grad en sorg i livet hans, men slik går det også med de mest trofaste og av fortelleren positivt vurderte poldværingene av alle, Joakim og Pauline. Det er for øvrig påfallende at argumentet som fortelleren vil felle August med, er det samme som vi senere skal se at latterliggjøres i Lovise Magretes, Edevarts og krambodsvenn Lorensens munn: August tror kanskje at han har det bra, men det er fordi han ikke vet av noe annet. Motsatt mener Lovise Magrete at Hosea er lykkelig på sitt trange og avsidesliggende sted fordi hun ikke vet bedre, og krambodsvenn Lorensen mener at Karel er lykkelig av samme årsak.

Esters hjemlengsel minner om Hamsuns egen reaksjon på møtet med den oppdiktete “poldværingen” (Hamarøy-væringen) Martin fra Kløttran i *På gjengrodde stier*. Om Ester heter det: “Det var noget for hende den blotte ting at [August] hadde været i Polden engang og huseret i Polden engang, hun lænet sig til ham fordi han var en kjending fra de dager. ‘Jeg har mot å vite’ – det var poldværingens sprog og hjerte” (*Men livet lever*, s. 53). Hamsun skriver til sammenligning om “seg selv” og Martin fra Kløttran:

[J]eg vilde bent snu og gå min vei, jeg lot som jeg læste på det jeg hadde skrevet og brydde mig ikke om ham. Men med ett hørte jeg ham bruke et ekte saltværingssuttrykk: Fortryt ikke på det!

Det gik en mindelse gennem mig ved disse simple ord, hjertet hørte dem. Er De fra Nordland? spurte jeg. (*På gjengrodde stier*, s. 256-257)

Denne likheten kunne blitt brukt for å sannsynliggjøre at tekstnormen i Landstryker-trilogien bifaller både fortellerens sympati for Esters hjemlengsel og forakten for Augusts mangel på det samme. Men Hamsuns skjønnlitteratur har en tendens til å motsette seg slike enkle, monologiske tolkninger, selv om de samsvarer med forfatterens meningsyttringer i andre sammenhenger. Det

er for Ester det er problematisk å miste Polden, ikke for August:

[Ester] merket nok at han intet forstod av hendes tilstand men bare døivet hende, og allikevel drev hun på. Jeg har ikke været hjemme en eneste gang siden jeg kom hit, fortalte hun.

Det var det mindst forunderlige [August] hadde hørt, men han fik sig til å utbryte: Og et par dagsreiser herfra! Navnkundig! [...]

[Ester]: Og var det ikke for gutterne så skulde jeg benest reise væk.

Det er da ikke Dokkers alvor?

Hjem til Polden og bli der.

For godt? ropete han. Nei hvor vil Dokker hen! Og til Polden? (*Men livet lever*, s. 53-54)

Riktignok lever Ester i et ulykkelig ekteskap med en doktor som føler seg for god for henne. Vanskelighetene hennes har altså et aspekt av noe mer enn hjemlengsel over seg. Når tateren Åse senere river ut doktorens ene øye og derved nedgraderer hans selvfølelse, blir han en langt bedre ektemann. Etterpå blir Esters liv på Segelfoss tålelig, og hennes tragiske utvikling unngår en tragisk slutt. Det kan likevel ikke underslås at hjemlengsel først og fremst er et problem for de som plages av det, for Ester og Edevart, ikke for August. Etter møtet med Ester tenker han på hvor urimelig det er “å sitte en hel kveld å snakke om Polden, gråte for Polden – hvad hadde Polden med os? Borte, sunket i jorden!” (*Men livet lever*, s. 55).

August blir altså til slutt blottet for hjemmefølelse. Men til tross for sin landstrykerskjebne, og til tross for fortellerens holdning til denne skjebnen, blir aldri August for alvor ulykkelig. I *Landstrykere* får vi i liten grad innblikk i Augusts sinn, og Allen Simpson kan hevde at han er meget ulykkelig, men at fortelleren skjuler det for oss. I *August og Men livet lever* får vi derimot ofte direkte informasjon om Augusts sinnstilstand, og det er lite ulykke å spore.³⁵ Det er ikke trolig at det stiller seg særlig annerledes i *Landstrykere*, og dermed frifinnes landstrykeren August i stor grad innenfor romanens normsystem. Bruddstykkene i teksten der landstrykerlivet problematiseres, dreier seg nemlig først og fremst om hvordan det påvirker muligheten for å oppnå personlig lykke, og i liten grad om pliktetiske funderinger. Når førstesvenn Lorensen på Knoffs krambod skryter av hvor godt det er å leve i Amerika, spør talerøret Karel: “Hvorledes bedre? Har de sterkere helse? Er de gladere, lykkeligere? [...] Det er noget jeg aldrig får rede på hos dere som vet så meget om den vide verden: Er menneskene mere fornøide der?” (s. 227-228). Lykke er også det sentrale temaet i Joakims tale til Edevart etter at

³⁵ August omkommer på Segelfoss i *Men livet lever*, i “et hav av sau” som han selv har kjøpt. Slik blir han til slutt offer for sin egen voldsomme virketrang, men *Polden* har lite med hans endelikt å gjøre.

de har rodd August til stoppestedet for siste gang i *Landstrykere*:

Joakim: Skal tro vi ikke hører til der vi er sat? For ellers blev vi vel ikke sat der. Som nu han August: han var først barn på ett sted, vet du, så hadde de ikke utkomme til å ha ham lenger der, og han kom til et andet sted hvor han både fik mere mat og bedre klær. Men da tre uker var gåt rømte han tilbake til det første sted. Det hørte du ham selv fortælle. Og mindes du han sa at han aldrig hadde sørget så tungt nogen gang senere i livet som da han måtte bort igjen fra det første fattige sted?

Edevart mindtes det.

Joakim: Prøve hvor vi bedst hører til – ja han fik prøve det! Hører vi bedst til der vi får mere mat, bedre klær og flere penger? Så skulde ikke våres far og mor ha været tilfreds og takskyldig alle sine dager her i Polden, nei så skulde de ikke ha levet langt lykkeligere end kanskje både han August og – ja og andre som flakker rundt og er ikke noget sted ifra. Hvad du mener om det? [...] Vi blir ikke lykkeligere indvendig om vi gjør det noget fetere for os. (s. 328)

Det finnes et element av plikttenking i Joakims utlegning – Edevart bør følge sine foreldres eksempel og være takknemlig for det han har – men først og fremst er problemet ved å bli landstryker knyttet til personlig lykke. Hverken Karel eller Joakim tror man blir lykkeligere av å reise fra stedet der man har vokst opp, og det er naturlig å tolke utsagnene antitetisk: Den som forlater hjemstedet sitt blir *ulykkelig*. Når August ikke rammes av den skjebnen, rammes han heller ikke av hoveddelen av romanens moralske pekefinger mot landstrykerne.

Joakims tale fyller tre sider i *Landstrykere*. På overflaten handler den om August, men det blir stadig mer tydelig at Joakim egentlig snakker om Edevart. Ifølge Joakim er det aller viktigste godet som følger av å bli i Norge og dyrke opp Norges jord, å unngå “Augustbarnets lot: å bli revet opp med roten fra vort eget magre sted og bli sat på et fetere – og allikevel hike tilbake til det magre” (s. 328-329). Joakim bruker August som skrekkeeksempel gjennom hele talen: “Hvad du tror, Edevart, dersom ikke du og jeg hadde hat forældre og hjem? Så hadde vi ikke være bedre farne end han August! Mere og mere siktende til Edevart fortsætter han med å si: Jeg tror nu ikke at nogen har godt av å bli hjemløs og flakke rundt, vi skal være der vi hører til” (s. 327-328). I *Landstrykere* er det imidlertid ikke August som lider “Augustbarnets” skjebne. August opplevde kanskje som liten å bli satt på et fetere sted og lengte tilbake til det magre han kom fra,³⁶ men det

³⁶ Simpson forundrer seg over at August har vært så åpen, og han mener at Hamsun utøvet “vold på Augusts karakter” da han inkluderte dette i *Landstrykere*, for “August slik vi har sett ham ut gjennom romanen, ville aldri ha kommet med disse opplysningene så nakent som Joakim hevder at han gjorde det [...]” (Simpson 1973:177). Jeg er enig i at betroelsen og blottleggingen av egen svakhet tilsynelatende strider mot Augusts karakter, men det faktum kan kanskje støtte ideen om at August virkelig var annerledes og mer oppriktig den første høsten i Polden enn i resten av romanen.

er Edevart Joakim sikter til, og Edevart er den som er ulykkelig fordi han lengter tilbake. Det kommer jeg tilbake til i kapittel 3.3.3.

Hvis det finnes noe tragisk ved Augusts liv, er det ikke at han lengter tilbake til Polden eller en tapt fortid, men at han aldri blir gift, og at kvinner ikke tar ham alvorlig og ikke er tiltrukket av ham.³⁷ I tillegg lar han seg stadig manipulere av kvinner, som gjerne mottar hans ringer, klokker, sigarer og penger – men som utover det alltid lar det bli med tomme løfter. Hver gang August i *Landstrykere* trosser sin rastløshet og blir værende på ett sted over lengre tid, har han funnet en kvinne han gjerne vil gifte seg med. For mens hans seksuelle forfølingsprosjekt rettet mot Ane Maria i *August* avsløres som maske, framstår de stadige frieriene og forlovelsene i begge de første romanen i trilogien som oppriktige fra Augusts side – helt fram til han gjør seg til latter ved å fri til Pauline i *August*. Men fordi August forelsker seg så lett og stadig blir holdt for narr, maler fortelleren og teksten ofte hans forlovelser i komisk skjær. Slik går det for eksempel med hans raseri over Matteas troløshet på Stokmarknes marked, med det som senere skal vise seg å være hennes ekte forlovede.

Der møtte dem et syn: den pokkers unggut og Mattea stod opi en krok og klemte hverandre åpenlyst!

Dette syn var nu skyld i at en skammel pludselig fløi i taket og faldt ned på bordet og knuste kopper og glas. Det var det første. Derpå rykket August til sig en brødkniv på bordet og gjorde et hop over til parret i kroken. Det virket med ett: unggutten beljet i rædsel, slap damen og fløi på dør; i samme nu løp hans kamerat efter. Det blev litt tomt i boden, der var ikke nogen å gå løs på, August blev stående der og se på sin kjæreste, en avvæbnet sverdsvinger, en dot, målløs og dum. [...]

August så jo endda ut som om han vilde utrydde en og anden, men gav litt efter litt efter, han var nu heller ikke på bjørnejagt, han leverte sin seirende sabel til konen. (s. 27-28)

Simpson hevder at Hamsun her gjør “alt han kan for å skjule alvorret bak Augusts kjærlyghet og få ham til å virke komisk” (Simpson 1973:161). Det er imidlertid fristende å unnskyldde den spøkefulle tonen i forhold til Augusts flyktige kjærlyghet, særlig fordi den hindrer leseren fra å legge for mye i episoden. På dette tidspunktet vil ikke en førstegangsleser kjenne til Augusts

³⁷ Det er ikke helt ukontroversielt å hevde at kvinner ikke tiltrekkes av August. John Brumo tar, i sin doktoravhandling om *Modernitet og historisitet i norske 1930-tallsromaner*, Augusts kjønnsykdom i *August* for god fisk og mener at den “tvinger August, som i *Landstrykere* åpenbart hadde en ikke ubetydelig tiltrekningskraft, til å stå utenfor det erotiske” (Brumo 2001:161). Etter den opprinnelige, kortvarige interessen fra pikene i Polden, framstår imidlertid Augusts erotiske tiltrekningskraft som nettopp nokså ubetydelig i *Landstrykere*.

spesielle vane å fri til en kvinne på de fleste stedene han er innom; Mattea er den første han er forlovet med i *Landstrykere*.

Hvis August lengter etter noe han ikke kan oppnå, er det altså ikke, som Joakim antyder, å gjenforenes med det magre sted han kom fra, men å gifte seg – nesten med hvem som helst og hvor som helst. Å bli satt utenfor fellesskapet i Polden, er ikke Augusts tragedie, slik Joakim og Allen Simpson synes å mene.

Samtidig projiserer talerørene i *Landstrykere*, det vil si Karel, Ezra og Joakim, en materialistisk livsholdning på landstrykerne, som vi ikke nødvendigvis finner igjen hos karakterene det gjelder. De fleste som flytter i romanen, motiveres ikke først og fremst av et ønske om å “gjøre det noget fetere” for seg selv, og Joakims moralpreken treffer egentlig både August og Edevart nokså dårlig. Ingen av dem er materialistisk motivert på den måten Joakim forutsetter. For noen er det kanskje så enkelt: Førstesvend Lorensen skryter av hvordan de spiser “varmt kjøtt tre ganger om dag” i Amerika, og “al den kake hver dag, al den pudding, alt det sukker” (s. 227). Karel mener da å ha avdekket landstrykernes hjerte: “Nå, det som er godt i smaken! Sier [Karel] skuffet, gotter, rosiner” (ibid). Men like før fantasiene om mat, forteller Lorensen om Anders Våde, som vil emigrere av andre årsaker:

Å førstesvend Lorensen blev aldeles ikke svar skyldig. Han var kommet tilbake for å prøve også den ting å komme tilbake, men han var ikke sikker på at han ikke for ut igjen. Det å komme hjem igjen svarte ikke lenger til det han hadde tenkt sig. Det gik flere som ham. Se nu Anders Våde, kjender du ham? Neivel, men der er en som heter Anders Våde. En holden kar, farn gammel og vil av med gården, seks kjyr og hest, litt tømmerskog – nei Anders Våde tænker og tænker og kvier sig. Han trives ikke lenger hjemme, her er så småt og trangt, sier han, han kan ikke finde sig tilrette. Således er det. (s. 226-227)

Én sak er at Lorensen selv neppe ville reist fram og tilbake over Atlanterhavet flere ganger hvis hans mål i livet virkelig var å få i seg mest mulig kjøtt og kake. Amerika-reisen er kostbar; likevel kommer Lorensen tilbake “for å prøve også den ting å komme tilbake”. Amerikafarerne er ikke først og fremst grådige, men rastløse. Anders Våde illustrerer dette enda klarere. Han er velstående etter samfunnets standard, men vil heller være i Amerika fordi det er så smått og trangt hjemme på Fosenlandet. Han vil forlate et sted der han allerede er sikret rimelig grad av materiell velstand, og reise til noe langt mer usikkert. Det samsvarer bedre med motivasjonen til mange av landstrykerne i *Landstrykere*, og særlig samsvarer det bedre med Augusts form for landstrykeri. Det siste August ville tenke på, er å slå seg ned for godt på det rikeste av stedene

han er innom. Hvor luksuriøst han selv lever på et sted, er av underordnet betydning. På Frosta er August for eksempel en simpel gårdsgutt som alle rakker ned på og behandler dårlig; men hvis Edevart ikke hadde hentet ham, er det ikke lett å si hvor lenge August ville ha blitt der, for han har som vanlig sett seg ut en pike. Simpson ser at August ikke først og fremst er materialist: “I virkeligheten har penger ikke større verdi for August enn det har for hovedpersonen i *Sult*, eller for Nagel, eller for Polden, *Landstrykere*'s [sic] verden, eller for Edevart” (Simpson 1973:174). Det er også en av hovedårsakene til at August i *August* ikke kan lykkes som kapitalist i Polden.

3.2.2 Et lydhørt publikum

I dette kapitlet vil jeg drøfte hva August betyr for kunst-/kunstnermatikk i *Landstrykere*. I den sammenheng har Polden-samfunnet en viktig rolle som publikum for Augusts historier.

Som i forrige kapittel er også denne funksjonen i høy grad kompatibel med å betrakte Polden som et enhetlig kollektiv. I et “publikum” er hvert enkelt individ utenfor fokus. John Brumo har lagt merke til hvordan dette gjør seg gjeldende i *August*: “August står alltid i sentrum i en krets av mennesker, ofte beskrevet gjennom det udifferensierte ‘folk’, og mestrer bedre enn noen denne sosiale situasjonen” (Brumo 2001:165). Det er også tydelig at August foretrekker et publikum framfor en samtalepartner når han skal fortelle historier: “August drak og blev mere og mere talende, han hadde fåt tilhørere og hans fantasi tok på å blomstre. Visstnok lot han som det bare var Edevart han talte med, men han skjelet tilhøire og tilvenstre og var så høimælt at alle måtte høre ham. Han var i sit es” (s. 304).

Øystein Rottem mener at August kan leses som forkledd kunstner eller dikter, men at som dikter er August en karikatur, og Rottem skriver: “Sett slik kan han oppfattes som et uttrykk for Hamsuns oppgjør med sin egen diktning, det vil si med sin egen humbugvirksomhet” (Rottem 2002:206). Likevel ser Rottem hvordan *Landstrykere* forholder seg ambivalent ikke bare til August som representant for den nye tiden³⁸, men også til August som dikter: “Dypest sett handler altså August-bøkene om forholdet mellom dikteren og samfunnet. Her representerer August både den dikteriske fantasiens grenseoverskridende kvaliteter, men også dens karakter av flukt, av forførelse, av løgn” (Rottem 2002:221). Rottem mener altså at Augusts løgner og historier har både en negativ og en positiv side. Det positive aspektet knytter Rottem til en

³⁸ “Forkynnelsen av det statiske, tilbakestående samfunns verdier blir stadig underminert av en fascinerende aksept av historiens bevegelse framover” (Rottem 1989:12).

funksjon som motor for handlingen og framdriften i selve romanens tilblivelse. Jeg skal imidlertid utelukkende se på Augusts metapoetiske funksjon *som forteller innenfor fiksjonen*.³⁹

Atle Kittang viser i *Luft, vind, ingenting* (1984) hvordan karakterene i romanene han behandler tyr til kunst og fantasi av tre hovedårsaker: (1) For å verge seg mot en avgrunn av eksistensiell tomhet, (2) for å bygge bro “[m]ellom den meininga menneske i romanen strevar for å gi sine individuelle liv, og dei livsrealitetane individa er innskrivne i” (Kittang 1984:230), og (3) for å oppnå “estime” og skjule egne svakheter og mangler for andre.⁴⁰ Kunsttematikk i alle Hamsuns romaner har blitt knyttet tett til disse motivene, både før og etter Kittangs monografi.

Allen Simpson leser både Augusts briljering med trekkspillet og hans historier som selvforsvar og selvtilsløring overfor et samfunn som ikke vil akseptere ham som han er (Simpson 1973:166), altså i samsvar med den tredje funksjonen Kittang beskriver. Også Rottem mener at Augusts fantasi “springer ut av Augusts behov for å forsvare seg mot verden” (Rottem 2002:222). Historier er imidlertid ikke noe August begynner å fortelle etter at han ikke blir akseptert som poldværing og presses inn i outsider-rollen. At “det var under og mirakels hvad han kunde fortælle fra sit liv” (s. 12), er *det aller første* vi hører om hva August gjør i Polden – før de skinnsyke guttene får snudd stemningen mot ham, og lenge før han ikke blir invitert med på lofotfiske. Det er dermed vanskelig å akseptere at August dikter og lyver fordi poldværingene presser ham til å anta en form som svarer til deres behov, slik Simpson hevder. Riktignok skal vi se hvordan Simpson har rett i at tilhørernes behov er bestemmende for *innholdet* i Augusts historier; men et slikt samspill med samfunnet er *en integrert del av kunstnerrollen August inkarnerer*. I noen grad innebærer det også at samfunnet “skaper” kunstneren eller i alle fall kunsten, men Augusts rolle er langt fra så passiv som Simpson antyder.

I den grad August er dikter, har diktningen hans noen fellestrekk med enkel heltelitteratur. Ifølge Kittang har August store deler av sin fortid bak seg, og han stykker den ut

til underholdning for dei som vil låne øyre til hans villstyrlege samansurium av fakta og fiksjon [...] Han ynglar fantasiar og fiksjonar, som alle saman i ulik grad og på ulikt vis

³⁹ Tanken om at August har en metapoetisk funksjon på et nivå *over* fiksjonen, henter Rottem fra Atle Kittang. Kittang argumenterer i sin artikkel fra 1988 for at at August tilfører *Landstrykere* en metapoetisk dimensjon gjennom å være trilogiens motor, som alltid setter i gang ny bevegelse så snart historien truer med å stanse eller miste sin energi (Kittang 1988:330). Øystein Rottem har sluttet seg til Kittangs syn (Rottem 2002:206), mens Linda Nesby har stilt seg kritisk (Nesby 2008:174-179). Perspektivet faller utenfor min problemstilling, ettersom Polden ikke spiller noen direkte rolle for dette aspektet ved August.

⁴⁰ Kunsttematikken drøftes særlig i kapitlet om *Konerne ved vandposten* (Kittang 1984:211-265).

tener til å *forandre* – eller i det minste: framheve – han sjølv, forgylle og herleggjere han (Kittang 1988:321).

Slik er utvilsomt de fleste historiene August forteller. Likevel innrømmer han for eksempel at han har solgt gulltennene sine fordi han ikke hadde råd til å ha dem lenger (*August*, s. 17), og når vi får innblikk i poldværingenes tanker om August som forteller, husker de at han ikke alltid forherliger seg selv:

Heller ikke var han bare skryt og bravade, han kunde godt medgi at han stundom hadde været på knærne og levet et hundeliv, hvad indtryk måtte de så få av ham! En mand som måtte rømme et logihus for skyld og gjeld og komme sig over til en anden ø i Sydhavet for ikke å bli opætt! Men fortæl allikevel, August, fortæl! Vi vet ikke hvad som er sandt eller løgn, du vet det kanskje ikke altid selv, men du er ialfald et levende avisblad og mere til, du er næring for vort drømmeliv, vi hører på dig når du har dine gode stunder, og når du stundom kjeder os så aper vi med dig og drager dig ned . . . (*August*, s. 24)

Her er også verdien Augusts historier har for Polden åpenbar. August er uvurderlig for mennesker som lengter etter avveksling fra hverdagens begivenhetsløshet, og i poldværingenes liv er fiksjonen August tilbyr dermed først og fremst en positiv kraft.

Ifølge Atle Kittang er August ikke lenger “hel” når han kommer hjem til Polden etter å ha fått tennene slått ut til sjøs, og ut fra spenningen den mangelen forårsaker, strømmer hans fantasi og diktning. Kittang tolker August som parallellfigur til kastraten Oliver Andersen fra *Konerne ved vandposten* (1920). Også Oliver vender hjem fra sjøreise med en “skade/mangel”, og også i Olivers påfølgende liv er fantasi og historiefortelling bærende elementer (Kittang 1988:324).

Sitatet fra *Luft, vind, ingenting* ovenfor, som beskriver kunstens funksjon nummer 2, handler nettopp om Oliver. Flere kritikere, blant annet Kittang selv (Kittang 2009:313), sammenligner i tillegg August med Nagel fra *Mysterier* (1892), som han kanskje har enda mer til felles med.

Linda Nesby har likevel med rette kritisert oppfatningen om at August ikke er “hel”:

Jeg er enig med Øystein Rottem i karakteristikken av August [...], bortsett fra at jeg ikke egentlig ser noen motsetning mellom hans splittethet og helhet. Augusts rotløshet er et vesentlig trekk ved hans karakter. Hans energiske virketrang og reiselyst er stabile egenskaper ved ham som klovn. Å betone et metatekstuel aspekt ved August, kan derimot virke som et sublimeringsforsøk, fordi det å skulle understreke det metatekstuelle aspektet ved August går på tvers av den viktige funksjonen August har som klovn, og undergraver *Landstrykeres* pikareske aspekt. (Nesby 2008:179)

Nesby viser til at Øysten Rotttem har framstilt August som på samme tid både splittet og hel: “Han er en rotløs landstryker, en karikatur av 90-årsheltene, en inkarnasjon av det splittede menneske. Samtidig er han i all sin naive troskyldighet og med sitt mot på livet i en viss forstand et helstøpt og harmonisk menneske” (Rotttem 2002:205). Vi har sett at Rotttem bevarer Atle Kittangs metapoetiske perspektiv, og det er symptomatisk at når Nesby fullstendig avviser at August er splittet, blir også hans metapoetiske rolle henvist til bakgrunnen. Nesby rydder i stedet plass for å betrakte August som bakhtinsk klovn⁴¹, og hvis hans historier skal være klovnen/narrens skråblikk-kommentarer med budskap som avslører andre karakterer i romanen, er det vanskelig å samtidig fokusere på August som kunstnerskikkelse. Nesby har imidlertid til gode å avdekke hva Augusts historier avslører eller å beskrive nøyaktig hvordan han “speiler samfunnet uten selv å være en del av det [...] og fungerer som et redskap for fortelleren til å se med” (Nesby 2008:172). Jeg kan ikke se at det er presentert gode grunner for ikke å knytte en dikter-tematikk til August, men jeg er enig med Nesby i at teksten ikke gir noen indikasjon på at August er splittet på samme måte som Nagel eller Oliver (eller Edevart). Tvert imot virker det som om August alltid har et meget sterkt nærvær til den situasjonen han til en hver tid er i.

Nagels og Olivers historier og løgner inngår i stabile prosjekter med til dels livslange tidsperspektiv. Nagels selvmystifisering og Olivers selvtilsløring bygges opp nokså systematisk, og hver historie og hver løgn skal tjene et formål i en større helhet. Augusts fortellinger, derimot, skapes i og for øyeblikket. Han forteller for eksempel Edevart om den gang han spilte trekkspill for en konge:

Kongen i Bakindien. Han var sort og hadde hugtænder, det stod flere tusen manddrabere omkring ham, men han og jeg kom godt ut av det med hverandre. Spil en dans for mig, August! sa han.

Hvad han hette?

Caphavaripeilinglog.

Hvad for slag? Det var da ovselig!

Ja det hette han, sa August stolt. Caphavaripeilinglog. Og der skulde du ha set nogen ringer i ørene på ham: de hang like ned på akslerne hans og var av mennesketænder av alle hans fiender. Jeg forærte ham trækspillet mit.

Gav du bort trækspillet dit?

August smilte lurt: Nå, det skal jeg si dig, Edevart, at det gjorde jeg ikke for ingenting. Jeg fik mange kister fulde. (s. 34)

⁴¹ *Klovn* er Nesbys norske oversettelse av den engelske oversettelsen “the rogue, the clown and the fool”. Ifølge Bakhtin har klovnen alltid symbolsk betydning og hans uttalelser har mer eller mindre godt skjult mening som leseren må avdekke (Nesby 2008:177-178).

Kongens navn, Caphavaripeilinglog, viser tydelig hvordan August blir inspirert av den konkrete utsigelsessituasjonen. Han befinner seg ombord i en båt, og navnet er på en kostelig måte satt sammen av sjøfartsuttrykk. At spontanitet er en forutsetning for Augusts fabulering, vises også når Edevart senere vil støtte kameraten i Polden og ber ham gjenta historien, “bare for at Poldens folk kunde få høre et makeløst indisk navn” (s. 199). Øyeblikket er da forbi, August har ikke lenger noen interesse for kongen i Bakindien. Han benytter i stedet muligheten til å fortelle en ny historie:⁴²

August tænkte sig om: Var det ikke kong Achab? Jeg husker ikke. Hvorledes skulde jeg kunne huske alle de konger og alverdens folk som jeg har truffet! Det kan ikke et alene menneske bære i hodet. Men der mindte du mig på noget, og det hændte en blank måneskinsnat, det var endda der hvor Prætoria og Columbia møtes – (ibid.)

Nagel og Oliver gjentar og utbroderer gjerne en historie hvis de blir bedt om det og den har fungert godt før. At August vegrer seg for eller ikke er i stand til å gjenta seg selv, kan tyde på at fiksjon har verdi for ham ut over effekten den har på tilhørerne, og ut over funksjonen for sin egen del, som bro mellom en virkelighet han er fanget i og en fantasiverden han kan akseptere. Likevel har tilsynelatende også den nye historien samme formål som historien Edevart etterspør, for på nytt overbeviser August tilhørerne om at han eier skatter i fjerne og fremmede land. Slik ville det imidlertid ikke ha gått hvis han fikk avslutte fortellingen der han ønsket:

Prætoria og Columbia, sa August. Det var dem som møttes. Det er to elver, de er som to svære hav og de går imot hverandre akkurat som de er olme og vil stanges, du kan høre duren ti mil inde i landet, og skummet står tilveirs så det blir evig solformørkelse for alle mennesker. Nu kan du, Teodor, gjerne spørre hvor de så får lys ifra. Og på en måte har du ret. Men de har bare måneskin. Men så er det et måneskin av en anden sort end vores, du skal ikke være å ligne dem med hverandre, for det er som det lyseste solskin hos os.

Hvad var du ute for der? spurte Edevart.

August tænkte sig om: Jeg kom av med det. Var det ikke der jeg gikk og trødde i guld? I guld? ropte Edevart selv interessert.

Kjære velsigne dig, i det skjære guld! Jeg kunde ikke forstå det, men da jeg skulde se ned så var støvlene mine snøft forgyldte. Jeg trampet og trødde, men fik det ikke av igjen. Så forstod jeg hvad jeg hadde å gjøre, jeg sprang i største hast opover elven til skibet og kom mig ombord og varskudde kapteinen. Men det var ingen som vilde ha trod det dersom de ikke hadde set det på støvlene.

⁴² Nærlesningen av hele denne fortellingsseansen er inspirert av Allen Simpson (1973:60-62), men perspektivet med fokus på August som dikter er mitt eget.

August tidde. Tilhørerne ventet spændt. Hvad mere, hvorledes gik det?
Gik? Det gik så at hverken kapteinen eller de andre vilde tørne ut og gå med mig om natten.

Men den næste dag gik vi øieblikkelig tilbage, men da var gullet borte. (ibid.)

Dermed er eventyret slutt i første omgang: August slumpet til å finne en skatt på et fremmed, eksotisk sted. Han møtte så et problem som han ikke maktet å løse (å få de andre ombord med i land for å høste rikdommen), og han mistet skatten igjen. August er ingen helt i sin egen fortelling, som overvinner alle hindringer og til sist blir belønnet av skjebnen. Poldværingene vil imidlertid ikke slå seg til ro med en historie uten lykkelig slutt: “Det var da farken til skrot! utbrøt Teodor ophisset. Så hadde du ingenting igjen for det?” (ibid.). Og August tar misnøyen til etterretning og endrer fortellingen:

August så stivt på Teodor og svarte: Nå, det tror du!

Ja hvad skal vi tro? spurte den anden, vildført av fortællerens sikkerhet.

Nei, ser dokker, jeg var ikke den komlingen som dokker mener, sa August. Når de ikke vilde tørne ut og gå med mig straks så lå jeg hele natten og tænkte på det, og om morgningen viste jeg dem rundt og rundt, men jeg viste dem ikke det rette stedet.

Det sier du ikke! lød det fra tilhørerne.

Sier jeg det ikke? Det var mit guld, jeg trængte ikke om å strø det ut på alle andre. Nei tak! Kys mig imorgen!

Nogen i forsamlingen gav ham ret, de vilde ha handlet likeens, men den utrættelige Teodor indvendte: Hvorfor varskudde du så kapteinen?

August svarte alvorlig: Det var min plikt.

Lang taushet. Enhver sat og tænkte sit. Å så var det vel dér August tok sin middel når han trængte den og var på knærne, det forklarte at en forlist matros kunde reise med diamantlager til Levanger marked! Den pokkers August, han hadde altså dette sted på jordens rund hvor han gik og trådde i guld, det var den skjære sandhet, han var kommet til å avsløre sig. (s. 199-200)

Få av Knut Hamsuns romaner og noveller ender lykkelig, og tanken om at et ukultivert publikum forventer og foretrekker at fortellinger skal ha lykkelig slutt, var noe Hamsun raljerte over ved flere anledninger i sine foredrag og programskrift om litteratur, bortimot 40 år før han skrev *Landstrykere*. Det er neppe mulig som dikter i en moderne medieverden å ikke påvirkes av publikums forventninger og tilbakemeldinger,⁴³ men likevel må nok teksten forstås slik at

⁴³ John Brumo peker på at August-trilogien ble til i en periode da markedskreftene for alvor begynte å definere litteratur. Han hevder at romanen *August* trolig ble “sett på som et nytt ‘stykke Hamsun’, en ny ‘vare’ fra ‘produsenten’ Hamsun” (Brumo 2001:152). Brumo knytter også forskyvningen mot moralisering i Hamsuns sene forfatterskap til publikums forventning om at etablerte, store forfattere skal fylle “dikterhøvdningens” (Bjørnsons)

Augusts knefall for publikums kritikk i denne situasjonen avslører en brist i hans kunstneriske integritet. Øysten Rottem har lett etter indikatorer om at August i *Landstrykere* (og ikke bare i *August* og *Men livet lever*) representerer kapitalisme og markedskrefter. Kanskje det kan finnes spor av en slik funksjon i kunsttematikken, i det Rottem beskriver som Hamsuns oppgjør med egen humbugvirksomhet.

Samtidig er det påfallende at August *ikke* bruker sine talegaver for å oppnå noe hos kvinner, selv om vi har sett at hans manglende tiltrekningskraft er et betydelig problem for ham. I stedet for å benytte sitt største talent for å bøte på den mangelen, fortsetter han livet gjennom med å bruke materielle kjærlighetspant som aldri fungerer. På en måte som minner nokså mye om hvordan Nagel går seg fast i en liten sørlandsby i *Mysterier*, går August med gulltennene, som overalt spiller makeløst på trekkspill én gang og siden lar være, seg fast på Fosenlandet i *Landstrykere*: “[August]: Jeg hadde billet like til Trondhjem, men hit kom jeg og ikke lenger. Lykke på reisen med billetten, men er det ikke en styrelse? Da jeg gik iland fra båten og traf hende kjendte jeg ingen her [...]” (s. 276). For Johan Nilsen Nagel er fiksjon og historiefortelling en helt sentral del av forføeringsprosjektet overfor Dagny Kielland. August virker derimot kortfattet og unnselig i sine frieri både til jomfru Ellingsen og andre kvinner, og han forteller ingen erotisk ladde historier for å hjelpe seg. “[H]un sa at hun var husjomfru her, og det er en pen guldring du har, sa hun. Vil Dokker ha den? sa jeg. Således gik det til” (ibid.). Omtrent like passiv og forsagt er han i frieriet til Pauline i *August*:

Jeg har hørt så mange av løgnene dine! sa [Pauline] og blåste, som om de ialfald ikke var løgne for viderekomne.

August spaknet og spurte: Var det høner du sa istad?

Ja. Men du er desforuten for fin i klærne, du får fjær på dig.

Det var så, han stod der i sin puss og var finere end til daglig. Jeg er klædt til frieri, sa han pludselig.

Nå. Og hvor skal du hen?

Hit. Jeg skal ikke lenger. Pauline så uforstående på ham. Hvad du mener om det, Pauline?

Å Gud for en skrue, for en løs og skammelig fyr, pokker om han ikke stod der forskjellig fra hvad han pleiet, rynket og grå og skaldet, men opstrammet, en husar i sit bryst. Han begyndte å forklare sig: Hm. Det er sandelig ikke – det er farken ta mig ikke så godt, kortsagt, jeg skal hit, jeg skal ikke lenger. (s. 110)

Gjennom å kommentere ringen og klærne, føler August kanskje at jomfru Ellingsen og Pauline

rolle som samfunnsengasjert vismann (Brumo 2001:150-151).

tar det første steget, og han hopper i det. At han avstår fra å bruke sin nesten magiske evne til å rive folk med seg (som akkurat Pauline riktignok er bortimot immun mot), vitner om en slags respekt for fortellingens magi og kanskje et ønske om at giftemålet han fantaserer om skal være fritt for diktningens “humbug”. Nagel, derimot, tufter sine frieri både til Dagny Kielland og Martha Gude nettopp på humbug og talegaver. Tross alle Augusts svakheter, kan vi kanskje skimte en integritet hos ham som kan forstås som kontrast til Nagels sjarlataneri. Hamsun selv unnså seg for øvrig ikke fra å bruke sitt talent med pennen som virkemiddel i forføringen av Marie.⁴⁴

Kunstnerskikkelser i Hamsuns romaner framstilles ofte som karikaturer eller vrengebilder, og de tilkjennes sjelden samme type høyverdige funksjon eller intensjon som romanene selv – for eksempel i forhold til selvransaking og utforskning av eksistensielle spørsmål, eller som kunst for kunstens skyld. August gir likevel til tider inntrykk av å drives av ren fortellerglede, og den som har lest *Landstrykere* glemmer aldri den rike tonen og ukompliserte humoren i historiene hans. Selve fortellingssituasjonen er også verdifull for August. Han er “i sitt ess” når han får opptre for publikum. Og like verdifull er de samme situasjonene for poldværingene, de tror og tror ikke på det de hører, men lar seg alltid underholde og fascinere samtidig som de holder historiene på trygg avstand. Vi skal etter hvert se hvordan det stiller seg annerledes for Edevart.

3.3 Edevart og Polden

3.3.1 Polden eller Doppen

Det er bred enighet blant kritikere om at tapet av hjemmefølelsen i Polden og tapet av kjærlighetsidyllen på Doppen, er de to begivenhetene som mer enn noe annet konstituerer forandringen Edevart gjennomgår i løpet av *Landstrykere*. I forhold til vektingen mellom de to og hvilken stedstilknytning som i størst grad ses som opprinnelig årsak til Edevarts utvikling, var tendensen i den samtidige og tidlige resepsjonen å tillegge tapet av hjemmet størst betydning. For eksempel konkluderer Jørgen Tiemroth, etter å ha kommentert påvirkningen fra både Polden og Doppen, med at Edevart er fortapt idet han forlater Polden:

⁴⁴ I tillegg til å skrive kjærlighetsbrev, lovet han henne en rolle i et skreddersydd, “hett” skuespill. (Se f.eks. Kolloen 2003:269-271.)

[N]år Edevart lokket af August forlader hjemmets jord, må han ufravigelig ende i det tomme og udsigtsløse. At der bliver så stor tomhed i og omkring ham, at den ligner dødens, skyldes, at han oprindelig var så tungt ægte, med så stærke følelser bundet til hjemmet og rede til at værne det. (Tiemroth 1974:273)

Noen år før Tiemroths Hamsun-bok, ble Allen Simpson den første til å legge størst vekt på det vi med Linda Nesby kan kalle Edevarts terskelkronotopiske opplevelse på Doppen – en vurdering som de fleste senere kritikere har sluttet seg til. Simpson skriver: “Edevart blir en vandrer, en vagabond, *nettopp fordi* han ikke får slå seg ned og dyrke jorden sammen med den kvinne han elsker” (Simpson 1973:85, Simpsons utheving), og Linda Nesby er enig (Nesby 2008:212). Også Øystein Rottem mener at møtet med Lovise Magrete er den skjellsettende begivenheten i Edevarts liv, men argumenterer for en litt annen årsakssammenheng. Den nye tiden kjennetegnes av rotløshet og uærlighet, hevder Rottem, og den representerer en “smitte som før har prellert av på [Edevart]”, men etter det erotiske møtet med Lovise Magrete og utdrivelsen fra Doppen kan den “lettere få grobunn fordi Doppen-opplevelsene har redusert den moralske motstandskraften hans og skapt en likesælhet hos unggutten som disponerer ham for handlinger han ellers ikke ville ha utført” (Rottem 1978:71).

Henning Howlid Wærp har gått mot strømmen i forhold til dette spørsmålet og presentert en analyse med fokus på tapet av hjemstedet:

At Edevarts liv går mot stillstand og melankoli, kan forklares på ulike måter. Flere fortolkere, som Allen Simpson og Øystein Rottem, tar med gode grunner utgangspunkt i det ulykkelige kjærlighetsforholdet mellom Edevart og Lovise Magrete. Det er imidlertid også mulig å lese Edevarts undergang som en form for *stedstap*, noe jeg skal gjøre her. (Wærp 2003:154, Wærps utheving)

Aasta Marie Bjørkøy forholder seg til både Simpson og Wærp, og hun gir inntrykk av å innta en mellomstilling:

[M]ens jeg leser den mislykkede kjærlighetsrelasjonen som selve hovedårsaken til Edevarts negative og disharmoniske utvikling og de dekadente trekkene som et symptom på forfallet og undergangen, leser jeg hva Wærp kaller Edevarts stedstap, som selve hovedindikasjonen på hans undergang og melankolsk-dekadente livsholdning; selve sluttresultatet av Edevarts fallende utvikling. (Bjørkøy 2005:261)

Bjørkøy mener altså at opplevelsen på Doppen er årsak og endringen i forholdet til Polden er

virkning. Dermed sier hun seg i realiteten enig med Simpson. I dette kapitlet problematiserer jeg den gjengse oppfatningen av kjærlighetsidyllen på Doppen som mer sentral for Edevarts personlighetsutvikling enn oppveksten og hjemmefølelsen i Polden. Det er hevet over tvil at Edevart gjennomgår et fall i løpet av romanen, men hva det består i og forårsakes av, er mindre åpenbart.

Edevart har vokst opp i Polden, og før begynnelsen av *Landstrykere* er Poldens enkle, fattige og sykliske tilværelse det eneste livet Edevart kjenner. Romanen innledes med at to veivspillere fra fremmede land kommer til bygden mens mennene er på lofotfiske. De iscenesetter uenighet og slagsmål seg imellom for å narre tilskuerne til å føle sympati for den fornærmede og gi av det lille de har. For de frammøtte er forestillingen “en stor opplevelse, et eventyr, det var vel ingen som glemte dette eventyr senere i livet” (s. 5), og blant dem er den 12-13 år gamle Edevart. Han vil hjelpe offeret mot overfallsmannen og slumper til å avsløre sammenhengen. Veivspillernes kyniske skuespill blir det første av mange møter med “en verden hvor hvermand førte hvermand bak lyset” (s. 93).

Doppen er enda mindre enn Polden, bare en liten gård i en vik med omkringliggende område. Første gang Edevart ser det, beskrives det slik:

På Fosenlandet gik de ind i en grøn vik for å ta vand, det duret ut til dem fra en foss opi skogen. Det lå en ensom gård i bunden av viken, derfra kom et par børn ned til elven og stod og så på de fremmede fra jakten. Litt efter kom en ung kone i fuldt løp ned til dem, hun var barfotet og meget snauklædt, uten andet på end særk og skjørt. (s. 56)

Fortellerens tone er idylliserende idet fokus er på naturen og det tilsynelatende enkle ved menneskene. Stedet er vakkert og avsidesliggende, og den geografiske isolasjonen gir grunnlag for en rolig og til dels idyllisk tidsopplevelse. Fra Doppen til Knoffs handelssted er det en dagsmarsj over fjellet, og all bebyggelse som finnes i rimelig nærhet er to små utflytterhjem (s. 73). Samtidig er isolasjonen begrenset fordi Doppen, akkurat som Polden, ligger ved kysten. På tross av fortellerens fokus på isolasjon, er stedet dermed sårbart og mottakelig for impulser utenfra.

Linda Nesby knytter Doppen til en idyllkronotop, nærmere bestemt til to ulike og uforenelige idyllkronotoper: Edevarts kjærlighetsidyll og Lovise Magretes arbeids- og familieidyll. Det som først og fremst fører til umuligheten av at disse to kan forenes, er at Lovise Magrete elsker mannen sin, Håkon, som sitter på straff i Trondheim fordi han har drept en

tidligere beiler. Han er Lovise Magretes store kjærlighet, og det er Håkon, ikke Edevart, som hører til i Lovise Magretes jordbruks- og familieidyll. Dette er også i grove trekk årsaken til at den kjærlighetsidyllen Edevart lengter tilbake til, kanskje aldri har eksistert.⁴⁵ Romanen viser på flere måter hvor problematisk idyllen på Doppen er, selv før Håkon kommer hjem. Bildet av ektemannen er en illevarslende tilstedeværelse på veggen i den lille stuen gjennom hele besøket,⁴⁶ og Lovise Magrete lyver for å forsvare ham, snakker alltid positivt og beundrende om ham, og glemmer Edevart hver gang temaet kommer opp. Unntaket er når hun får vite at Håkon skal komme hjem. Da reagerer Lovise Magrete på en måte som flere kritikere har undret seg over. Før hun sender Edevart bort, fullbyrder de kjærlighetsforholdet: “Og jo hun torde, hun våget det allikevel, av moderlighet, av medynk, kjærlighet, Gud vet. Hun indviet ham [...]” (s. 76). I den grad dette har blitt drøftet i resepsjonen, har forklaringen vært at Lovise Magrete handler impulsivt, irrasjonelt eller “naturlig”. Atle Kittang foreslår at den uroen og spaltingen av idyllen som Håkons brev representerer, kan være en nødvendig psykologisk forutsetning for den erotiske sammensmeltingen (Kittang 1988:326). Det finnes en annen mulighet. I lys av det sterke fokuset i romanen på faren for uønsket graviditet i forbindelse med kvinnelig seksualitet, som jeg har beskrevet i kapittel 3.1, er kanskje en mer kynisk lesning av Lovise Magretes oppførsel mulig. Etter brevet fra Håkon behøver hun ikke å være redd for å bli gravid på et upassende tidspunkt.

Når Edevart kommer med gaver til barna på Doppen, hender det noe som fortjener oppmerksomhet: “Han åpnet sækken sin og børnene fikk sine gaver – se, det var de ringene han hadde kjøpt i Bergen og skulde ha med hjem til sine småsøsken, nu gav ham dem bort her [...] De anset ikke på å takke før moren mindte dem om det, så opspilte blev de av sine kostbarheter” (s. 70). Barna takker ikke spontant, men etter ordre fra Lovise Magrete. Det samme skjer etter redningsåden Edevart utfører første gang han er på Doppen: “Hun skrek selv av glæde da alt var overstått, og da mændene kom ned takket hun dem alle og tok dem i hånden, hun sa til børnene om å gjøre det samme og de rakte frem sine små hænder, ret og kjev hånd som det faldt sig” (s. 57). I seg selv kan dette virke uskyldig nok, men det understøtter en mulighet som først mye senere blir eksplisitt formulert i romanen: At idyllen er uttenkt og konstruert av Lovise Magrete.

⁴⁵ Det er ikke noe i veien for at to ulike idyllkronotoper, som kjærlighets- og familieidyllen, *kan* smelte sammen, selv om Edevart og Lovise Magrete ikke får oppleve det. Tvert imot er det ifølge Bakhtin vanlig, og han beskriver hvordan familieidyllen for eksempel sjelden framstår i rendyrket form, men har stor betydning i samspill med arbeidsidyllen (Bakhtin 1981: 226 jf. Nesby 2008:209).

⁴⁶ Se også Simpson 1973:100 om dette.

Kanskje er den en illusjon som har mer til felles med veivspillerne fra fremmede land enn med et ærlig og oppriktig gjensidig forsøk på å leve ut en felles familie- og kjærlighetsidyll. Når denne tanken senere oppstår hos Edevart, knytter han den til en idé om at Lovise Magrete har lært unatur i Amerika:

Hans liv var kommet i vase for ham, javel.

Stod det bedre til med Lovise Magrete? Han var en støver i hoderegning og kunde lægge sammen, han gjennomgik hende fra den dag hun kom hjem til nu, fra han rodde hende i båten og hun strømmet over av sødme mot ham, og siden om kvelden, den første overvældende kveld: alt var deilig av hende, men det var uttænkt. Hvad andet kunde det være når det ikke varet? Det var uttænkt på forhånd. Det var et forsøk på gjenopreisning av den Lovise Magrete som han hadde elsket for år tilbake. (s. 246)

Slik holder Edevart fortidens idyll intakt, uten at det er sikkert at det finnes grunnlag for det.⁴⁷

Edevarts forhold til takknemlighet kan bidra til å belyse forholdet mellom Polden og Doppen i hans bevissthet. Allen Simpson synes å mene at Edevart først blir særlig opptatt av å takkes etter at han har vært på Doppen: “Da Edevart senere utdrives av dette paradiset, og hans liv blir en mer og mer håpløs jakt etter det han har mistet her, blir det ‘at takke i Haanden’, sammen med sparsom påkledning, et symbol for ham på uskyld og en naturlig, uforkvaklet livsform” (Simpson 1973:94). Men Edevart er oppatt av denne gesten før han møter Lovise Magrete. Allerede på Stokmarknes marked er tanken om småsøstre som takker når de får noe, sterkt tilstede i Edevarts bevissthet: “[D]et kom an på hvad han fikk råd til. Et kjoletøi til hver av søstre måtte han ha med hjem, de små pleiet å takke i hånden når de fikk noget og var stumme av undseelse” (s. 29).

Kanskje står takknemlighet sentralt også i forholdet til Ragna. I prologen hjelper Edevart

⁴⁷ Vi får for øvrig aldri vite hvordan Lovise Magrete kan være sikker på at at Håbjørg er Edevarts datter. Ettersom Håbjørg har blå øyne, kan ikke den vanlige farskapstesten i Hamsuns fiksjonsunivers utføres. (Det er ikke mulig for to blåøyde foreldre å få barn med brune øyne, men foreldre med ett eller to par brune øyne kan godt få et barn med blå øyne så lenge ikke én av dem stammer fra ubrudte linjer av brunøyde forfedre. Selv om leseren ikke får vite hvilken øyenfarge Håkon har, vet selvsagt Lovise Magrete, Håkon og Edevart det, men de kan altså uansett ikke treffe noen sikker konklusjon basert på den opplysningen.) Håkons mistenksomhet er likevel påfallende. Han forlanger ifølge Lovise Magrete at barnet skal kalles opp etter ham (s. 215), og det er tydelig hva som ligger bak de gjentatte spørsmålene ved julehandelen i Knoffs krambod: “[Håkon vendte] sig mørk til Edevart med følgende tiltale. Nå, det var du som var i arbeide hjemme hos mig. Hvad fik du for det? [...] Hvad fik du for det, spør jeg? [...] Godt ord igjen, kamerat, du har jo ikke gjort noget galt. Eller hvorledes? [...] Men du har jo ikke gjort noget galt. Vel?” (s. 98-100). Det er en mulighet at å insistere overfor både Håkon og Edevart om at hun er sikker på at barnet ikke er den andres, er et eksempel på beregnende og illusjonsbyggende atferd fra Lovise Magrete. Det faktum at Edevart ikke nærer noen lignende mistanke som Håkon, bør neppe tillegges vekt som indisium for at barnet virkelig er Edevarts. Jeg kommer til å drøfte i neste kapittel hvordan tilbøyelighet til å akseptere skinn som virkelighet, er et av Edevarts grunnkaraktertrekk.

Ragna med å lete etter en knapp som veivspilleren har kastet i snøen. De finner den, og Ragnas “glæde var stor og hun ilet ind” (s. 9). Romanens neste setning har ofte blitt sitert: “Det hele en hændelse og et træf i Edevarts liv. Han utdrog vel ikke med det samme nogen klar slutning av sin oplevelse i skogen, men det leiret sig et grundlag i ham som senere erfaringer kunde bygge på (ibid)”. Scenen med Ragna og knappen blir en kontrast til veivspillernes falskheter, både for leseren og Edevart. Det er ikke bare avsløringen av armeneren og ungarerens bedrageri som er “en hændelse og et træf i Edevarts liv”. Også opplevelsen av noe hjemlig er en del av “det hele”: Han kan gi Ragna noe som fører til ekte, unnselig og uskyldig glede. Og mens opplevelsen i skogen ikke har noen umiddelbar og direkte effekt, blir Edevart varig forelsket i Ragna. Teksten knytter ikke dette eksplisitt til episoden med knappen, men det finnes heller ingen indikasjon på at Edevart er forelsket før han hjelper henne. I prologen er Edevart tretten og Ragna omtrent ti år gammel.

Det er fristende å spørre om sammenhengen kan være den omvendte av den Simpson antyder. Er tiltrekningen til Doppen formet av mønstre Edevart har med seg fra Polden?⁴⁸ Bidrar de positive følelsene knyttet til minnene om småsøstrenes vane og om Ragna til Edevarts forelskelse i Lovise Magrete? Akkurat som med Ragna finnes det ikke noe i teksten som antyder at Edevart er interessert i Lovise Magrete før hun og barna reagerer på redningsdåden hans med glede og takknemlighet. På det tidspunktet har de nettopp møttes for første gang, så Edevart har riktig nok ikke hatt mulighet til å vise interesse særlig mye tidligere. Likevel er det påfallende hvor tett tiltrekningen er knyttet til takknemligheten: “Edevart så konen på med underlige øine og takket ham særskilt og blev rød i kinderne – javel, den unge kone så vel at han var den peneste. Og Edevart på sin side var ikke et hår bedre, også han blev rød. Å den ungdom, den velsignede ungdom og skyldfrihet!” (s. 57). Dette er den første indikasjonen i *Landstrykere* om at Edevart er sjarmert av Lovise Magrete.⁴⁹

Det finnes neppe dekning for å hevde at noen av Edevarts opplevelser av uskyldig takknemlighet kan reduseres til speilinger av én opprinnelig opplevelse, men dersom det var slik, ville det være åpenbart at den opprinnelige opplevelsen stammer fra Polden, ikke fra Doppen. Alt

⁴⁸ Jørgen Tiemroth har vært inne på noe lignende: “På Doppen finder Edevart fjernt fra hjemmet både et hjem igen, han kan værne, og en idyllisk elskovsrede gemt bort fra verden i den store natur, hvilket tilsammen er alt for meget og må opløse sig som blændverk. Hans hjem er det ikke [...]” (Tiemroth 1974:273).

⁴⁹ At han i det hele tatt begir seg ut på den halvfarlige redningsaksjonen, kunne kanskje ha vært anført som en slik indikasjon. Teksten motvirker imidlertid den lese måten ved å la det hele være Augusts avgjørelse: “August gik med sine folk op på bergkammen, firte Edevart ned til hylden og lot ham foreta sig det som trængtes” (s. 56).

i alt tror jeg den mest nærliggende tolkningen er at Edevarts ridderaktige tiltrekning til kvinner i nød ikke stammer fra noen opplevelse vi får vite om, men er del av hans personlighet før romanen begynner. Jeg er enig med Allen Simpson, som i en kommentar til Edevart forsøk på å hjelpe armeneren i prologen, slår fast at hjelpsomhet er en viktig del av Edevarts personlighet: “I en sterkt konsentrert episode får vi grunntrekkene i Edevarts karakter – måten han alltid vil reagere på når han møter noen som trenger hjelp [...]” (Simpson 1973:87). Men som vi har sett, knytter ikke Simpson Edevarts hjelpsomhet sammen med forholdet til takknemlighet, og han later ikke til å mene at hjelpsomheten får nevneverdige konsekvenser.

Heller ikke Øystein Rottem er i tvil om at det er opplevelsene på Doppen som setter i gang Edevarts moralske fall.⁵⁰ Før Edevart drar fra Doppen for annen gang, blir “det ikke slått noen som helst bresje i Edevarts moralske integritet” (Rottem 1978:68), men så snart han blir sendt på dør etter å ha fullbyrdet det erotiske forholdet med Lovise Magrete, slår integriteten sprekker, hevder Rottem:

Umiddelbart etter at Edevart har tatt avskjed med Doppen, fortelles det at han lar være å rømme fra Knoff med et oljehyre som han ikke har betalt, bare fordi ‘det kunde få følger, det kunde spørres hvad han hadde gjort og han var i Lovise Margretes [sic] nærhet’. Videre fortelles det at ‘Edevart hadde allerede lært å se mindre nøie på det rette og renslige i sine handlinger’. (Rottem 1978:70)

Rottem har rett i at dette er første gang fortelleren går inn og kommenterer Edevarts moralske fall direkte. Men hvorfor er Edevart tidligere på høsten, før han har vært på Doppen, skeptisk til å ta imot sin andel av det August har tusket til seg ved fisketørkingen? Øystein Rottem tar til inntekt for Edevarts plettfriske moral at han da i noen dager, etter å ha tatt imot pengene, er i villrede og tenker at affæren “kunde umulig være fri for synd (...)” (Rottem 1978:68 jf. *Landstrykere* s. 54). Der kutter Rottem sitatet, men setningen er ikke slutt:

Edevart mottok pengene, men gik i nogen dager og grundet. Affæren var usædvanlig og gjorde ham usikker, den kunde umulig være fri for synd, *det kom an på hvor megen velsignelse den førte med sig, det var et spørsmål om ikke skipper Skåro vilde komme og*

⁵⁰ Rottem forstår Edevarts negative utvikling som todelt: Moralsk forfall og rotløshet. Han mener at også rotløsheten settes i gang av opplevelsene på Doppen, men er åpen for andre muligheter: “Parallelt med det moralske forfallet utvikles en stadig mer merkbar rotløshet. Den springer ut av den samme likegyldigheten og svekkelsen. Opplevelsen i Doppen er også her igangsetteren, men det er et problem hvorvidt den *egentlige* årsak ligger lenger tilbake[...]” (Rottem 1978:72). Rottem er mest opptatt av det moralske/ideologiske aspektet og drøfter ikke dette videre.

vise sig for ham. (Landstrykere, s. 54, min utheving)

Også her er det altså følgene Edevart er urolig for, og her *handler* han umoralsk, han er ikke forbryter bare i tanker og motivasjon – rimeligvis fordi negative følger er langt mindre sannsynlige i dette tilfellet enn i situasjonen med oljehyret og krambodskylden. Rottem og Simpson er på linje om denne episoden. Simpson skriver:

Meningen med hendelsen er ikke å demonstrere noen voksende korrupsjon hos Edevart, snarere er meningen den stikk motsatte, at han fremdeles er en poldværing med Poldens primitive overtroiske begreper om rett og galt.

[...] Dette er Edevart like før han møter Lovise Magrete, en typisk poldværing som reagerer med ydmykhet og i største villrede på den verden av forvirrende og skiftende moralske verdier som August her representerer” (Simpson 1973:92-93).

Dette er en lese måte som etter min mening undervurderer Edevart. Jeg er enig i at fortelleren blander tapt overtro sammen med den øvrige negative utviklingen Edevart går gjennom.⁵¹ Men for det første viser denne hendelsen nettopp at hans “rike overtros” innflytelse er i ferd med å svekkes; for det andre er sammenblandingen vanskelig å akseptere ettersom det ikke finnes noen egentlig motsetning mellom overtro og umoral, hverken i virkeligheten eller i *Landstrykere*.⁵² Edevart baserer seg på egoistisk konsekvensetikk. Hvorvidt det er riktig å sko seg på Augusts svindel, kommer an på hvilken fordel og ulempe forbrytelsen fører med seg for ham selv. Han frykter Skåro, men Skåros arvinger, som pengene rettmessig tilhører, frykter han ikke. Derfor får vi heller ikke inntrykk av at det er noe problem for Edevart å snyte dem. Han slår seg til ro med fisketørkingssvindelen så snart August får snakket ham såpass rundt at han kan skyve fra seg frykten for Skåros gjenferd. Og når August ymter om at de også kan stjele resten av lasten, reagerer ikke Edevart med moralsk indignasjon:

August så sig om og talte lavmælt, et øieblikk var han usikker, ja som undselig: Jeg går med Skåro sin klokke, det er ikke for lysts skyld at jeg skiller mig med den. Jeg går med over tusen speciedaler som kommer han Skåro til, det er ikke småting å levere fra sig så meget på ett brett. Eller hvad synes du? Jeg vet ikke.

⁵¹ Jf. f.eks. *August* s. 81: “[Edevart] er blit ukjendelig for sig selv, hans arv fra hjemmets jord er sat overstyr, endog hans rike overtro og hans fordomme er borte nu, de var en eiendom engang, men de er borte nu. Han er minket i sit sindsliv, er blit komlingen som intet er”.

⁵² Episoden der Teodor og Ezra har tilsyn med Skåros lik, avslører at Teodor er den mest overtroiske av de to (s. 207-208) – det er ikke derved sagt at han også er mest moralsk. Videre er kanskje Joakim det nærmeste vi kommer et idealisert forbilde i *Landstrykere*, og han gir inntrykk av å være vitenskapelig og pragmatisk anlagt.

Edevart nærmest uinteressert: Hvad råd er det med det? (s. 55)

Edevarts holdning er “nærmest” uinteressert, men spørsmålet hans markerer likevel en viss interesse. Derved avsløres en ambivalent holdning til muligheten August presenterer.⁵³ På romanens neste side seiler Edevart inn til Doppen for første gang. Det er som sagt ikke tvil om at Edevart gjennomgår et moralsk fall i løpet av *Landstrykere*, men fallet er i gang allerede før reisen når Doppen.

Et tekstelement som har blitt anført som argument for at opplevelsen på Doppen med Lovise Magrete, og ikke reisingen i seg selv, er skyld i Edevarts undergang, er at Teodor er upåvirket av reisene og markedsferden han har vært med på. Det er minst to årsaker til at det argumentet strander. For det første er Teodor og Edevart ikke like. Teodor er lettsindig, komisk, humoristisk, uærlig, smålig, brautende og tilfreds – på alle disse områdene Edevarts motsetning. Det er knapt et mysterium at de to kan reagere ulikt på samme opplevelse. For det andre har de ikke hatt samme opplevelse. Edevart har et mye nærmere forhold til August, og på reisene blir Teodor konsekvent satt utenfor fellesskapet. “Teodor blev ikke estimeret for nogen ting ombord, skipper August svarte ham ingeniende når en så ringe tufs vilde uttale sig om et eller andet” (s. 55). Teodor ser heller aldri opp til August slik Edevart gjør, selv om den relasjonen mellom Edevart og August blir kraftig svekket i løpet av romanen. I tillegg er det vanskelig for pikaroen Teodor å gjennomgå et betydelig moralsk fall,⁵⁴ men også hans forseelser har stigende alvorlighetsgrad gjennom romanen – fra en ledende rolle i mobbingen av August til deltakelse i et mislykket rans- og kanskje drapsforsøk mot Papst.

Opplevelsen på Doppen er en meget viktig begivenhet i Edevarts liv, men den er til dels formet etter mønstre som kan spores tilbake oppveksten og Polden. Disse mønstrene har etter min mening også nær sammenheng med lengselen hjem.

3.3.2. Tragedien ved et ufullstendig stedstap

Det er en utbredt oppfatning at *Landstrykere* beskriver Edevarts utvikling fra “harmonisk fiskerbonde-spire” til “fiks ferdig landstryker”. Edevart får imidlertid aldri det samme

⁵³ Når Edevart senere får vite at Augusts plan innebærer å kaste Teodor på havet, blir han kvitt ambivalensen, og han setter en stopper for det som er satt i gang.

⁵⁴ Ved siden av August er Teodor den karakteren i romanen som mest tydelig er knyttet til det Linda Nesby kaller *Landstrykeres* pikareske kronotop.

uproblematiske forholdet til Polden som August har. I dette kapitlet undersøker jeg Edevarts tap av hjemmefølelse, og jeg viser at det finnes noen strukturer som strider mot fortellerens og Edevarts påstander om at Polden etter hvert blir nesten like ubetydelig for ham som et hvilket som helst annet sted. I de mest omfattende analysene som er gjort av *Landstrykere*, har det i forholdsvis liten grad vært fokus på Edevarts tanker og følelser om hjemmet.

August og Ezra spiller ved en anledning på poldværingenes overtro for å skremme bygdens menn til å grøfte og tørke ut Ezras myr. Edevart vil ikke delta, og hans begrunnelse har ofte blitt sitert:

Og forresten – lot han forstå – han hadde ingen større interesse for grænden, hvad vedkom den ham? Hans barndoms grænd, javel, men nu var han ikke længer herfra, ikke bare herfra, han hadde grænd alle steder. Skulde han gi sig til å tappe myrer måtte det vel først og fremst bli på hans egen gård på Fosenlandet. Der var heller ingen dødnings å grave ut. (s. 209)

Ifølge Nils Magne Knutsen er dette et eksempel på at *Landstrykere* viser hvordan Edevarts “hjemfølelse og kontakt med barndommens bygd langsomt går i oppløsning” (Knutsen 2006:182). Henning Howlid Wærp mener at avsnittet viser hvordan «[a]lt kan byttes ut [for Edevart], selv fortiden. En følge av synet på at individet kan konstruere sin historie, blir imidlertid at et uttrykk som ‘hans menneske på plass igjen’ blir meningsløst eller ugyldig» (Wærp 2003:166). Dette spørsmålet om Edevart kommer stadig opp i romanens narrative overflate, men det er ikke dermed sikkert at det foregår noen entydig bevegelse mot likegyldighet og rotløshet, mot oppløst hjemmefølelse.⁵⁵ Vi trenger ikke lese mer enn to avsnitt videre i *Landstrykere* før Edevart snur om og later til å ha planer om å slå seg ned for godt i Polden. Han skal bygge krambod. “Alt om høsten kunde Edevart løse handelsbrev og begynde å sælge varer fra fast bosted” (s. 210). Ordvalget *fast bosted* er ikke tilfeldig; det har en helt spesiell betydning innenfor *Landstrykeres* verdisfære. Edevart blir ikke fastboende – men hva som kunne ha skjedd dersom han ikke hadde fått amerikabrev fra Lovise Magrete, får vi aldri vite.

⁵⁵ Det bør nevnes at poldværingene ikke tørker ut myren fordi alle har så stor interesse for bygdens vel. Ingen ville hjelpe Ezra før skipper Skåro ropte to ganger etter hverandre på samme klokkeslett som han druknet og følgelig måtte være “i dybsens nød og forsmædelse efterdi en ku var kommet ned til ham” (s. 205). Poldværingene er redde. Den eneste som er i myren med dugnadsånd, er August, som også er den med aller minst hjemmefølelse. Edevarts ord gir inntrykk av at Polden betyr mindre for ham enn før, men den egentlige årsaken til passiviteten kan godt være at han ikke frykter Skåro slik de andre i bygden gjør, eller at han frykter Skåro *mer* enn de andre.

Formuleringen “hans menneske på plass igjen” er Edevarts egen fra *August*:

[T]roen var væk, troen var visnet i ham. Hvor det lydte fjernt og likegyldig det søsteren talte om, men med dyp verdi for hende! I hans hode fandtes ikke engang mening i det, ikke engang menneskeforstand i det, bare fromt prat. Å hvor han kjendte sig uinteressert i hvad Gud hette på hebraisk og hele den andre sulamiten! Papst, det var straks noget andet, en tankerække med lommeure som gik og lommeure som stanset, ungdomsår og markedssjau, kvindfolk og kjæresteri, galskaper, skipperdager, reiser på kysten, Doppen⁵⁶, tre klørs vind –

Og endog dette gjenopplevet han i erindringen med dump sindsro. Han smilte ikke, moret seg ikke, det hele var så lenge siden. Han hadde vært i Amerika og fått det utvasket. Og han hadde intet fått istedet. [...]

[...] Hans hjerte hadde intet bud. Var han ikke en komling? Uten hjerte, uten bud!

Hvad du står her for? spør Joakim fra stuedøren og vil ha sig en prat. Det er bededagen, skal du ikke fli dig?

Nei hvad stod han her for midt på gårdsrummet? Kunde han forklare at han stod her og prøvet å sette *sit menneske på plass igjen*? Jeg snakket bare med ho Pauline, svarte han.

Småt og tråt drev han bort fra gården og grønden, forbi nybygget til Ezra og ind i utmarken. Der han gik var det lunt og stille, bare aspebladene dirret og en småfugl kunde smette fra skjul til skjul. Han satte sig. Nu og da hørte han bjelder fra buskaper langt borte, en blid og vakker lyd til ham, den blev borte og kom igjen, en flakkende salme som fik ham til å si Herregud, Herregud, for ingen tings skyld, bare si det.

Hans menneske på plass igjen – hvorledes? Hjemvendt amerikaner Edevart Andreasen var intet under, han var blit til det han er, hans menneske var på plass. Skulde livet ha faret ilde med ham? Gjort ham forskjellig fra hvad han var emnet til, støtt ham ut av bane? Ikke spor. Det han var for tyve år siden lå nu på bunden, det han senere blev med årene hadde leiret sig i lag ovenpå lag i ham, intet var nu til å få bort igjen, han sitter der med sine lag i sig, en fuldt færdig landstryker. (*August*, s. 81-82, mine uthevninger)

Edevart vender seg bort fra samfunnet idet han går til utmarken når de andre går til kirke, men til gjengjeld opplever han Polden-naturen med religiøs intensitet. Wærp har observant kommentert hvordan denne religiøse opplevelsen er tvetydig fordi sauebjellenes salme er *flakkende* og dermed skaper assosiasjoner til Edevarts egen omflakking. “En flakkende salme har mistet sin kraft” (Wærp 2003:159). Men salmen later likevel til å ha kraft – så mye at den får Edevart til å si “Herregud, Herregud, for ingen tings skyld, bare si det”. Edevarts natur-religiøse tilknytning minner om tidligere skikkelser fra Hamsuns forfatterskap, hvis opplevelser også er tvetydige og mulig å tolke som selvbevisste, til dels desperate konstruksjoner.⁵⁷ Edevart har et bevisst forhold

⁵⁶ Det er interessant i forhold til drøftingen i forrige kapittel at Doppen nevnes midt blant de andre opplevelsene fra reisene med *August*, ikke atskilt og opphøyet.

⁵⁷ Jeg tenker først og fremst på Johan Nilsen Nagel fra *Mysterier* og løytnant Thomas Glahn fra *Pan*. Se særlig Kittang 1984 om dette aspektet ved Nagel.

til sin eksistensielle tilstand, derfor kan vi få passasjer som mer eller mindre hele sitatet fra *August* ovenfor, der det er vanskelig å avgjøre hva som er Edevarts og hva som er fortellerens stemme. Likevel er den første delen av sitatet tydelig preget av Edevarts tanker i fri indirekte diskurs, mens vi mot slutten finner et brudd der tonen endres og en tydelig distansemarkør skytes inn. “Hjemvendt amerikaner Edevart Andreassen” er neppe Edevarts egen formulering. Fortelleren later videre til å være uenig med tankerekken som akkurat har blitt presentert, og fortelleren hevder at Edevart *har* fått noe i stedet for det han har mistet. Videre har heller ikke det han var for 20 år siden forsvunnet, det ligger “på bunden”. Min hypotese er at fortelleren har rett. Edevart klager over et hjerte “uten bud”, men det er ikke sant. Han forkaster Paulines kristendom, men får i stedet en religiøs tilknytning til barndomsbygdens natur. Hans religiøse opplevelse kompliseres av at lengselen den representerer ikke lenger er mulig for ham å oppfylle, men dermed blir den heller en parallell enn en kontrast til Paulines religiøse svermeri, som den sammenstilles med i sitatet fra *August* ovenfor. Pauline er forelsket i presten, men vet innerst inne at det er umulig for henne å oppnå noe: “Å hun var forstandig og hadde sikkert ikke hat større håp for sit hjerte” (*August*, s. 113). Likevel har det hele dyp verdi for Pauline – som Edevarts lengsel har det for ham. Å “sætte sit menneske på plass igjen” er kanskje umulig for Edevart, men det er ikke meningsløst.

Jeg innledet dette kapitlet med å kommentere en passasje der Edevart avsverger tilhørighet til Polden, og jeg viste hvordan en episode følger like etterpå som antyder at han likevel føler slik tilhørighet. Det samme mønsteret gjentas flere ganger i *Landstrykere*. Et annet ofte sitert utdrag, fra når Edevart er hjemme i Polden og tørker fisk for Knoff, lyder:

Jaja, nikket Edevart med riktig voksen mands alvor, det kan vel endda komme syv magre år i Polden! Herover blev de krænket, og med tanken på at Edevart var blit hjemvist fra konfirmationen spurte de ham giftig om han virkelig kunde så meget barnelærdom, hehehe! Edevart bet sig i munden og svarte ikke mere, men han begyndte å få en uhyggelig følelse av at det allikevel kanskje var bedre på Fosenlandet blandt fremmede end hjemme i Polden. Visst var det bedre, der var han steget til krambodsvend og hadde fåt spise ved en rik mands bord. (s. 118)

Dette er første gang i romanen vi får vite at Edevart bevisst trekker i tvil hvilken verdi Polden har for ham. Det neste som skjer, er imidlertid at Edevart gjennom handling stadfester lojalitet til kjenningene hjemme i Polden framfor fremmede. Ragna og Ragnas bestemor ber om hjelp, og Edevart ror til Nordvågen for å skaffe, ved bruk av løgn og trusler, understøttelse til Ragnas døde

barn: “[H]an snytte skipperen i Nordvågen av godt hjerte og vilde ha gjort det igjen dersom høvet var, lille Ragna skulde ikke undgjelde alene for det de hadde været to om” (s. 126). Men selv om han viser en slags lojalitet til Polden i handling, er han fortsatt forarget. Med det samme han kommer hjem fra Nordvågen, tenker Edevart:

Her var blit så forbandet megen omvæltning og sindssyke og uhygge i Polden. Han kunde ha tålt det bedre på et fremmed sted, men her var det hans hjem, han var ikke opfødt med det og det var blit ukjendelig. Dobbelt forbandet var det at de vilde lære ham op igjen kunsten å være hjemme. Her kom han efter å ha været ute i livet og været i Bergen og altsammen, han kom med jakt og last, han kom med arbeide og fortjeneste til alle mennesker, han kom vældig – og han møtte bare vrangvilje og motstand og utak, de vilde ha det på sin måte og ikke på hans, de knydde. [...] Bare vent, den dag fisken var tør og lasten inde seilte han sin vei. Om vinden var? Han vilde ikke bie en time på vind, det var altid vind utenfor, han vilde mot høieste betaling la sig varpe ut til Ytrepolden, der var vind. (s. 126-127)

Edevart har imot Polden nettopp fordi han har et spesielt forhold til stedet. Det er der han har vokst opp, det er der han har lidd sine nederlag, og det er *ikke* det samme for ham som et hvilket som helst annet sted. Han har vært ute i verden, nå vil han hjem og skinne. Det finnes flere karakterer hos Hamsun som deler den impulsen, kanskje særlig Benoni fra *Benoni* og *Rosa* og Tobias Holmengrå fra *Segelfoss-bøkene*.⁵⁸ Men som Holmengrå, møter Edevart motstand fra sine sambygdinger. Holmengrå kommer også med arbeid og fortjeneste til alle, men for å bli respektert må han gjøre seg tykk med mange skjerf om magen og etter hvert mystisk med frimurerring og plutselig skjeløydhed. Til slutt mislykkes prosjektet, Holmengrå har ikke tilstrekkelig evne til å tiltvinge seg respekt. Edevart tenker om sin situasjon: “Vel nok, han var i hjemmegrænden, de sa ikke Dokker til ham, han var barndomskamerat med de unge, men han var ikke deres likemand lenger, husk på det [...]”(s. 127). Poldværingene vil imidlertid ikke uten videre akseptere rollene Edevart har tiltenkt dem. Han møter samme problem som Holmengrå, om enn i mindre skala, men prøver seg ikke på samme løsning. “Om bare August hadde været her!”, tenker Edevart. “Han vilde sikkert ha lært mændene å lystre, om fornødent med revolveren i hånd, ham torde de ikke tøyie for langt. Ingen visste alt om August, han var fra tåken og dypet, han hadde kanskje været på Wittenbergskolen” (s. 118). Edevart har ikke evne til å tvinge

⁵⁸ Se Knutsen 2006. Benoni har for så vidt ikke vært ute i verden, men stiger til værs hjemme og *blir hjemme* fordi det er mer stas enn å dra til et annet sted “og begynde med handel og fiskebedrift og være en Mack for fremmede mennesker” (*Benoni*, s. 143).

arbeiderne til å lystre, hverken ved å gjøre seg mystisk, som Holmengrå, eller med en sort ridepisk i hånd, som løytnant Holmsen. For Edevart inkarnerer August begge disse mulighetene, men Edevart selv reagerer som han alltid gjør når han møter motgang: Han gir opp. Det betyr ikke nødvendigvis at hjemmefølelsen er visket ut. Edevart oppfatter sin relasjon til poldværingene som problematisk nettopp fordi Polden er noe annet i hans bevissthet enn alle andre steder. At det i sin tur fører til at han stiller spørsmål ved stedets verdi for ham, har et ironisk aspekt ved seg som ikke kan overses.

Etter at Edevart har vært i Trondheim med klippfisken, tilbrakt sensommeren på Fosenlandet og sendt Lovise Magrete til Amerika med Joakims penger, kommer han hjem til Polden igjen. Karolus skal ikke være med på lofotfiske ettersom han er mentalt ustabil og ikke til å stole på som høvedsmann, derfor utnevnes Edevart til leder av Karolus' båtlag. Det er han ikke videre fornøyd med.

Edevart var ikke tilfreds med ordningen, langt fra, han ble med andenmands båt og børnskap ikke stort annet end en hyrekar, bare med et lite tillæg som høvedsmand, var det noget for en mand som hadde været skipper! [...]

Det var ikke noget stort og merkelig han hadde isinde, men han måtte komme sig bort fra Polden. For godt? Ja Gud vet, kanskje for godt. Her var ikke å være.

Så uhyggelig som Polden var blit hadde han ikke tænkt sig at bamdomsbygden kunde bli, mord, sindssyke og stor fordærvelse huserte, en mørk håpløshet la sig over menneskene, fattigdommen skrek [...] Sildstænget i vinter hadde opslukt menneskenes vet og forstand og tilslut ruinert dem, Polden var fallit, var her da å være? (s. 163)

De samme to anliggende som når han var hjemme for å tørke Knoffs fisk, presenteres som årsaker til at Edevart ønsker seg bort: Han oppnår ikke den status og anerkjennelse han mener at han fortjener, og han føler at bygden har blitt moralsk fordervet. I tillegg innføres Poldens fattigdom som problem for ham. Under det motivet ulmer imidlertid arbeidskonflikten fra et halvt år tidligere: "Sildstænget i vinter hadde opslukt menneskenes vet og forstand [...]", tenker Edevart, og han husker sannsynligvis med bitterhet hvordan poldværingene ikke respekterte ham da de hadde sildpenger, og hva de minnet ham om da han uttalte at det vel enda kunne bli "syv magre år i Polden".

Allen Simpson har kommentert hvordan det fortelleren og Edevart presenterer som tapt hjemmefølelse like før båtlaget drar på Lofotfiske, har blitt akseptert litt for lett av andre anmeldere og kritikere. I forlengelsen av passasjen jeg siterte i forrige avsnitt, reflekterer Edevart

over sitt begynnende stedstap:

Edevart undret sig selv over at han var kommet til å ønske sig bort fra Polden, hvad gik det av ham? Skulde det være at han alt hadde flakket formeget omkring og grundlagt landstrykeren i sig? Det ene sted var begyndt å bli like så godt og like så dårlig som der andet for ham, hjemmefølelsen tok på å utviskes, hans røtter i jorden var skadet. Hvad brydde han sig mere om de kjendte steder i marken, om bakkene, stierne, fjeldene derute, sjøen, Polden, hvad brydde han sig endog om sine kjendinger fra barn? (s. 164 jf. Simpson 1973:84)

Som Simpson påpeker, har denne passasjen iøynefallende likheter både innholds- og stilmessig med uttalelser fra Knut Hamsun i avisartikler og leserbrev knyttet til den offentlige debatten i Norge i tiden etter første verdenskrig (ibid.).⁵⁹ Det kan kanskje være med på å forklare hvorfor en del av resepsjonen har godtatt passasjer som denne som uproblematiske uttrykk for romanens budskap.⁶⁰ Men de neste fem sidene i *Landstrykere* viser at Edevart faktisk “bryr seg endog meget om disse ting, men er uten kraft til å handle” (Simpson 1973:85). Først tar han seg av Ragna når bestemoren er død, og han er ikke i stand til å skjule sin sjalusi når hun forteller om forlovelsen med Teodor. Deretter lar Edevart seg inkludere i fellesskapet med Joakim, Teodor og Martinus halskar på lofotfiske:

Det utartet, det blev skjenderi og de var svært grove mot hverandre så længe det varte, men det gik over når de sat sammen om den fælles møljegryte og dyppet flatbrød efter tur. Å det var ingen menneskeætere iblandt dem, fattige var de alle, men det var de vant til å være fra de blev fødte, en liten medgang, en god dagsror glædet og opmuntret dem som om de hadde været ute for lykken. Mere skulde ikke til. (s. 169)

Likevel reiser Edevart så snart lofotfisket er over, og dermed er første del av *Landstrykere* avsluttet.⁶¹ Det som denne gang tvinger Edevart til å bryte opp fra fellesskapet med sine

⁵⁹ Atle Skaftun har argumentert for å ta inntrykket i Hamsuns skjønnlitteratur av en forfatteren forteller på alvor. Han mener at forfatteren hos Hamsun kan sammenlignes med essay-genren (Skaftun 2005:190). Temaet Skaftun tar opp, er meget interessant; kanskje kan ideen også søke støtte i Knut Hamsuns motvilje mot ordet *roman*. (Blant annet ble *Sult* gitt ut uten sjangerbetegnelse, og Hamsun ønsket opprinnelig gi ut *Markens grøde* uten sjangerbetegnelse – med undertittelen “En bok til min norske samtid”.) Det er viktig å merke seg at det ikke er noe i veien for at et essay kan inneholde elementer som undergraver eller går inn i et komplisert samspill med fortellerstemmens overflatebudskap. Likevel kan vi ikke i en roman a priori anta at det i det hele tatt er mulig å tolke fram noen entydig tekstnorm, mens et essay normalt er en monologisk konstruksjon der alle elementene drar i samme retning i henhold til forfatterens overordnede og meningssskapende plan.

⁶⁰ Øystein Rottem viser hvordan *Landstrykere* forvirret samtidens anmeldere, som tildels kom til motsatte konklusjoner om hvilke idealer som har tekstens sympati (Rottem 1978:15-22).

⁶¹ Edevart tar ikke avskjed før han forlater båtlaget, men det må ikke forstås som indikasjon på likegyldighet. Tvert

kjenninger fra barndommen, kan ikke på samme måte som før være knyttet direkte til Lovise Magrete, som nå er i Amerika. Og selv om jeg har vist at Edevarts ønske om å forlate Polden er knyttet til det han oppfatter som manglende respekt, kan ikke det alene forklare oppbruddet. Det er tydelig at Edevarts rastløshet har fått fotfeste ut over den konkrete lengselen mot kjærlighetsidyllen på Doppen. Det har også Allen Simpson sett:

Ved avslutningen av første del av *Landstrykere* er Edevart hjemløs overalt. Det er nå, ikke før, at han begynner sine vandringer, landstrykerlivet. På en måte synes hele første del av romanen konstruert for å vise de krefter – i personligheten og utenfor – som sammen bidrar til å skape [...] Hamsun-vagabonden, som kynisk og livstrett forlater samfunnet og søker indre fred i naturen eller i rotløse vandringer. (Simpson 1973:126)

Linda Nesby har bifalt dette avsnittet fra Simpsons avhandling (Nesby 2008:205-206), og jeg er enig i at det er innsiktsfullt. Blant annet har jeg allerede antydnet at det forholdet Edevart etter hvert utvikler til naturen, har noe til felles med tidligere Hamsun-vandrere og innebærer en vending bort fra samfunnet. Likevel kan jeg ikke slutte meg uforbeholdent til Simpsons uttalelse. Som jeg viser i dette kapitlet, søker Edevart i liten grad “indre fred i rotløse vandringer”. Og selv om han har noe til felles med dem, *er* han ikke vandrerskikkelsene fra Hamsuns tidlige forfatterskap. Han er Edevart fra Polden.

Edevart deltar i flere ordskifter om rotløshet i løpet av *Landstrykere*. Jeg skal se nærmere på de tre viktigste, henholdsvis med August, Lovise Magrete og Joakim. Det første finner sted etter at kramkarene Edevart og August har handlet fra seg i Polden og skulle ha vandret videre, men den ene uken gikk “etter den andre og de brøt ikke op. De hadde det godt, de var omgitt av venlighet og aktelse, på nye og fremmede steder måtte de være mere på vakt for å hævde sig. [...] Det eneste var at August begyndte å bli urolig av sig og ikke fandt dagene avvekslende nok” (s. 202). Vi ser at Edevart gjerne vil bli i Polden så lenge han blir respektert og sett opp til, mens landstrykeriet sitter dypere i August. Edevart fortviler over sin kamerat:

Men hvad nu med August? Han var jo igjen ledig og blev mere end nogensinde urolig av sig, endog grættent, sint, vanskelig å gjøre tillags. Hvad som feiler dig? spurte Edevart. [...]

Nei August måtte bare igjen ha omskifte, det var intet andet som stod ham i hodet. Han hadde vænnet sig til å slænge omkring, å gå fra det ene arbeide til det andet, nu hadde han

imot tyder det på at han ikke makter en følelsesladet avskjedsscene. Det er sterk kultur i Polden for å unnlate å vise følelser; det kommer jeg tilbake til i 3.3.3.

løpet linen ut i Polden for denne gang og gikk og åtes opp av sin gamle ustadighet. Du kunde ha hatt det så godt, sa Edevart, gått til Tromsø og kommet igjen, gått så videre sørover, ligget over der du vilde og handlet det du vilde! – Ja og reist opp igjen den samme ruten! sa August. – Hvorfor ikke? – Træffe de samme folk og holde den samme prat, banke seg på skaftestøvlerne med alenmålet og være springsk! – Du sa du likte det engang? – Nå, sa jeg det? Men nu vil jeg spørre fra. – Hvad vil du så? spurte Edevart. – August svarte med sine vante ord: Gruv ikke for mig! (s. 210-211)

Det er tydelig at Edevart på dette tidspunktet i alle fall ikke er noen fiks ferdig landstryker i betydningen like rotløs som August. Edevart har bygget krambod, og kameratens umettelige behov for forandring er vanskelig for ham å forstå. Selv trives han hjemme:

Edevart handlet i Polden. Han hadde bygget kramboden i røstet på sin barndsoms stue for å slippe med bare tre vegger, men derved ble jo det gamle hus dobbelt så langt og ruvet næsten som ordfører Karolus sitt palats. Edevart hadde ikke noe imot at folk fikk respekt for hans handelssted, han lot male hele bygningen hvit, således som prestegården var malet, og det ble nu så fornemt hjemme hos ham at han lot gårdsplassen sope ren for halm fra pakkasserne. Hans gamle far gikk og syndet seg litt sort ved å være hemmelig hovmodig over sin gjæve søn. Han sa stundom: Nu skulde mor din ha vært her!

[...] Det kunde ikke være anderledes, det var både dumt og ilde, men han gikk til lille Ragna som bodde i sin bestemors hytte, ja dit gikk han i mørke netter og blev der til langt utover. De visste det godt i grænden, men han trængte ingen undskyldning, han hadde middel, han var rik; måtte de ikke allesammen gå til Edevart og bli hjulpede med en vog mel og en mark kaffe! Og som nu med Ragna så var det jo en ren stas for hende å bli utvalgt fremfor både Beret og Josefine fra Kleiva. Således var det. (s. 211)

Edevart har steget til værds, han er stolt og tilsynelatende fornøyd.⁶² Poldværingene lar Edevart være overmann for en tid, i bytte får de mel og kaffe på kreditt og litt gratis sukker. Affæren med Ragna er interessant. Den er del av Edevarts moralske fall, men ikke del av bevegelsen mot rotløshet og tap av hjemmefølelse – heller tvert imot. Edevart var i sin tid svak på skolen; han ble tilbakevist ved konfirmasjonen, og Ragna, som han var forelsket i, lo av ham. Minnene om dette dukker stadig opp i teksten, og det er ikke tvil om at det fortsatt er et sårt tema for Edevart (se s. 12, 13, 118, 122, 166 og 196). Nå har imidlertid status- og maktbalansen snudd, og dermed får Edevart en oppreisning for tidligere nederlag som minner om Benonis seier idet han får sin utkårede, Rosa. Den åpenbare forskjellen er imidlertid at Benoni er hel og harmonisk, mens Edevart er splittet og til dels desillusjonert. Oppreisning for sine tidligere nederlag i hjembygden

⁶² Neste gang han er på Fosenlandet, skryter han av hvor gildt han har det i Polden sammenlignet med Doppen: “Ja det er vel ikke netop som jeg har det hjemme, sa Edevart og skrytte. Med hvitmalte huser og krambod” (s. 228).

er alt Benoni ønsker seg, og når han mener at han får det, kan han briske seg, føle seg komplett og være “som en admiral i hjertet” (*Benoni*, s. 293, se også Knutsen 2006:177). Det kan ikke Edevart. Hans hjerte har flere bud enn ett, og de er innbyrdes uforenelige. Han blir i Polden til han får brev fra Lovise Magrete, som vil møte ham på Doppen.

Edevart og Lovise Magrete har mange diskusjoner om landstrykerliv kontra å slå seg ned på ett sted, kanskje særlig i *August*, men også i *Landstrykere*. Edevart forsøker blant annet å overtale kjæresten til å bli i Polden:

[Edevart]: Men forresten så er det vel det samme nu, eller hvorledes? Du mener vel å være her [i Polden] og trenger ikke reisepenger?

Lovise Magrete svarte ikke.

Eller hvorledes gjentok han og så pludselig på hende. Og han fik en mine som om hendes taushet var svært tung å bære.

Jeg vet ikke, sa hun. Lat mig få tænke på det. Slår vi os ned her så kan det vel aldrig omgjøres, så blir vi her til vi dør.

End så? (s. 268)

Lovise Magrete har ikke noe i mot å være i Polden en tid, men å skulle være bofast på ett sted resten er utenkelig henne. Edevart forstår ikke det, akkurat som han ikke forstår hvorfor det er et problem for August å gå med kramhandel fram og tilbake langs den samme ruten og møte de samme menneskene om og om igjen. Heller ikke i Amerika planlegger Lovise Magrete å bli værende på ett sted, og heller ikke det kan Edevart begripe:

Men var det ikke så at børnene hadde sine faste plasser i New York, vilde hun så ikke være der de var?

En stund kanskje, jo naturligvis vilde hun hilse på børnene og bo i New York en tid. Forresten var børnene voksne nu og trængte ikke til hende, og hun hadde før bod to år i New York. Det var i begyndelsen.

Reiste hun så bort fra hjemmet sit der?

Javel. Flyttet til et andet sted, var det så rart?

Nei, svarte Edevart, en landstryker og likesindet han også. Men det hørde jo godt, mente han så, de kunde flytte omkring her i landet også, fra Polden til Doppen. (s. 269)

Edevart er “en landstryker og likesindet han også”, hevder fortelleren, men den beskrivelsen er så overdrevet at den framstår som mer enn halvt ironisk. Edevart skjønner at Lovise Magrete ikke vil bo fast på ett sted resten av livet, så han foreslår at de kan flytte vekselvis mellom hennes og hans eget hjemsted. Det gir mening for Edevart, men et slikt opplegg er fullstendig

meningsløst for Lovise Magrete og August.⁶³ Edevart har blitt “opstykket av sin omflakking”, hevder fortelleren (s. 245). Og Edevarts rotløshet er i bokstavelig forstand *oppstykket hjemmefølelse*. Mens August og Lovise Magrete stadig vil til nye steder, vil Edevart stadig tilbake dit han har vært før, til det han føler tilknytning til. Dette kommer jeg tilbake til i kapittel 3.3.3.

Når Edevart diskuterer med August og Lovise Magrete, er det han som er stedfast. Derimot er Edevart den rotløse sammenlignet med Joakim:

[Edevart]: Ja du har nu så meget å si på at jeg reiser omkring og driver med forskjellig, men er det så meget likere å ligge her og rote i Polden som du og han Ezra gjør?

Han Ezra – er du gal! ropte Joakim. Vet du at han Ezra blir eier av den største gård i Polden med tiden? Det vet du ikke, men det vet jeg.

Ja når han har slitt sig ut på den gården, når han ikke lenger kan krype og gå på sin egen mark.

Hvorledes – skulde han ikke arbeide?

Og når han også har slitt ut ho Hosea og gjort hende til slave for sine kjyr og sin jord, vedblev Edevart. Det er ondt å se hende.

Din tosk! mumlet Joakim. Ser du ikke at de er glade og fornøide de folk på nybygget?

Edevart fik en mindelse og sa: Det er bare fordi de ikke vet om noget bedre. (s. 296-297)

Ordene er ikke Edevarts egne:

[Lovise Magrete]: Så du ikke hvorledes Hosea, søster din, hadde det: hun var slave for sine jordteiger og sine to kjyr. Det grøsser i mig!

Hosea! ropte [Edevart]. Hun er da lykkelig med sit!

Jada. Hun er så lykkelig som Karel, hun vet ikke bedre. (s. 269)

Etter at Joakim har strøket rasende på dør, sier Pauline forskrekket av en beskyldning Edevart har kommet med i den vanlige kranglen om penger mellom storebrødrene⁶⁴: “Det mener du ikke!” Når Edevart svarer, har han nok minst like mye ordene som falt om Ezra og Hosea i tankene: “Edevart skjønnte vel at han var gåt for vidt, han svarte lavmælt: Neinei, når du sier det. Jeg vet snart ikke hvad jeg mener” (s. 298). Graden av ektefølthet i Edevarts forsvar for landstrykerlivet blir dermed trukket i betydelig tvil.

Selv ikke etter at Lovise Magrete har vendt tilbake fra Amerika, når han forsøker å leve

⁶³ Denne konflikten mellom ektefellene vedvarer så lenge de er sammen, jamfør f.eks. over 20 år senere: “Nei være der? utbryter Lovise Magrete. Du tror da vel ikke at jeg vil begrave mig på Doppen? [Edevart]: Du var nu derfra engang” (*August*, s. 58).

⁶⁴ Ingen av dem vil motta den andres penger.

ut idyllen på Doppen med henne, er Polden likegyldig for Edevart. Lovise Magrete er ikke fornøyd med Doppen og vil flytte bort, gjerne til en by i Norge. Det vil Edevart nødig være med på: “Nå, i en by? Edevart gav uttrykk for en tanke han hadde nu og da: End om du blev med mig nordover til mit hjem, kunde du tænke dig det?” (s. 244). Lovise Magrete vegrer seg, og Edevart lover at han skal bygge større hus i Polden, et løfte det viser seg at han slett ikke føler seg sikker på at han kan holde. Senere gjør Lovise Magrete det klart at hun vil at de skal reise til Amerika om to uker, og Edevart gjentar bønnen: “End om du fulgte mig hjem til mit og så dig om? spurte Edevart på prøve. Kanske du fik lyst til å være der” (s. 261). Han gjentar også lovnaden om å bygge og får til slutt Lovise Magrete med seg. Det er om å gjøre for Edevart å komme hjem til Polden, og det er om å gjøre for ham å ikke måtte reise til Amerika. Hver gang Lovise Magrete bringer Amerika på banen, steiler han. “Du vil ikke med over? [spurte hun.] Jeg? næsten ropte han. Det må jeg si var det siste jeg vilde tænke på, men” (s. 244). Svaret er et ekko av Edevarts reaksjon på krambodsvenn Lorensens spådom tidligere i romanen:

Vi stryker av landet, det er ikke mere med det. Vi har fåt uroen i os og vi gir efter for uroen, vi havner i Amerika allesammen, du selv kommer nok efter! sa [Lorensen] til Edevart. [...] Amerika? Ikke med hans gode vilje. Han hadde aldrig tænkt sig det, han vilde ikke tænke sig det. (s. 142)

Til Lovise Magrete avslutter Edevart likevel med et “men”, og markerer derved at han er mindre sikker enn før. Til slutt reiser han virkelig også etter henne til Amerika, men “med hans gode vilje” kan det ikke sies å være. To uker etter at de reiste til Polden, drar Lovise Magrete til Amerika, og hun får *ikke* Edevart med seg.⁶⁵ Det er verdt å merke seg at selv ikke etter at han arver 400 kroner av Papst, har Edevart planer om å reise etter Lovise Magrete. Han opprettholder det ambivalente forholdet til å være stedfast i Polden helt til det siste: “Javel, Edevart vilde for en tid siden ha takket Gud for disse penger og gjort en Amerika-reise for dem da han hadde et visst godt høve, nu tok han det roligere og hadde ikke i øieblikket noget å bruke dem til. Nei han aktet å slå sig til ro i Polden og leve og dø i Polden, hvad andet!” (s. 331). Ikke før han får nok et brev fra Lovise Magrete, blir han først “mere og mere indesluttet” (s. 333) før han endelig reiser på

⁶⁵ Det kan kanskje være et spørsmål om reisepenger. Lovise Magrete får låne penger til billett av Anders Våde, det er tvilsomt om det tilbudet gjelder Edevart. Vi får likevel inntrykk av at Edevart tar et valg når han blir igjen i Polden. Han ombestemmer seg flere ganger, og det er tydelig at han slites mellom motstridende krefter. Det er nærliggende å tro at det dreier seg om henholdsvis ønsket om å være hos Lovise Magrete og ønsket om å bli i Polden og Norge.

romanens neste (og siste) side.

Edevarts stedstap blir så destruktivt fordi det er ufullstendig. August savner ikke Polden, Lovise Magrete savner ikke Doppen. De har virkelig mistet tilknytningen til hjemstedet, derfor kan de lykkes som landstrykere. Joakim, Ezra, Pauline og Karel kan på sin side lykkes som stedfaste. Edevarts skjebne blir tragisk fordi han dras i begge retninger. Ifølge Atle Kittang er Edevart “plassert mellom to verder – mellom August og Joakim – i ein konflikt som til slutt skal kome til å øydelegge han” (Kittang 1988:334). Det kommer etter min mening nokså nært en riktig forståelse av Edevarts situasjon.⁶⁶ Men Edevart har ingen dragning mot Augusts livsfilosofi eller ekstremt fremtidsrettede tidsanskuelse. Hvis August representerer den andre polen Edevarts dras mot, er det fordi det i stor grad er August som har vist ham verden utenfor Polden. Det er det han har sett og opplevd der som har ødelagt hans evne til å være hjemme.

3.3.3 Å lengte tilbake

I grunden var det også dunkelt og tosket det han nu sa: Ja jeg var på sagbruk og jeg var på landet og i byerne, men jeg har ikke set noget utmerket pent før jeg kom hit igjen!
Hit til Polden? hvinte Lovise Magrete. Pent i Polden?
Det kjendes så, svarte han.
Lovise Magrete lo, hun var opspilet og vedblev å le endda efter at hun merket at Edevart var rørt og næsten likesom noget barnaktig. (*August*, s. 57)

Jeg har vist at Polden aldri blir likegyldig for Edevart. I dette kapitlet vil jeg vise hvordan Edevarts lengsel er regressiv. For August er fortiden et depot av kunnskap som gir makt og redskaper for å påvirke fremtiden eller inspirasjon til hans fantasi og fortellinger. For Edevart er fortiden noe langt mer dunkelt, som representerer en helt annen type makt og maktesløshet. Edevart lengter ikke bare til steder, men til fortiden de representerer for ham. Dette henger sammen med Edevarts forhold til det Mikhail Bakhtin har kalt idyllens kronotop. På dette punktet er jeg til dels enig med Linda Nesby. Hun har vist at det åpner for innsikt i teksten å betrakte Edevart i tilknytning til en bakhtinsk idyllkronotop.⁶⁷ Noen av spenningene i romanen

⁶⁶ Linda Nesby er ikke enig. Hun hevder at Edevart først og fremst trekkes mellom en pikaresk kronotop, representert ved August, og en idyllkronotop, representert ved Lovise Magrete (Nesby 2008:176). Jeg drøftet i 3.3.1 hvordan Simpson, Rottem og Nesby etter mitt syn legger for stor vekt på Lovise Magrete og Doppens betydning for Edevart. Hans familie i Polden (Joakim, Pauline, faren, Ezra og Hosea) er så vidt jeg kan se like troverdige representanter for idylliske tids- og stedsrelasjoner som Lovise Magrete.

⁶⁷ Aasta Marie Bjørkøy har også vært inne på dette (Bjørkøy 2005:245).

kan “tilskrives karakterenes forsøk på å leve ut en idyll”, hevder Nesby (Nesby 2008:206). Karakterene hun sikter til, er først og fremst Edevart og Lovise Magrete. Jeg har i 3.3.1 argumentert for at det kan trekkes i tvil hvorvidt Lovise Magrete virkelig forsøker å leve ut en idyll med Edevart, men jeg er i alle fall enig i at noen av de mest sentrale spenningene i romanen kan tilskrives *Edevarts* forsøk på å leve ut en idyll.

Jeg er også enig med Linda Nesby når hun slår fast at drømmen om Doppen er regressiv: “Det er lengselen tilbake til dette første møtet som preger Edevarts forhold til Lovise Magrete. Han ønsker å etablere en fremtid sammen med henne, men denne fremtiden virker som et ønske om å gjeninnføre tidligere hendelser” (Nesby 2008:212). Dette er mer eller mindre allment akseptert, og i det følgende vil jeg først og fremst fokusere på lengselen tilbake til Polden, som etter mitt syn kan være en like troverdig tapt idyll som Doppen.

En kort redegjørelse om hvordan Edevart passer inn i Bakhtins idé om tapt idylltilknytning, er på sin plass. Bakhtin beskriver hvordan idyllkronotopens enhet i sted gir grobunn for en spesiell tidsopplevelse: “This unity of place in the life of generations weakens and renders less distinct all the temporal boundaries between individual lives and between various phases of one and the same life” (Bakhtin 1981:225). Dette samsvarer med Martinus halskars og Joakims manifest om hva Edevart mister i løpet av romanen: Han kunne ha vært fast på ett sted, levd sine foreldres liv om igjen og fått barn som atter kunne gjenta det samme. Gjennom vennskapet med August, og til å begynne med til dels idealiseringen av August, bryter Edevart gradvis ut av denne sykliske rammen, og han finner aldri veien tilbake. Uten å gi inntrykk av å presentere en uttømmende liste, nevner Bakhtin på ulike steder i kronotop-essayet tre muligheter for idyllens helt etter at han har mistet sin opprinnelige tilknytning: “[1] [H]e either perishes or [2] is re-educated and becomes an egoistic predator⁶⁸” (Bakhtin 1981:235), “[...] or [3] he returns, like a prodigal son, to the bosom of his family” (Bakhtin 1981:231). Alle disse mulighetene er sentrale i Edevarts utvikling.⁶⁹ Han driver, delvis ufrivillig, i retning av å bli egoistisk, skruppelløs og “veltilpasset” innenfor *Landstrykeres* versjon av det moderne

⁶⁸ “Egoistic predator” er et begrep med tung verdiladning. Ordvalget har sammenheng med at Bakhtin oppgir kapitalismen som årsak til mer eller mindre all negativ utvikling. Det er det ikke lett å avgjøre hvordan en skal forholde seg til, ettersom det uansett var nødvendig å gi inntrykk av å være rettroende for å slippe gjennom den sovjetiske sensuren.

⁶⁹ Prosjekt hans på Doppen kan leses som utprøving av en fjerde mulighet: Å grunnlegge en ny idyll. Det fører imidlertid bare til at han fjerner seg ytterligere fra den enhetlige stedstilknytningen idyllen forutsetter.

samfunnet. Det er dette Rottem med flere beskriver som Edevarts moralske forfall.⁷⁰ Videre forsøker Edevart flere ganger å bli stedfast igjen, både i Polden og på Doppen, begge steder både med og uten Lovise Magrete. Dette er Edevarts hovedprosjekter og mest sentrale lengsler, men forsøkene mislykkes hver gang, og den fortapte sønn forblir fremmedgjort for godt. Til slutt, i *August*, realiserer han Bakhtins første mulighet og går til grunne. (En annen sak er at også Joakims og Martinus halskars idyll mer eller mindre bryter sammen til slutt. Det er ikke poenget her.⁷¹)

Øystein Rottem deler landstrykerne i *Landstrykere* i to kategorier: De fullt ut fordervede emigrantene, som stryker av til Amerika, og de hjemlige vagabondene, som ikke har sunket like lavt ennå og stort sett holder seg innenlands. Ifølge Rottem er den første kategoriens viktigste karakterer Lovise Magrete og Håkon Doppen, mens Edevart og August først og fremst er romanens representanter for den andre kategorien (Rottem 1978:26).⁷² Jeg er enig i at det finnes ulike kategorier landstrykere i romanen, men jeg tror det er riktigere å trekke linjen mellom på den ene siden de som stadig vil til nye steder og søker forandring for forandringens skyld, og på den andre siden Edevart, hvis stedstilhørighet stykkes opp og spres mellom flere spesifikke steder. August og Lovise Magrete er de fremste representantene for den første kategorien, mens Edevart er den eneste representanten for den andre. En tredje kategori kan kanskje være representert ved karakterer som Papst, veivspillerne, Mattea og Nils kramkar. De vandrer hvileløst mellom de samme stedene langs kysten og livnærer seg av landstrykeriet. Om de egentlig har lyst til å reise eller være i ro, er et spørsmål teksten aldri stiller. Vi hører heller aldri noe om hjemstedene de har forlatt; det blir leseren gjort nærmest demonstrativt oppmerksom på etter at Mattea har rømt fra forlovelsen med August og tatt gullringen med seg:

Hvor var hun ifra, vet du det? spurte August mørk.

⁷⁰ Edevart tar aldri steget helt ut. Som *Dagbladets* anmelder Helge Krog formulerte det, blir Edevarts moral til slutt "temmelig rommelig, men ikke verre enn folk flest, han er og blir en skikkelig fyr" (Krog 1927:72). Edevarts relasjon til Ragna er kanskje ikke typisk for "en skikkelig fyr", men det kan likevel ikke være tvil om at Edevart aldri får et fullstendig likegyldig forhold til moralske spørsmål.

⁷¹ Joakim forblir barnløs ettersom hans forlovede emigrerer til USA mellom *Landstrykere* og *August*, dermed bryter Joakim generasjonenes sykliske gjentakelser. Martinus halskar omkommer på lofotfiske før han har betalt gjelden på sin nye ku, og familien må ha hjelp fra Edevart. Dermed brytes forutsetningen/forventningen om at idyllen skal være selvforsynt. Ezras idyll i utmarken synes mer bærekraftig selv om den er ny, men den kan ikke på samme måte som Joakims og Martinus halskars levesett relateres direkte til Edevart.

⁷² Rottem skriver at Edevart "rett nok" har "vært en liten tur til Amerika, men det var temmelig ufrivillig, og det blir ikke gitt noen beskrivelse av oppholdet der" (Rottem 1978:26-27). Det stemmer ikke at Edevart har vært i Amerika i *Landstrykere*. I *August* har han vært der, temmelig ufrivillig, og det blir gitt beskrivelser fra oppholdet.

[Edevart]: Nei, vet jeg det! Vet du det ikke selv? (s. 32)

August og Edevart er to ytterpunkter blant landstrykerne i romanen.⁷³ Videre har også Lovise Magrete et element av spesifikk lengsel bak rastløsheten, idet det ved flere anledninger blir antydnet at hun leter etter Håkon. Hun er dermed nærmere Edevarts form for landstrykeri enn August er, selv om et forsøk på å forklare utferdstrangen hennes som motivert alene av søket etter Håkon, ikke vil kunne gå opp.⁷⁴

Edevart flytter seg ofte fra sted til sted i *Landstrykere*, men med få unntak går ferden alltid tilbake til steder der han har vært før. Reisene han foretar uten August går til Doppen, Knoffs handelssted, Lofoten, Polden, Trondheim og Bodø (og til slutt Amerika). Det vil si han reiser tilbake til Lovise Magrete på Doppen, han reiser til Knoffs handelssted for å være nær henne, han reiser til Lofoten for å kjøpe fisk, han reiser til Polden for å tørke fisk og fordi han savner hjemmet, han reiser til Trondheim for å selge fisk og for å møte August, og han reiser til slutt motvillig til Amerika for å være hos Lovise Magrete. Ingen av Edevarts reiser er motivert av utferdstrang. Det samme gjelder lengslene hans, som han ufrivillig avslører overfor Joakim i søvne: “[Joakim:] Jeg har nok hørt dig om nätterne, du vrider dig som en makk før du sovner, og når du endelig snorker så skriker du bedst som det er om fossen din og om August og om Florida i Amerika og om gården din. Således roer du dig om nätterne. Jeg vil ikke bytte med dig” (s. 297). Edevart skriker ikke om Florida fordi han lengter etter å emigrere og få det fetere eller oppleve noe nytt, men fordi han har grunn til å tro at det er der Lovise Magrete befinner seg. For

⁷³ For øvrig ville vi i utgangspunktet også komme til den konklusjonen hvis vi baserte oss, som Rottem, på hvilke steder karakterene har reist til heller enn, som jeg gjør her, hvorfor de har reist. Ettersom August ikke er til å stole på, er det ikke godt å si hvor bereist han egentlig er, men det er i alle fall nokså sikkert at han har vært både i Afrika og et eller annet sted der han har lært engelsk. Edevart på sin side, yter betydelig motstand mot å forlate Norge. Linda Nesby illustrerer dette poenget idet hun bruker de samme kriteriene som Rottem og kommer til motsatt konklusjon: “August og Edevart er representanter for to ulike typer landstrykere. August forlater landet til fordel for eksotiske og fjerne reisemeål. Edevart derimot foretar sin reisevirksomhet innad i Norge” (Nesby 2008:205). Rottens løsning på dette problemet er å peke på at August stort sett holder seg i Norge i *Landstrykere*; de fleste utenlandsreisene hans blir foretatt enten før eller etter romans handling.

⁷⁴ I artikkelen “*Landstrykere* og pikaresken” antyder Linda Nesby en slik forklaring. Hun hevder at Lovise Magretes vandring er “en jakt etter noe som stadig glipper, nemlig Håkon og det familielivet hun drømmer om å realisere sammen med ham. Slik reflekterer Lovise Magrete det samme aspekt ved vandringen som også Edevart gjør, nemlig jakten på noe fortidig og flyktig” (Nesby 2008b:155). Lovise Magrete foretar imidlertid en rekke bevegelser som ikke lar seg forklare så enkelt, som for eksempel hver reise tilbake fra Amerika og reisen med Edevart til Polden. Ønsket hennes om å flytte til en by i Norge er heller ikke forenelig med søket/jakten etter Håkon, men viser at hun er rotløs og rastløs på et mer generelt nivå. Tapet av Håkon kan selvsagt likevel godt kan være *årsaken* til at landstrykeriet har slått rot i henne. Øystein Rottem representerer det motsatte ytterpunkt fra Nesby, idet han hevder at “Lovise Margretes [sic] oppstykkede følelsesliv må først og fremst forstås på bakgrunn av den nye tids innflytelse, ikke på bakgrunn av den opprinnelige konflikten som oppsto i det øyeblikk hun ble splittet i sin kjærlighet mellom Edevart og Håkon” (Rottem 1978:74).

øvrig lengter han både tilbake til reisene med August og til kjærlighetsidyllen på Doppen. Edevart har mistet enheten i sted, og dermed har han mistet idyllkronotopens sykliske tidsopplevelse. Tiden beveger ham stadig lenger bort både fra familien i Polden og den første opplevelsen med Lovise Magrete på Doppen, og han lengter tilbake til en fortid som befinner seg på flere steder. Når Edevart kommer hjem fra Amerika i *August*, får vi vite at han hele tiden savnet Polden. Hvis Edevart aldri hadde reist fra hjembygden, ville kanskje enheten i sted ha sørget for å viske ut grensene mellom fortid og nåtid. I stedet er Edevart fanget mellom regressive lengsler som både er umulige i seg selv og innbyrdes uforenelige.

Den eneste gangen Edevart reiser helt frivillig til et nytt sted i *Landstrykere*, er når han får en tilsynelatende tilfeldig innskytelse og følger Mattea i land i Bodø (s. 175). Også der har han imidlertid vært innom før, selv om forrige besøk var meget kort både i tid (neppe mer enn et par timer) og i teksten (fem linjer). Etter at han ga Lovise Magrete og barna gavene han hadde tiltenkt moren og småsøstrene, kjøpte han nye gaver i Bodø; “kjoleskjørt og vampe til morn, sko og forskjellige småting til de andre, det glædet hans eget hjerte å veie sakerne i hånden og forestille sig hvorledes de vilde bli mottatt, søstrene vilde komme med sine små hender og takke” (s. 108). Det kan ikke utelukkes at dette er den underliggende årsaken til innfallet om å gå i land med Mattea. Bodø representerer den siste gleden av denne typen Edevart opplever før han kommer hjem og for alvor blir desillusjonert for første gang, idet han finner moren død og søstrene mindre takknemlige for gavene sine enn han hadde ventet.⁷⁵ Imidlertid er det i Bodø Edevart for første gang begynner med omreisende kramhandel, og dermed tar han kanskje for en gangs skyld en avgjørelse i ekte August-ånd. Før han kommer frem til det første sted med kramsekken, blir han minnet om fortiden han er i ferd med å forlate:

Ved en liten bæk stanset han og så på den arbeidende puls under isskorpen og han hørte dens sørgmodige klunk, senere på dagen la han merke til at det alt begynte å sprække ut gåsunger på et vidjekjær som stod i sneen – det forstod han, det var kjendte ting fra hans barndom og talte til hans hjerte. Mere fordærvet var han ikke. (s. 176)

Som i alle naturnære, syklisk orienterte samfunn har våren en spesiell betydning i Polden – ja, kanskje enda mer enn i de fleste slike samfunn, for om våren kommer mennene hjem fra Lofoten og bringer bygden ut av vinterdvalen med penger, dans og sang. Vårtegnene blir likevel et bilde

⁷⁵ Atle Kittang har for øvrig lest å gå i land i Bodø som “ei slags *heimkome*” ettersom Edevart derved unnlater å reise til Amerika slik han hadde vurdert å gjøre (Kittang 1988:316, Kittangs utheving).

på at Edevart er i endring. Som sagt er avgjørelsen om å begynne med kramhandel et enslig eksempel i romanen på at Edevart frivillig stykker seg selv opp. Dette avsnittet kan for øvrig leses som forvarsel om den mer bevisste betydningen naturen skal få for Edevart i *August*, som jeg diskuterte i forrige kapittel.

Sterk motvilje mot å vise følelser er en sentral del av kulturen i Polden.⁷⁶ “De undså sig for hverandre disse søsken, det var en skam å vise følelse og rørt ansikt, de vilde heller gå i jorden”, heter det for eksempel om Edevart og Pauline (s. 215). Den samme dynamikken er andre steder tydelig i Edevarts forhold til Joakim (se f.eks. s 169) og Hosea/Ezra (se f.eks. s 286). Også Karolus og Ane Maria etterlever normen første gang de møtes igjen etter at hun har vært borte gjennom det meste av romanen (s. 332-33), men den kommer oftest til uttrykk i forhold til Edevarts familie. Når Edevart og August kommer til Polden som vandrende kramboder, må August gå inn først:

Når vi kommer hjem så skal du gå først ind i stuen, sa Edevart.

August: Hvorfor det?

Edevart svarte undselig: Jeg greier det ikke! (s. 192)

Inne i stuen forklarer fortelleren skikken:

Det var ikke skik og bruk å gå en fremmed imøte på trappen, heller ikke å vise der minste tegn på glæde eller ønske velkommen, det blev holdt for skaperi og naraktighet. Hvor let kunde ikke slikt noget slå over i rørelse og ydmyghet, ja i tårer i øinene – det skammeligste av alt! Edevart hadde vel gruset litt for at følelsen skulde løpe av med den gamle far og drage ham selv med sig, – det gik over al von godt da så mange fremmede var tilstede og kunde avlede spændingen. Han sa over til søstrene uten å gjøre sig til nar: Hvor store dokker er blit, jeg vil næsten ikke kjende dokker igjen! Herover blev de røde i kinderne begge to og gav sig til å sysle med ovnen og kaffekjedlen. (s. 193)

Unge Hosea og Pauline forsøker å skjule effekten av storebrors skryt, og vi forstår at de er i ferd med å ta opp i seg familienormen. Det kan ha betydning. Når Edevart kommer hjem en annen gang og kjoletøyet han har med seg ikke straks får småsøstrene til å beve om munnen og takke i hånden, tolker han det som det fremste tegnet på Poldens fordervelse. Han føler ikke at han møter “den gamle trohjertethet, hjemligheten var blit borte, uskyldigheten sjeldnere, det var blit en anden tankegang” (s. 117). Edevart knytter mangelen på overbevisende tegn på takknemlighet

⁷⁶ Noen få følelser er unntatt fra denne normen, kanskje først og fremst stolthet og sinne. Mest av alt er *rørelse* problematisk.

til Poldens midlertidige rikdom etter Joakims sildesteng, og det er nok også riktig at dette i alle fall delvis er årsaken til forandringen han opplever. Men kanskje skyldes den også at søstrene har blitt eldre og bedre i stand til å unnse seg for å “vise følelse og rørt ansikt”, slik familienormen krever.⁷⁷ Hvis tårer i øynene er det skammeligste av alt, er å beve om munnen muligens ikke mye bedre. I den grad dette er årsaken til søstrenes forandring, er Edevart selv skyld i misforståelsen som oppstår. Han har ikke tatt del i søstrenes modningsprosess – tiden har gått, Edevart har ikke vært hjemme. Kanskje aner han dette, og kanskje er det grunnen til at han tar forandringen så tungt. Litt trøst finner Edevart i at faren fortsatt er som før, han “kom med hånden da han fik sine to daler, han var gammeldags og ufordærvet, sa ikke noget, men tidde overvældet, han kom med hånden” (ibid.).

Allen Simpson har vist hvordan kjedsomhet og lengsel etter brudd i monotonien er en viktig drivkraft bak Polden-menneskenes handlinger. Dermed kan vi finne et slags åndsslektskap mellom de stedfaste poldværingene og August, idet de verdsetter forandring for forandringens skyld. Hverken Edevart eller noen andre i hans familie deler denne innstillingen;⁷⁸ det ser hverken Simpson eller Øystein Rottem. Sistnevnte slutter seg til Simpsons synspunkter idet han skriver:

Denne innstillingen deler [Edevart] med sine sambygdinger. De lar seg forføre av alt som bringer dem ut av den tilstanden de befinner seg i. [...] Og her synes ikke den allvitende fortelleren bare å legge skylden på ‘den nye tid’. Simpson har rett i at Hamsun ‘allmenngjør’ denne drift.

Det finnes en drift i menneskene som leder dem på villspor: en drift mot forandring og en fascinasjon for det nye og det fremmede, for det som er annerledes, for det overskridende spillet, for illusjonene, for alt det som taler til en fantasi som for Poldenbefolkningens vedkommende er sulteforet. Det er da også denne driften August vet å spille på. For Edevarts vedkommende fører den imidlertid lukt i undergangen. (Rottem 2002:209)

Å skjære Edevart over samme kam som resten av Polden i denne sammenhengen, dekker etter min mening over noen interessante forskjeller. For det første er det tvilsomt om Edevart virkelig lar seg forføre av alt som bringer ham ut av tilstanden han befinner seg i. For det andre fortjener

⁷⁷ En annen sak er at det kanskje er urimelig å vente at de skal la seg oppsluke fullstendig av kjoletøy, ettersom moren deres på dette tidspunktet har vært død i to dager.

⁷⁸ Svigerbror Ezra og August snakker forbi hverandre når det kommer til verdien av nyvinninger: “Nei det skal Vårherre vite utbryter August. Tiden og de nye moter og fremskridtet det har ingenting å gjøre med dig. Du vil kanskje ikke engang kjøpe av sildmelet vårt som vi skal fabrikere? / Jo det kan godt hende, svarer Ezra. Hvis det blir bedre og billigere end å fodre med silden som den er” (August, s. 93).

Edevarts fascinasjon for illusjoner individuell behandling. Det kommer jeg tilbake til etter at jeg har behandlet kjedsomhetsproblematikken.

Nils Magne Knutsen har utfordret ideen om at Polden er kjedelig for Edevart: “For andre kan bygda være fattig og kjedelig og grå og alminnelig og stillestående, men for Edevart er det hjemme, her ligger hans hjerte begravet” (Knutsen 2006:181). Jeg tror denne innsigelsen har mye for seg. For Ane Maria, Ragna, Teodor, konene på bergene og, ifølge fortelleren, den jevne poldværing, er begivenhetsfattigdommen i Polden vanskelig å leve med. Det er ikke dermed sagt at det er slik for Edevart. Én eneste gang i *Landstrykere* får vi inntrykk av at han rammes av noe som ligner kjedsomhet i Polden, men det avsløres samtidig at et brev fra Lovise Magrete er den egentlige årsaken til at han er rastløs:

Men dager og timer blev til uker og måneder, det var en stille og stuslig tid, mandfolkene i Lofoten, ingen handel å tale om, bare søvn og mat, grænden livløs, menneskene var oldinger, kvindfolk og børn. [...] Han fik ingen flere brever fra Amerika og blev arg og utpint av å vente, fra August hørte han heller intet, han var så forlatt at han gjerne kunde dø og ingen få vite om det. Han gjorde en tur til Lofoten bare for å seile væk en uke eller så [...] (s. 220)

Vi leser egentlig aldri at Edevarts kjeder seg, hverken i Polden eller andre steder. Han er rastløs både i Polden, på Doppen og på Knoffs handelssted, men rastløsheten forårsakes alltid av spesifikke savn, det dreier seg ikke om poldværingenes lengsel etter *hva som helst* som kan bryte hverdagens monotoni. Dette har sammenheng med Edevarts idyllkronotopiske tilknytning. Å kjede seg er ikke en tidsrelasjon som framstår som mulig innenfor idyllens tilnærming til virkeligheten.

En alternativ forklaring på hvorfor Edevart ikke kjeder seg i Polden, kunne ha vært at han aldri er fast bosatt i bygden som fullvoksen. Såvidt vi vet, er det voksne poldværing som har problemer med den begivenhetsløse tidsopplevelsen Polden tilbyr; det finnes få holdepunkter i *Landstrykere* for å avgjøre hvordan barn eller “halvvoksinger” har det. I *August* ser imidlertid Edevart, Joakim og Pauline ved en anledning tilbake på barndomsdagene. Begivenhetsløsheten framstår da som en positiv kraft fordi de få begivenhetene som likevel inntraff fikk så mye større verdi. Når en ku hadde kalvet var det “akkurat som det blev helg. Vi var gladere da end nu vi har otte kjer og hest. Jo så kom ho mor ind og sa det. Og så blev det råmelk og kjelost og godt med melk til os allesammen. Men nu er det akkurat som det ikke er noget større at en ku kalver”

(August, s. 194).⁷⁹ Joakim, Pauline, Ezra og Hosea blir imidlertid værende i Polden hele livet. I den grad hele Edevarts familie mangler poldværingens lengsel etter forandring, kan ikke forklaringen være at *Edevart* aldri har vært fast bosatt i Polden som voksen. En mulighet er derimot at hele Edevarts familie (i alle fall Edevart, Joakim, Ezra og Hosea), er underlagt idyllens tidsrelasjoner.

Det er ikke tvil om at både Edevart og hans sambygdingene tiltrekkes av illusjoner, men Edevarts dragning stikker dypere og får langt mer alvorlige konsekvenser. For de andre poldværingene er veivspillernes opptrinn i prologen kjærkomment. De gjennomskuer ikke illusjonen, men holder den likevel på avstand og lar den tjene som avveksling og underholdning. Edevart kaster seg derimot helhjertet inn i forestillingsverdenens farer, og vi får ingen antydning om at han har noen positiv opplevelse knyttet til episoden som avveksling. Når armeneren slår ut veivspillet og åpenbarer både Napoleon og den morsomme lille tiggergutten, blir det etter hvert lystig stemning: “Da lo alle” (s. 9). Men Edevart glemmer ikke ungareren og er slett ikke lystig: “Hvorfor er Dokker sammen med ham? spurte Edevart mørk” (ibid). Og mens de andre beskjefter seg med å underholde armeneren, står Edevart “inderst i en krok og [gjør] op noget med sig selv” (s. 10). Dette alvoret har sammenheng med Edevarts rene tragiske karakter, uten innslag av komikk (Wærp 2003:151). En karakter som er underlagt idyllens rammer for virkelighetsoppfatning, må dessuten enten være uinteressert i en gitt illusjon (som Ezra, Joakim og Pauline) eller la seg oppsluke fullstendig (som Edevart).

Et annet eksempel på at Edevarts forhold til illusjoner er spesielt, finnes i forholdet til Augusts historier. De andre poldværingene setter pris på fortellingene som næring for en sulteforet fantasi, men de tar det ikke særlig alvorlig. Stort sett forstår de at det August tilbyr er fascinerende fiksjon. Når August overrasker og spiller på trekkspill, blir de usikre og tenker at “Gud vet om det nu ikke også var sandt alt det han fortalte fra sit liv, rub og stub, alle utroligheter som de hittil hadde holdt for ren løgn?” (s. 36), men først og fremst ser de på historiene som underholdning. Edevart befinner seg på et annet nivå i den sammenheng. Når August trekker fram et ess fra ermet, blir ikke Edevart usikker, men betrygget: “Også dette hadde August fortiet hele tiden at han hadde otte kister i Bakindien. Det var endog første gang Edevart hadde set nøklerne. Han gav sig over” (s. 34). Dette forholdet til Augusts historier mister han

⁷⁹ Denne psykologiske mekanismen har sin pendant i Poldens tilstand hver gang pengene fra et sildesteng er brukt opp.

riktig nok etter hvert, og selv om han gjennom både *Landstrykere* og *August* forsvarer August hvis noen beskylder han for løgn, reduseres inderligheten i dette forsvaret stadig mer, til alt som igjen er vane og lojalitet. Like fullt avslører den opprinnelige reaksjonen på Augusts historier sterk tilbøyelighet til å akseptere skinn som virkelighet. Også Linda Nesby har knyttet Edevarts dragning mot illusjoner til hans tilbøyelighet til både å tro Augusts historier og å tiltrekkes av idyllen på Doppen (Nesby 2008:217). Forskjellene mellom Edevart og de andre poldværingene virker kanskje som små nyanser, men dette må ses i sammenheng med det tragiske utfallet dragningen mot illusjoner får for Edevart, og det faktum at de andre poldværingene ikke opplever nevneverdige negative konsekvenser av sitt illusjonssvermeri. Det siste har også Øystein Rottem pekt på (Rottem 2002:209).

Øystein Rottem har gitt en interessant parafrase av det han oppfatter som Atle Kittangs generelle forståelse av den grunnleggende eksistensfilosofiske pessimismen i Hamsuns forfatterskap:

Denne pessimisme springer ut av en moderne syndefallsbevissthet hvis grunnforestilling består i at det moderne mennesket er ugjenkallelig drevet ut av en uskyldstilstandens paradisi, og at alle forsøk på å gjenopprette en slik paradistilværelse (for eksempel gjennom innføringen av regressive (sosiale) utopier) er dømt til å mislykkes. Men samtidig forutsettes det at mennesket ikke kan gi slipp på lengselen etter det som er gått tapt samme hvor bevisst det er om at tapet er uopprettelig. Mennesket *vil* tilbake, selv om det vet at alle veier er sperret. (Rottem 2002:207 jf. Kittang 1984)

Rottem er enig i at dette perspektivet er viktig i flere av Hamsuns romaner, særlig fra det sene forfatterskapet, men han hevder at det har begrenset verdi for forståelse av *Landstrykere*. Det kan finnes i fortellerens og talerørens utviklingspessimistiske samfunnskritikk og i en grunnleggende eksistensiell erfaring av at alt er underlagt og bygger på en illusjon, men “menneskeskildringen er preget av en overbærenhet og en innforstått sympati [...] som gir en helt annen type leseropplevelse enn den vi forbinder med bøker som er preget av en tragisk bevissthet og en eksistensfilosofisk pessimisme” (ibid.).⁸⁰ Det er vanskelig å se hvorfor eksistensfilosofisk pessimisme og karakterskildring preget av sympati ikke skal kunne eksistere samtidig i teksten. Edevart blir representant nettopp for den typen regressiv og umulig lengsel Rottem beskriver, selv om han i aller høyeste grad skildres med overbærenhet og sympati.

⁸⁰ Rottem har tidligere motsatt seg Allen Simpsons påstand om at Hamsun i *Landstrykere* utforsker sitt “tragiske syn på den menneskelige lodd” (Rottem 1978:25 jf. Simpson 1973:57).

Helge Krog fant i sin anmeldelse for *Dagbladet* reaksjonær propaganda i *Landstrykere* og mente at Hamsun kanskje overser “at denne propaganda er ganske ørkesløs. Vi slår alltid døren i bak oss, og den har smekklås. Det er ingen vei tilbake, uten degenerasjonens” (Krog 1927:69). Edevarts livsutvikling beviser nettopp at Hamsun *ikke* overser at degenerasjon er den eneste veien tilbake i tid.

4 Avslutning

Jeg nevnte i innledningen at mitt og Allen Simpsons prosjekt har en del til felles, både i forhold til problemstilling og metode. Derfor har det vært naturlig å bruke mye plass på å gå i dialog med Simpson. Hans refleksjoner har ofte vært direkte relevante for problemene jeg har drøftet, og for å vise at min lesning tilfører noe nytt, har det vært nødvendig å gjøre det klart hvordan jeg tidvis korrigerer og tidvis videreutvikler hans analyse. Jeg nevnte også i innledningen at mitt og Simpsons perspektiv og utgangspunkt ikke er identisk. Det hadde heller ikke vært mulig, for vi arbeider på hver vår side av et paradigmeskifte i Hamsun-forskningen. Atle Kittang lanserte i 1984 sin Hamsun-bok *Luft, vind, ingenting*, med et blikk for ironiske strukturer og eksistensielle tema som det meste av senere forskning har vært inspirert av, og som all senere forskning har måttet forholde seg til. På 2000-tallet har andre, særlig Atle Skaftun, videreutviklet et lignende perspektiv innenfor rammene av Mikhail Bakhtins begrepsapparat.

En felles basis for flere av mine funn, har vært å betrakte alle karakterene i romanen, inkludert de kvinnelige, som selvstendige subjekt med egne ønsker og mål. Det innebærer ikke noe nytt i og for seg. At kvinner skal betraktes som subjekt og ikke objekt, selv i verk som på overflaten først og fremst handler om menn, er selve grunntanken i feministisk litteraturkritikk. Jeg er ikke den første som gjør dette i forhold til hverken Hamsuns forfatterskap generelt eller *Landstrykere* spesielt. Et slikt fokus følges imidlertid ofte enten av et ønske om å avsløre at forfatteren er misogyn og at teksten er gjennomsyret av patriarkalske strukturer, eller av en lesning på parti med de kvinnelige karakterene. Mitt prosjekt har ikke vært feministisk orientert, og jeg har hverken forsøkt å avsløre *Landstrykeres* reaksjonære eller fiendtlige kvinnesyn, eller å oppvurdere kvinneskikkelsene i romanen. Det som likevel har kommet fram i begge retninger, er et biprodukt av fokuset på Poldens funksjon i romanen. Ettersom min hovedvekt har vært på stedets betydning for August og Edevart, har det ikke vært relevant å trekke inn feministisk teori. Noen av funnene tyder imidlertid på at en grundig feministisk analyse av *Landstrykere* kan være fruktbar – hvis den tar hensyn til advarselen fra Atle Kittang som jeg har gjengitt tidligere, og viser “tolmod og vidsyn nok til å sjå dei motseiingsfulle samanhengane som dei misogyne fantasiane er vovne inn i” (Kittang 1988:323).

I denne oppgaven har jeg vist at det er mulig å stille spørsmål ved noen gjengse oppfatninger om *Landstrykere* og Polden i Hamsun-forskningen.

De fleste kritikere mener at opplevelsen på Doppen er den skjellsettende begivenheten i Edevarts liv, som setter i gang og driver bevegelsen eller fallet han gjennomgår i løpet av romanen. Jeg har argumentert for at Edevarts utvikling og undergang i minst like stor grad er bestemt av forholdet til Polden og August som av forholdet til Doppen og Lovise Magrete. Han glemmer aldri Lovise Magrete, men han glemmer heller ikke Polden. Selv om han mister den første ukompliserte tilknytningen til både barndomsbygden og kjærlighetsidyllen, blir han aldri landstryker i samme forstand som August. Edevarts reiser er motivert av spesifikke lengsler, ikke av iboende rastløshet og utferdstrang. Jeg har videre argumentert for at Polden representerer en like troverdig tapt idyll som Doppen. Mens utdrivelsen fra Doppen først og fremst er tapet av en illusjon, uavhengig av om den er uttenkt av Lovise Magrete eller ikke, har Edevart virkelig hatt og mistet den idylliske tilknytningen til hjembygden som Joakim, Ezra og Martinus halskar er bærere av.

Dessuten har jeg vist hvordan analyser som forutsetter betydelig homogenitet i Polden-samfunnet, står i fare for å gå glipp av viktige nyanser og motsetninger i teksten. Det gjelder Allen Simpsons enkle holdning til konstruksjonen "Poldens bevissthet", men også Linda Nesbys forsøk på å beskrive én kronotop som kan underordne seg så ulike karakterer som Joakim, Teodor og Ane Maria. Joakim passer for eksempel dårlig i en pikaresk småbykronotop; derfor blir hans viktige rolle, både for Edevart og i romanen som helhet, i stor grad oversett av Nesby. Det er for enkelte romankarakterer i enkelte sammenhenger at Polden-samfunnet framstår som et kollektiv, og ikke på generelt grunnlag uavhengig av situasjonen som skildres. For eksempel framstår kanskje alle poldværingene som én enhet *for August*, og dermed til en viss grad for leseren av romanen, når Polden er publikum for Augusts historier. I andre sammenhenger har samfunnet, og ulike grupper og individer innenfor samfunnet, andre betydninger for andre karakterer. Hver enkelt slik situasjon må forstås og analyseres på grunnlag av sine spesifikke særtrekk.

Videre har jeg problematisert forståelsen hos flere kritikere av både Polden og Poldens utmark som patriarkalsk definerte handlingsrom, og jeg har vist at fortellingen om Polden til en viss grad er dominert av kvinnelige karakterer.

Litteraturliste

- Andersen, Britt 2002. "Kjønn og nasjonsbygging i Knut Hamsuns *Markens Grøde*" i Jon Haarberg og Anne Birgitte Rønning (red.): *Kjærlighetens institusjoner, Festskrift til Irene Iversen*. Unipax, Oslo.
- Bakhtin, Mikhail 1981. "Forms of Time and the Chronotope in the Novel [1938]" og "Discourse in the Novel [1935]" i *The Dialogic Imagination*. Oversatt av Michael Holquist og Caryl Emerson. University of Texas Press.
- Bjørkøy, Aasta Marie Bjorvand 2005. "*Landstrykere og August*" i Ståle Dingstad (red.): *Den litterære Hamsun*. Fagbokforlaget, Bergen.
- Brumo, John 2001. *Modernitet og historisitet i norske 1930-tallsromaner*. Dr. art. avhandling, Det historisk-filosofiske fakultet, Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Trondheim.
- Brøgger, Fredrik Chr. 2008. "Menneskets naturliggjøring og naturens menneskelig-gjøring: Hamsuns mytopoetiske univers i *Markens grøde*" i Linda H. Nesby og Henning H. Wærp (red.): *Hamsun i Tromsø IV*. Hamsun-Selskapet, Hamarøy.
- Dingstad, Ståle 2003. "*Landstrykere: Et lite stykke Norge*" i *Hamsuns strategier: Realisme, humor og kynisme*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Hamsun, Knut 1976. *Knut Hamsun samlede verker 10*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Hamsun, Knut 1976. *Knut Hamsun samlede verker 1-15*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Hamsun, Knut 1994. *Fra det ubevidste sjæleliv: Artikler om litteratur [1890]*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Hamsun, Knut 1998. *Landstrykere [1927]*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
Denne utgaven er brukt til ordttelling og andre kvantitative undersøkelser. Tilgjengelig på Nasjonalbibliotekets nettsider:
http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2008082001004 (Hentet 26.06.2010)
- Hamsun, Knut 2004. *Den Gaadefulde: En Kjærlighedshistorie fra Nordland [1877]*. Hamsun-Selskapet, Hamarøy.
- Jenssen, Ane Rørtveit 2004. "Ane Maria – Kåt morderske eller staut kvinnfolk?" i Even Arntzen (red.): *Hamsuns kvinner: 8 foredrag fra Hamsun-dagene på Hamarøy 2004*. Hamsun-Selskapet, Hamarøy.
- Kittang, Atle 1984. *Luft, vind, ingenting. Hamsuns desillusjonsromaner frå Sult til Ringen sluttet*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.

- Kittang, Atle 1988. "Form og begjær i romanen. Om Marthe Robert, Peter Brooks og Knut Hamsuns *Landstrykere*" i *Møtestader. Utvalde artiklar om litteratur og litteraturteori*. Det norske samlaget, Oslo.
- Kittang, Atle 1997. "Hamsun og småbyen" i Nils M. Knutsen (red.): *De røde jærn: 7 foredrag fra Hamsun-dagene på Hamarøy 1996*. Hamsun-Selskapet, Hamarøy.
- Kittang, Atle 2009. "Andre opposisjon ved Linda Nesbys ph.d.-disputas, Tromsø 17.06.2009" i *Nordlit nr. 25 2009: Hamsun-nummer*. Tilgjengelig på UiTs internettsider: <http://www.ub.uit.no/baser/septentrio/index.php/nordlit/article/viewFile/830/795> (Hentet 10.11.2010)
- Knutsen, Nils M. 1975. *Makt – avmakt. En studie av Hamsuns Benoni og Rosa*. Aschehoug, Oslo.
- Knutsen, Nils M. 2006. "Veien hjem til Polden" i Even Arntzen og Henning H. Wærp (red.): *Tid og rom i Hamsuns prosa (II)*. Hamsun-Selskapet, Hamarøy.
- Kolloen, Ingar Sletten 2003. *Hamsun: Sværmeren*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Krog, Helge 1927, 1. oktober. Anmeldelse av *Landstrykere* for *Dagbladet*. Her sitert fra Nils Magne Knutsen (red.): *Om Landstrykere. Et foredrag fra 1988 og ti anmeldelser fra 1927*. Hamsun-Selskapet 1989, Hamarøy.
- Mortensen, Ellen 2010. "Augusts dragning mot stupet: Naturen som tragisk kraft i Hamsuns August-trilogi" i Even Arntzen (red.): *Uro. Knut Hamsun og det rastløse menneske: 9 foredrag fra Hamsun-dagene på Hamarøy 2009*. Hamsun-Selskapet, Hamarøy.
- Morson, Gary Saul 1994. *Narrative and Freedom. The Shadows of Time*. Yale University Press, New Haven og London.
- Lødemel, Andreas 2010. "Ikke-reaksjonær understrøm: Anton Coldevin i *Segelfoss by*" i Nils M. Knutsen og Even Arntzen (red.): *Hamsun, kjønn og media. 13 foredrag fra Hamsun-dagene 2010*. Hamsun-Selskapet, Hamarøy. (Under trykking.)
- Nesby, Linda 2008. *En analyse av Knut Hamsuns romaner Pan, Markens Grøde og Landstrykere med utgangspunkt i kronotopbegrepet*. Universitetet i Tromsø.
- Nesby, Linda 2008b. "Landstrykere og pikaresken" i Linda H. Nesby og Henning H. Wærp (red.): *Hamsun i Tromsø IV*. Hamsun-Selskapet, Hamarøy.
- Rottem, Øystein 1978. *Knut Hamsuns Landstrykere. En ideologikritisk analyse*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Rottem, Øystein 2002. "'Havets grøde' og 'Norges jord': Den ambivalente fortellerholdningen i

- Landstryker-trilogien*” i *Hamsun og fantasiens triumf*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Simpson, Allen 1973. *Knut Hamsuns Landstrykere* [1968]. Oversatt av Jan Fr. Marstrander. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Skaftun, Atle 2003. *Knut Hamsuns dialogiske realisme. En studie av Børn av tiden, “Nabobyen” og På gjengrodde stier med særlig fokus på autorposisjon, plot og personer*. Unipub forlag, Oslo.
- Skaftun, Atle 2005. ”Segelfoss-bøkene og *Markens Grøde*” i Ståle Dingstad (red.): *Den litterære Hamsun*. Fagbokforlaget, Bergen.
- Skaftun, Atle 2006. “‘Shadows of time’. Tidsrepresentasjon og dialogisk åpenhet i Hamsuns prosa” i Even Arntzen og Henning H. Wærp (red.): *Tid og rom i Hamsuns prosa (II)*. Hamsun-Selskapet, Hamarøy.
- Tiemroth, Jørgen E. 1974. *Illusionens vej: Om Knut Hamsuns forfatterskab*. Gyldendal, København.
- Wærp, Henning Howlid 2003. “‘Aspene i utmarken’. Om stedstap i Knut Hamsuns *Landstrykere* (1927) og *August* (1930)” i Even Arntzen og Henning H. Wærp (red.): *Hamsun i Tromsø III. Rapport fra den 3. internasjonale Hamsun-konferanse, 2003*. «*Tid og rom i Hamsuns Prosa*». Hamsun-Selskapet, Hamarøy.
- Wærp, Henning Howlid 2010. “Isak Sellanrå, igjen dagens mann? *Markens grøde* lest i et økokritisk perspektiv” i Jørgen Magnus Sejersted og Erik Vassenden (red.): *Norsk litterær årbok 2010*. Den Norske Samlaget, Oslo.
- Žagar, Monika 1999. “‘Nu var hun fanget’ Kvinner, barn og fruktbarhet i *Markens Grøde*” i E. Arntzen m. fl. (red.): *Hamsun i Tromsø II*. Hamsun-Selskapet, Hamarøy.

Appendiks

Jeg har talt alle ordene handlingen innenfor hver enkelt setting i *Landstrykere* består av. Det har vært mulig fordi boken har vært tilgjengelig for meg digitalt på Nasjonalbibliotekets internettsider.

En slik undersøkelse forutsetter noen skjønnsmessige valg: Med Polden og omegn mener jeg selve Polden, utmarken og Gabrielsens handelssted – jeg differensierer altså ikke mellom disse. Videre har jeg ikke regnet de mange reisene med robåt fram og tilbake mellom Doppen og Knoffs handelssted på Fosenlandet som “havreiser”. I disse tilfellene har jeg talt som om vi fortsatt befinner oss på stedet som ble forlatt inntil vi ankommer det nye sted. Endelig har jeg regnet oppholdet på Frosta som “vandrende kramkarvirksomhet” selv om episoden får litt plass i teksten idet Edevart finner August som gårdsgutt på stedet. Edevart er der som kramkar og blir ikke værende betydelig lenger enn han hadde tenkt.

De fleste av kategoriene mine kunne ha vært delt opp i mindre settinger for en mer detaljert (og tidkrevende) undersøkelse. For eksempel er selve Polden en egen setting. Innenfor Polden er Karolus’ stue en egen setting, klippfiskbergene en annen, Paulines krambod en tredje og så videre. Og innenfor Paulines krambod er det ikke likegyldig om man befinner seg foran eller bak disken, eller i det lille bakrommet som brukes til kontor og kammers.

Så vidt jeg vet, er jeg den første som lager en slik oversikt over settingene i en stor roman, i alle fall innenfor norsk litteraturforskning. Dette kan kanskje stå som forsmak på en type litteraturvitenskapelig metode som sannsynligvis kommer til å bli både brukt og misbrukt i en stadig mer digital verden. Jeg vil understreke at det ikke er mulig å lese hvor viktig en gitt setting er i romanen ut fra denne typen statistikk alene. Doppen er for eksempel et viktigere sted i *Landstrykere* enn Knoffs handelssted selv om den kvantitative analysen viser at handlingen på Knoffs sted får mer plass i teksten. Havreise er også et viktigere motiv i romanen enn denne tabellen gir inntrykk av. Likevel gir undersøkelsen både en pekepinn på hva som er sentralt og et interessant overblikk.

	Prosent av ord	Antall ord
Polden og omegn	41 %	60.074
Knoffs handelssted	19,5 %	28.471
Doppen	12 %	17.509
Stokmarknes	9,5 %	13.945
Havreise	5,3 %	7.774
Trondheim	3,9 %	5.655
Levanger	2,5 %	3.606
Lofotfiske	2,3 %	3.302
Vandrende kramkarvirksomhet	1,8 %	2.674
Kristiansund	0,9 %	1.248
Florø	0,5 %	734
Bergen	0,5 %	691
Bodø	0,4 %	599
Ålesund	0,03 %	42
Totalt i romanen	100 %	146.324

